

A BUDAPESTI EGYETEMI TÁRSADALOMTUDOMÁNYI INTÉZET KÖZLEMÉNYEI.

SZOCIOLÓGIAI MŰSZÓTÁR

KÖZREBOCSÁTJA:

DR. DÉKÁNY ISTVÁN

A BUDAPESTI TUDOMÁNYEGYETEMEN

A SZOCIOLÓGIA NY. R. TANÁRA

A M. TUD. AKADÉMIA L. TAGJA.

PANTHEON KIADÁS

BUDAPEST, 1944.

SZOCIOLÓGIAI MŰSZÓTÁR

KÖZREBOCSÁTJA

DR. DÉKÁNY ISTVÁN

A BUDAPESTI TUDOMÁNYEGYETEMEN

A SZOCIOLÓGIA NY. R. TANÁRA

AZ M. TUD. AKADÉMIA B. TAGJA.

A kiadásért felel: Dr. Dékány István.

DUNÁNTÚL PÉCSI EGYETEMI KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T. PÉCSETT.

A nyomdáért felelős: Mészáros József igazgató.

E szótárt is mint „A mai társadalom” c. művet, hézagpótlónak szánom. Nincs ma a világirodalomban oly mű, mely a szociológiai szakkifejezések értelmét röviden megadná. Sem az „Encyclopaedia of the social sciences” kötet sorozata, sem a Vierkant szerkesztésében megjelent „Handwörterbuch der Soziologie”, sem Spuillace „Dizionario di sociologia”-ja, nem rögzítik le a szakkifejezések értelmét, illetve egy szó különböző jelentését. Sőt a műszavakat nem is törekedtek jól gyűjteni. Könyvek regisztereiben sincs ma használható gyűjtés. A közhasználatban pedig számos szó igen szétfolyó-értelemben szerepel, ezen változtatni kell, hiszen a köznyelvben léptei-nyomon ily szavakra bukkanunk. Nagyarányú az a kár, mely a társadalom életére vonatkozó szavak laza használatával jár, nemcsak az elmélet körében, hanem a gyakorlati életben is. Nem fogják meg a szavak révén a dolgok’ lényegét, ellentéteket mesterségesen hoznak be a vitákba, homályos probléma-feltevések keletkeznek, zavaros cél-képzetek stb. Ezért elhatároztam, hogy az Egyetemi Társadalomtudományi Intézet néhány szorgalmasabb tagjával összegyűjtetem a régi és könyvemben felbukkanó főbb szavakat; több mint 2300 szó került össze. Nem lehetett az egész irodalomra kiterjeszteni, hiszen könyvem, melynek 2. második kiadásával jelenik meg e műszótár, a háború vihara közben készült, a műszótár pedig Budapest légitámadásait is megszenvedte. A műszótár így az első kísérlet, kiindulás, hogy máskor — jobb időkben — tovább építsen rajta az, aki vállalkozik erre. Az olvasó ne feledje, hogy *nem lexikonról*, és nem tudós „meghatározások” közléséről van szó, hanem arról, hogy minél rövidebben rátaláljunk egy szó jelentésének —» vagy jelentéseinek lényegére. Ezrével rajzanak ma oly szólamok, melyeknek a legfelkészültebb szó-magyarázó sem tudja pontos jelentését megadni. Ezt a ma meglévő homályosságot sokszor jeleztük. Magában a szakirodalomban is sok a hiányosság: nem törekednek pontos, meghatározott és állandó szó-jelentésre, sőt teljesen megállapodott s leszögezett szó-jelentések nem a leggyakoribbak. Társadalom-/É/ozó7iai műszót elvileg keveset vettem fel, éppúgy, mint általában filozófiai, államtani és közgazdaságtani műszót is. Kissé többet a nálunk ismeretlen „viszonytanból”. *Nincs* a műszótárban társadalom-po/tfi&of, sem *lélektani* szógyűjtés; csak egyes, homályosabb esetekre történik utalás, amelyek alulírottak sajátos álláspontját megvilágítják ott, ahol épp mellőzhetetlen. Didaktikai célja is van a műszótárnak: az, hogy a társadalomvizsgáló rábukkanjon feldolgozandó *témákra** Alig egy tizede a kérdéseknek van jó szakmunkában kidolgozva, rengeteg a teendő. A XIX. század individualista-polgári kultúrája csodálatosan érzéketlen volt a szociális kérdések felkarolása, sőt csupán elméleti feltárása iránt is. Ma ez már lehetetlen. A legsürgősebb szempontok tekintetbevételére néha csak utal a műszótár egy-egy szava. Irodalomra csak *egész* kivételesen, hiszen helyünk a közlésre nagyon kevés volt. Ezért szükségesek, néha csak felsorolásszerűek, az egyes szó-magyarázatok. A szakember érezni fogja, mennyi munka, több évtized, van a mögött.

amidőn itt „csak” különböztetünk egy szó több jelentése között, avagy „csak” rövid pár szóval állást foglalunk valamely, évtizedek óta homályos, vagy vitás kérdésben. Itt természetesen indokolásnak helye nincs és nem is lehet. Több, mint negyedszázad alatt annyit publikáltam, hogy az olvasó megengedi, most „csak” végeredményt közlök. Végeredményt? Ezt a szociológiában ma – mindenütt – bajos lesz elmondani. De *ami* ma lezárható, lezártam. Bírálói-mat arra kérem, hogy ha hiányokat fedeznek fel, közöljék velem, és igyekezzenek arra hatni, hogy egy nagyobb munkaszervezet vegye kezébe a dolgot, ha fenyeget is az a veszély, hogy egy szervezet felfogása nem lenne egységes* Lalande francia filozófiai szótára itt valóban jó mintakép lehet. Sajnos, szociológiai téren, ily munkaközösség ma alig képzelhető el. Egy ember munkája pedig nem lehet elég.

A műszótárból a munka folyamán szótár lett, telve az élet tarkaságával. A szók válogatását elhagyva, nem voltunk tekintettel a téma fontosságára; ez nem a szótárszerkesztő feladata sohasem. Az ú. n. „nagyon közönséges” szó felvétele elől azért nem zárkoztunk el, mert ezek is a társas élethez tartoznak; éppen a gyakoriságuk mutatja, hogy nélkülözhetetleneknek bizonyultak a társas viszonyok középtt. Éppen a „viszonyokra” vonatkozó szavak a közönségesek; meghatározásuk sokszor meghökkenítő feladat, mert a meghatározás bonyolódottabb, mint a szó pusztá értelme. Majd válogat a tudomány fejlődése folyamán, mire lesz szüksége és mire nem. Szó-gyűjtésünk középtt eszmélünk rá arra, hogy ma szinte merőben hiányzik az *erkölcs-szociológiai* és viszonytani kérdéseknek felszínre hozatala is.

Felmerülhet a gondolat, hogy *ezekét* a szavakat majd *csoportosítani* lehet, és ezekből a szó-csoportokból együttességükben derül ki valami: ami *egy* szóban nem látszik problémának, az majd problémának fog mutatkozni a *szó-csoportok* terén, azaz rendszerezésük folyamán.

Egy utolsó megjegyzést kockáztatunk, illetve kívánságot. Nagyon kívánatosnak tartjuk, hogy 1. ez a szógyűjtés *kibővítettessék*. Átnéztünk, fáradtságosan, sok-sok könyvhöz csatolt regisztert; csodálatosan kevés szavúak ezek. Ezekkel! szemben itt be kívántuk mutáni a társadalmi élet ezerféle arcát, vonását, mozzanatát. A szó rendszertelenül bukkan fel (t. i. abc rendben), és sokszor eszmélünk arra a tényre, hogy sok szó által jelzett tartalom eddig egyetlen szociológiai „rendszerbe” se tudott íbejutni — éppen a társas világ csodálatos-gazdagsága folytán. Már pedig be kell jutni. Az élet gazdag, legyen az a szociális tudomány is. 2. Kívánatos, hogy megszülessék egy *szociológiai lexikon*. Errefelé kell haladnunk; e szótár előmunkálat lehet ez irányban is.

Néhány munkatársamnak, különösen dr. Molnár Olga úrhölgy fáradozásáért köszönetet mondok

Budapest, 1944 július.

D. I.

SZOCIOLÓGIAI MŰSZÓTÁR

A *jel más címszavakra utaló jel, annyi, mint u. ö" ld., lásd ott.

A beiktatott lapszám „A mai társadalom” c. műre utal.

Abszentizmus, a családban (116): a teljes családdal szemben mind a férfi, mind a nő naphosszat és rendszeresen házon kívül, a családból Híjával; (absens = távol) dolgozik, s így szerepe a családi életből kiesik. *Fél abszentizmus.

Abszolu tizmus: oly kormányzati mód, amely törvényeket, v. konkrét rendeleteket illetékes fórum (nép parlament) megkérdezése nélkül adhatja ki,

Absztrakt kollektivum (L. v. Wiese): az egyéntől távol eső, számára áttekinthetetlen), nagyformátumú alakulat, minő az állam.

Adminisztráció: 1. igazgatás, 2. (állami) közigazgatás. Nem az invención van a hangsúlya, hanem a) a magas szervezés, b) az összerendező, c) a társadalomtechnikai, végrehajtó munka területein; *vezetés, * munkanemek.

Adminisztratív tragikum abból származik, hogy a bürokrata szükségkép – bizonyos fokig – elzárva marad az élet folytonos, lüktető mozgásától, 1. „ritmushátralékban” szenved, 2. kevéssé érti meg a gyakorlat szükségleteit, 3. – bürokratikus – formalisztikus intézkedéseket hoz, (363), melyek nem érintik a lényegét; 4. Olykor tévedésekbe esik a *szolgálatcímzetet illetőleg, azt vélve, nem ő van

szó.

Ad opció. 1. (család (tagjává) örök-

befogadás, 2. befogadás. 3. Mesterséges rokonság-teremtés.

Adó: államkövetelte magánjöveldelmi szektor.

Aequitas, méltányosság.*

Affinitás: összevonódás (ennek egyik faja a leszármazásos rokonság).

Agglomeráció: együtetömörtülése különböző elemeknek szándék és terv nélkül (pl. ipartelemeknek). Ellen-tét: deglomeráció.*

Aggregátum: emberi halmaz, melynek elemei közel vannak és alapjai potenciális társulásnak.

Aggresszió: támadás. *Harc kezdő, v. delelő fázisa.

Aggresszió: belső magatartás,* mely társaink kifogásolására hajlik.

Agrárproletariátus: törpebirtokos és falusi szegénység*.

Agrár puritanizmus (31): a paraszt-ság végsőkig egyszerűsítésre hajló, takarékos életvitelének irányzata.

Agrárszociológia, a vidéki életformák leírása; része: a falu szociológiája.

Ahominizmus: közömbösség a tériy-leges ember-vonásokkal szemben; az elméleti közgazdaságban uralkodik.

Ajándékozás: megnyerő, v. viszony-fenntartó* cselekmény. Közszerzés uralma alatt áll; közérkölcsei felfogást nem sérti. Ellentét: Megvesztesgetés.

Ajánlani vkít vkinek (beajánlás): személyné iránti bizalom átjármaz-

átváltás (bizalom-transzfer).

Akadémia: tudós testület (szervezet).

Akkomodáció: alkalmazkodás a környezethez,* mely emberi sikon nem szükségképeni, mivel sokféle és választható, ill. megváltoztatható környezetekkel állunk szemben, mely 'tehát' egyoldalúlag nem determinálnak.

Aktivizmus, közösségi (83): a népi, stb. közösségek nem az állam által mozgatott passzív emberhalmazok, hanem saját teremtő aktivitásuk akaratlanul állandóan előtérbe nyomul; a modern életritmus képviselői; *népszellem, népfélség.

Aktuális: jelenleg fennálló helyzet.*
A. együttélés: 47. 1.

Aktusok, társas: mindazok a tevékenységek, amelyek a társas egység létesítését, v. életét érintik. 1. *Célú aktusok* (társas célú aktusok), pl. család élelemmel ellátása; 2. *viszonyaktusok* oly tevékenységek, melyek a társas kapcsolat módját, intenzitását érintik, pl. barátkozás, lenézés. Számos aktus egyszerre *cél és viszonyaktus* is.

Alaktalan csoportok (244-től): nem rendelkeznek kifejlett szervekkel; a közösségek és szervezetek között állva, azokat -dinamizálják; telephelyük), kimutatható központjuk átlagosan nincs. Terjedékenyek, mint a gázok, és behatolnak más alakulatok hézagaiba. Célviláguk rendszerint homályos* Funkciójuk mégis kimutatható.

Alaktalan érdekcsoport (271); *Mozgalom.

Alaktalan külpolitika: az, amelyet nem az állam hivatalos tényezői vezetnek, hanem anonim tömegek (szakaság) pillanatnyi hangulatai, vagy ismeretlen ós alaktalan klikk-csoportok.

Alakulat (társas) – nem. Gebilde. fr, groupement. – mindennemű társas csoport, szemben az összefüg-

gést nem mutató „halmazzal”. (16-17). – Ismertető jele: a közös *viselkedés*. Az alakulatnak van *valaminő* egész-jellege (egysége). – Aránylag állandó az alakulat jelleme. – *Cél* szerint élet-,egészek” *csak* a közösségek.* – Vanak jelenléti és szétszórt alakulatok. Szorosan együttes (együttlakó, szinoikizmikus) alakulat a család.

Alakulatlan (társadalmi morfológia: morphé = alak) azon társadalomtani *felfogás* (nem része a társadalomtannak!), mely a csoportfajokat, azaz alakulatokat *külön* veszi figyelembe, mint sajátos egységeket (14). – A régiebb társadalomtan a társadalmat vélte egyénekből összerakhatónak (*induividualizmus). A mai irányzat elfogulatlanabb és empirikusabb. Alakulatlan irány (81).

Alanytudata (47) van számos csoportfajnak: azoknak, melyeknek közös múltjuk van, s közös cselekvésre érzik magukat képeseknek. A tömegeknek, mely incidentális alakulat, múlt ja-jövője nincs, nem fejlődik ki alanytudata, csak ennek csekély töredéke, vagy csirája. Látható, A. a csoport cselekvőkészségével és cselekvőképességével függ össze.

Alapítás: mesterséges szervezetek létrehozatala. „Közösséget”* alapítani nem lehet. Kisközösség, pl. család „alapítása” nem tökéletes kifejezés-, illetve az A. szónak itt más értelme van: nem speciális és egycélú apparátus (szerv) létrehozatalát jelenti.

Alapítvány: 1. egyén, v. csoport hátrahagyott különleges célú vagyona, mely az alapító halála után is a rendelkezésnek megfelelően működik (használtatik); társas lélektani alapja a kegyelet.* 2. általában: vminő akarat intézményben való objektiválódása (megörökítése).

- Alapkörnyezet*, *Személyes nevelési a. (72),
- Alapnorma*: oly tételes szabály, melyből egy egész szabályrendszer elméletileg levezethető.
- Alaptermészet*: *társas természet (7, 43).
- Alattomoság*: erkölcs-szociológiai vi* szony megromlása egyéni-érzületi alappal. Kapcsolatbomlás jele.
- Alárendeltség* (szubordináció): egy erősebb vezető hatalom által teremtett viszony az „alárendelttel” (sub-clitus) szemben; uralkodó fonna az állam és az egyén viszonyában. – *Aláhelyeztettség*: egy nem hatalmi tény vezetőereje, szellemi sugárzása teremt e viszonyt, (pl. egy nagy író az olvasójára hatva); ez a viszonyfaj is „rendet” és pedig „szuboperatív” rendet teremt; emberek közös célra működnek össze.
- Alávetés*: az erősebb társadalmi hatalom érvényesítése.
- Alázatos* (magatartás): magasabb erő előtt hódoló m.
- Alkalmazkodás*, *társas* (adaptatio); értékfogalom színében jött át a biológia fogalomkészletéből, holott ami egy társas körhöz (csoporthoz) alkalmazkodott, csak összeülnek egy tényleges (esetleg hibás) össz-állapottal. *A* címzettje*: egyén v. kisebb csoport, melynek bele „kell” illeszkedni az erősebb v. imponálóbb csoportba (*utánzás, presztizs, elismeretés).
- Alkotmány* (149): a közjogi v. állami jogi szabályok összessége, mely a legfőbb állami tevékenységeket, valamint az állam és a polgárok viszonyát megszabja (szabadságjog).
- Alku*: társas kiegyezkedési folyamat két fél előnyei- és hátrányainak kölcsönös kiegyenlítése érdekében.
- Alliance*: I. nagyvállalkozók össze-fogása fellépni kívánó új vállalatok-
kal szemben (Navratil); 2. általában szövetkezés.
- Allűr*: beállított viselkedés. Ellentét: természetesség.
- Alsóbbrendűségi komplexus*: megalázó kódó v. visszahúzóó magatartás lelki oka.
- Alsószerv*: szervezet megbízott része, *Bizottság: különítmény.
- Altruizmus* (Comte műszava): ellentétben az egoizmussal pártoló magatartás v. érzelmi beállítottság mások”-kal (altér) szemben; bizonytalan megjelölés (Kivel? mivel: minő csoporttal? szemben). Ez alapon a „társadalmi etika” morfológiailag üres marad, és fejlődésképtelen. Az „*altruista*” *morál* tehát üres „kötelességcímzettben” (*címzett).
- Amalgamáció*: összeolvadása kisebb vállalatnak nagyobb, v. egyforma méretű vállalatok egygyeolvadása (Navratil).
- Amorf*, *alaktalan.
- Amphiktýónia*: görög vallásos szövettség, mely háborúban is tiltja a „lét-ellenségként”* való fellépést.
- Anakronizmus* (a szociológiai gondolaté): elkéső időtévesztés, oly koridegen elem, mely a szociális kérdések terén egy régibb társadalomkép formájára fogja fel az újabbat; ez az életgyakorlatra torzító és gátló hatású; általános társadalmi jelenség. Pl. ma igazi „közösséget” tétélezünk fel, ahol az már felbomlott.
- Anarchia*: uralom- (rend-) nélkülség.
- Anarchizmus*: álláspont (mithosz), mely társadalmi rendet kényszerítő rendszabályok – állam – nélküli képes fennállónak gondolni.
- Annexió*: bekebelezés: a nagyobb erejű csoport – hatalmánál fogva – egyszeri aktsussal vonja magába a kisebb erejűt.

Anonim (névtelen, személytelen) környezetek (71, 73, 76, 228) azok, melyeket a felnövekedő nem „személyesen” ismer meg (távolközvetet): hatásuk mesterségesen közvetített, – A sajtó* pl. anonim hatalom (114) a. hatásforrás (259). – Az anonim viszony rontja a társadalomszemlélet kialakulását (230).

Antagonizmus: társas összhang-ellenes, belső magatartás. Kant szerint ez is társító; az individualista öngigazolásához tartozik.

Antant: *entente.

Antropológia, gazdasági és szociális: mindazon ismeretek összege, mely az „ember” (gör. anthropos) testi, lelki természetére vonatkozik; segédtudománya a szociológiának, és a gazdaságtannak (*economic man). V. ö. Sombart: Vom Menschen. 1938.

Antibiotógiai irány (59),

Antikvarizmus (184) oly hagyományörzés, mely válogatás nélkül értéket és értéktelent egyaránt meg kíván tartani, a jelen társas életfolyamatainak, szükségleteinek tekintetbevétele nélkül; pusztá elraktározás, muzeálás.

Anyanyelv (145) a család körében megtanult, legotthoniasabb nyelv; a közvetlen élmény-kifejezés nyelve; értékérzésekben gazdag.

Anyá-ország: ellentéte gyarmat.*

Apparátus: mesterséges készülék, életműszer, berendezés; e szót egyes mesterséges szervezetekre alkalmazák, sokszor azzal az árnyalattal, hogy az kicserélhető, új „készülék” bármikor beállítható, tehát az A, sem nem természetes, sem nem szükségképeni: – Az államot is mondják A-nak.

Apellál: fellebbez; magasabb rangú ítélkező fórumhoz fordul.

Apolitizmus (77): 1. államügyek iránti közönyösség; 2. tágabban is vehető: mivel polis = közösség, az A. lehet *közösség* iránti közöny is.

Appropriatio: 1. tulajdonbavétel egyén v. csoport részéről. Ellentét.

expropriatio: kisajátítás. 2. költségvetési v. felhatalmazási törvény.

Approximativ (megközelítő) *fogalmak*: gyakori tudománytechnikai eszközök a társadalom- és közgazdaságtanban; hasonlók oly mérítő eszközökhöz, melyeken alul nyílas van; -minél nagyobb *epén* „approximációs nyílas”, annál alkalmatlanabbak az~ A. I.-k a valóság lényegének kimé-ritésére. Az a. f*-k nélkülözhetetlenek, mert folyton változó *folymotok* másképp nem ragadhatók meg (V. ö. típus-fogalom). Az a. f.-k merev (teljes) fogalomként használata szociológiai verbalizmusra (és „geometrizmusra”) vezet.

Arányosság az értékvalóságban: biztonság,* rend-összhang.*

Arisztokrácia: 1. nemesek, előkelők uralma; 2. ideálisan: kiválók vezetőszerepe; ld. elit. Szociológiaiag (126) nem egy alakulat, hanem sok alakja van; öröklött jogú (fő) *nemesség*; *pénz-A.*; *hivatalnoki A.*; *papi A.*; *szellemi A.*

Arrogancia: dőlyfős, távolító viselkedés; esetleg gyengesség álarca.*

Artificializmus (8, 80): oly feltevés, mely szerint a társas kapcsolat és csoport csak mesterséges lehet.

Asylum: megtorlás* ellen védő menedékhelye a bűnbeesettnek.

Ascendens: felemelkedésre hajló, v. emelkedékeny.

Ascendenzmus: túlerős hajlam a társadalmi felemelkedésre, (45.) *Ascendens* utánzás. – A család felemelkedése (115, 123). Ennek két típusa van: a fantáziás típus, mely ököllet, ötlettel tör előre, könnyen le is bukhat és a megfontoltan emel-

kedő szolid típus. – Városi aszcendizmus; a fiatalságnak városias élményekkel való eltöltése (135).

*Fel emelkedés.

Aszcendens utánzás: a magasabb társad, helyzetűek (előkelőbbek) utánzása.

Aszfalt-kultúra (39): a nagy- (mammut-) városok civilizációja, mely a természeti vegetáció kiirtásával jár.

Aszkézis: (59) elvonultság állapota, melyben az egyesek (aszkréták) tiszta értékvilág felé sóvárogva, életörömről lemondó életformát gyakorolnak; az önuralom legnagyobb iskolája. Ez életforma nem közvetlen, de közvetve társas.

Aszociális: (46) társadalmi érdekek iránt közönyös; nem társas; *Anti-szociális:* társadalomellenes (egyén, magatartás).

Asszimiláció (48, 8J, 89, 113, 142, 167): egyeseknek közösségekbe való beolvadása. Lehet külsőséges, és „benső”; kényszerített és önkéntes. A csoport önfenntartó erejének egyik jellegzetes tulajdonsága az asszimiláció (48). *Noviciátus.

Asszociáció: 1. társulás, 2. társulat.

Aszpektus: alapvető nézőpont; egy komplex tárgy egyik oldaláról való rendszeres nézése (63).

Atelikus (25): célban hiányos; cél nélküli; pl. a tömeg*.

Athmoszféra, társas: oly állapot, melyben bizalom,* azaz együttműködésre kedvező hangulat uralkodik.

Atomizmus: 1. oly társadalomfelfogás, mely szerint a társadalom eleve kész (pref ormais) elemekből: egyesekből, atomokból van összevéve. Az ú. n. individualizmus* a legtöbbször (bár nem elvileg!) A.-t rejt magában 2. A. (225): a modern társadalom egyik fő sajátossága: szétesés kapcsolatokban szegény és Jellemben szürke emberatomokká

15, 226). Csak látszat szerint áll fenn „individualizmus”, szabad és lelkileg önálló „egyének” társas szövödéke.

Atomézés (230, 250): a tömegben lévő ember (tömeglény) a tömeg súlyának és sokaságának hatása alatt paráynak érzi magát és felelőtlen sége nő.

Attitűd: magatartás; egyén vagy csoport funkciói következtében, egy „helyzetben” levont szándékos cselekvési, v. jelentkezési mód másokkal szemben. – Az A. egysége egy társas alakulat jele, ill. alakulat voltának bizonyítéka (17).

Attrakció: vonzás, (együvé) illesztés.

Aukció: *árverés.

Autarkia (gör. autarkeia, hibás: autarchia): egy nép, vagy ország ön-élégességége. Kikerekítettsege; lehet területi, és gazdasági (68, 143). A régi, sőt a primitív családban még ma is meg van az autarkia, mely a család erejének, szorgalmának, sőt rangjának bizonyítéka (109).

Autochton: hazai eredetű.

Autodidakta (113): önmagát önkéntesen művelő; heterogén kultúr-elemek elsajátítója; egységes műveltséget a család és iskola ad.

Autogén társasegység (Giddings): az, mely önmaga szaporodásából és nem bevándoroltakból keletkezik.

Autokephalia (M. Weber): önzetóvel bírás; a csoport vezetőit maga a csoport állítja; *heterokephalia:* a csoporton kívüli állítja.

Autonómia: 1. valaminő társas egység által az egyes alárendelt szervezeteknek („szervnek”) vagy egyénnek átengedett önkormányzat, önállóság; 2. szósz ért: öntör vény hozás. (64.)

Autonómia-ézés: önállóság ézése, melynek forrása a társadalmi függés felfüggesztése. – *Nemzeti A-ézéslet* (161).

Autonóm morál: mint követelmény, individualista, túlzott elképzelés, mert feltételezi, hogy, kiki egyénenként képes – bármikor – az érték (eszme) felé közeledni holott a legtöbb egyén rászorul (hol többé, hol kevésbé) társadalmi indításra,*

Autoritativizmus: 1. oly irányzat, mely kedveli a közhatalmak „tekin-télyének” (autoritás) az öregbítését; 2. a tekintély érvényesítését egyete-mes, célravezető módszerek tartja.

Autotelia: ön-céltűzés; pl. az egyén is képes maga – környezetétől függet-lenül – célt kitűzni.

Aversio: elfordulás; a szakítás* kez-dete.

Axiológia: értéktan (gör. axia: érték).

Axiograffa: a társadalomban ural-kodó értékeszmék leírása és elem-zése (érték-leírás).

Axiológia, társadalmi (24): oly érték-tan, mely a társadalom „szerkezeté-nek” értékeit vizsgálja. *Szerkezeti, *érték, *önérték.

Álarc, társadalmi: az egyén v. cso-port oly magatartása, mely benső lelki beállítottságát elrejtí (disszi-muláció*), hogy az átmenetileg ki-vánatos, „helyezhez” illő külső képet mutassa.

Álcázás: kedvező látszattal feltűnté-tés.

Áldozat: 1. vallási aktus. 2. jószolgá-lat egyén, v. csoport javára.

Ál-felemelkedés (184): oly társadalmi fokra való feljutás (ill. ott-létel), amely nem felel meg az illető egyéni életstílusának, sokszor igé-nyeinek sem, s csak külsőséges utánzás jelzi, hogy valaki hova tartoznék.

Ál-foglalkozása álarc igazi titkos foglalkozás elrejtésére.

Ál-gazda (187): idegen a föld életfor-májától. Kapitalisták földvásárlásai-nál fordul elő.

Ál-közvélemény (261): oly sajtó-ha-tás, mely nem találja meg a maga közönségét, s mint irányzat, csak látszólag él élő áramlatként. „Mes-terséges” közvélemény gyártása kö-zepett fordul elő.

Állam (309-től): rendszeren nagyterű* közösséget kiegészítő (szintetikus) szervezet, mely bizonyos területen (államterület) „szuverén” igénnyel íbir, közhatalmági jogokat gyakorol., elsősorban a rend megteremtésére; alárendel egveseket (polgárokat) é& szervezeteket is – ezért az állam a „szervezetek szervezete”. Területi (regionális), illetve (újkorban) népi alapon, vagy a kettőn együtt épül fel

Államcéllok: eredeti v. törzs-államcél-lok és *opcionálisak.

Államcélköre folyton bővül (342–3).

Állami élet típus: különböznek az, állam-”formáktól”. Középkortól: ka-riزماتikus tekintély-állam, (renais-sance-kori) nyers hatalmi, (új kori)* dinasztikus tekintély-állam; liberá-lis individualista jogállam. Osztály-harc-állam, népközösségi-tömegtech-nikai állam stb. Ezek szerkezetei-nek vizsgálata tárgya az államszoci-ológianak.

Államformák: (Aristoteles óta variál-ják) az egveduralom, az oligarchia,, a demokrácia stb. *Á,* a központi legfelsőbb hatalom gyakorlásának alakjai. Újabb államszociológiai felismerés szerint nem szabadon vá-laszthatók, hanem főképp a fennálló politikai helyzet függvényei; tehát másodlagos jelenségek ^szuper-struktúrák).

Államkapcsolatok (364), nemcsak jo-gilag rendezettek.

Államnyelv (145) az, amelyet hivata-losan használnak, mint fő nyelvet.

Államraison: azon észszerűnek tartott, racionális (raison = ész) államér-

dek, melyet fennálló rend, v. szabályok (erkölcsiek) ellenében is követendőnek tartanak.

Államszocializmus azon társadalom-átalakító irányzat, mely a magántulajdoni elv részleges v. teljes megszüntetésével a „szocialista” átalakulást az állam által viszi keresztül.

Államszociológia: főképp az „állami élet”* típusainak v. szerkezeti alakjainak elemzésével foglalkozik; különbözik az (elvont) államtantól*.

Államtan (politika): f. az állam lényegével és funkcióival általánosan foglalkozó tudományág, mely mindmáig sem teljes valóságtudomány, hanem félig normatív j(315). – Tisztán leíró államtan ma sem alakult ki; helyében egy módszer (a statisztikai) játszik nagy szerepet. 2. A „politika” nemcsak egy tudomány, hanem egy tevékenység neve is.

Állatszociológia: az állatvilág társas csoportjainak vizsgálata.

Állás: 1. foglalkozási hely, 2. (vertikális) pozíció.

Ál-munkák, pótmunkák (122) a család életében akkor kezdődtek, amikor a munkárabeidegződöttség még megvolt, s a család termelő szerepe hirtelen megszűnt.

Ál-nacionalizmus: nemzeties diszjelgés.

Álnokság: közerkölc-ellenes magatartás.

Ál-szükséglet: életforma-váltásnál (1. o.) fordul elő; előkelőbbek (aszcondens) utánzása a gyakori oka.

Ál-társak („Ungenossen”): a csoportnak csak látszólagos tagjai, valóságban csoportegységet ellenzök, „befurakodottak”, csoport-idegenek.

Ál-udvariasság: az udvariasság álarca, pl. formális (hivatali) „alázatos szolgálja” feljebbvalóikkal szemben.

Álváros, ál-városi elem (232): kül-

sőben városi életformát követ, a város szelleme nélkül; falusi beköltözők kerülnek e csekély fegyelmzettőségü övbe.

Ámitás: a harc egyik eszköze; *álarc.

Ápolása viszonynak: pozitív értelmű; megnyerő, v. figyelmes magatartások sűrű alkalmazása.

Ár: csere-színvonal, „anyagi” javak társadalmi értékelése. Szellemi javaknak és személyeknek nincs „ára”.

Áramlat: amorf csoportok egyidejű mozgalma*.

Árkarterek: közösen megállapított árakra irányul több hasonló vállalat bevonásával.

Áruház: keresk. vállalat tömegáruk forgalombahozatalára.

Árulás: 1. egy „érzületi* közösség” hűtlen elhagyása, 2. magatartás, mely a közösség létérdekeivel ellenkezik; *renegát.

Árverés (aukció): összehívott vevők körében és versenyében nyilvános eladás.

Átlagosítás (standardizálás): öntudatlan mai törekvés (főképp USA). 229, 224.

Átlagosító tendencia, *sablon.

Átöröklés: ösök tulajdonságainak az utódokra átszállása. Fontos a népfaji vonások *Á-e.* (32, 102, 142). Lehet 1. testi, 2. lelki.

Árvaság: kisközösségből kiesettség.

Áttelekítés: tranzitív* aktus, az üzemi céloknak az ü, tagokba való intenzívebb bevezetése; *üzemvezető. Nem pusztá „rendsabályok” követelése, hanem az intenzíven átélt munkacélöklből való akarati lendület megteremtése, amely egyben „célátvétel” is (introcepció*).

Átsugárzó presztízs: nagy presztízzsel bíró presztízséből (pl. miniszteréből, nagy művészből) valamennyi hódító varázs átszáll környezeté egyik tagjára (pl. titkárára, famulusára).

Áttekinthetőség: a társas egységek és viszonyaik terén állandóan csökken, Szociognózis* egyre zavarosabb. *Tragikum.

Áttérés: vallási közösség elhagyása, 1. külsőleges, 2. érületi alapú.

Babona: néphiedelem; roppant hatás-képes, irracionális fegyvelmező eszköz.

Bajtársiasság: hajlam (dispozíció) a sors-közösség vállalására.

Banda: 1. (zsákmányoló) tömeg; 2. zenés csoport; 3. közös munkára összeálló csoport.

Bank: gazdasági szervezet; giroletéti jegy állapító, finanszírozó, jelzálog bankok, pénzintézetek a fizetési és hitelforgalom céljaira.

Banlieu (232): nagyvárosok perifériája; *külváros (189, 227).

Barátság, baráti kör (266): személyes kis csoport, melyet meleg együttérzés hat át, egymást keresik, egymásban kiegészülést találnak, tehát nem mindig „similis simili gaudet”. A különbözőségnek csak bizonyos mértéke állhat fenn; ha több, a baráti viszony szétszakad, így a *b.* általában ingadozó, labilis alakatlan kis-csoport.

Basa*paraszt, v. zsiros p.-nak (135) nevezik itt-ott a hatalmaskodni is szerető nagygazdát.*

Bauernschaft: 1. parasztság, 2. (német) közéletmezési rend (tartományi) vezető testülete.

Bánásmód: céltudatos viselkedés*, mely személyt érint.

Bántalmazás: személy törvénytelen sértése. *Lynche. Gyakran felháborodások oza reakció.

Beavatkozás: legtöbbször zavaros fogalom, pl. az „állami” *B.-é* u. is az állami tevékenység köre elvileg nincs lezárva. Liberális felfogás szerint az állam inaktív, csak rend-

biztosító, de nem irányító tényező, s ha ez utóbbi törekvése megvan, úgy már „beavatkozik” az aktív tényezők életébe. Rendszerint *B.-ról* beszél az önérvényesítő társas egység, mely feltételezi, hogy a maga erejével is boldogulni tud, s így minden *B.-t* zavarónak vél.

Beállítás: a társas irányítélet* céljára alkalmas műfogás; néha álarc*.

Beállítottság, lelki (17): az érület minősége, mentalitás; erősen különbözhetik a külső magatartástól; *álarc.

Becsület: erkölcs-szociológiai magatartás-eszmény.

Befolyás: hatás, melyet egy aktív egység (egyén v. csoport) egy másikra gyakorol, utóbbinak ellenállása nélkül; ellenállás esetén harcról van szó.

Befurakodott: aki a csoportba mint idegen lép be.

Behálóz: észrevétlen elfog.

Beiktat: kapcsolatba hoz, szerves jelleg nélkül.

Bekapcsolódási vágy (49): a szakadás ellentéte; a célok közösségének megsejtése az alapja.

Bekísérés: rendőrségre vitel.

Belenevelkedési idő: *noviciátus.

Belpolitika: tágkörű, egyre differenciáltabb (állam-célok*) tevékenység az állam belső rendje érdekében.

Berendezkedés, társas: szándékos, céltudatosan beillesztett elem (szerv) a társadalomban; *halmazódás; mesterséges, artificializmus.

Beruházási társaság (investment trust); a *részesedési társaságok közé tartozik; tőkések egyesülései töké elhelyezés és közös vagyonkezelés céljából (Heller).

Beolvasztás (167) asszimiláció.

Beszéd: 1. szóbeli közlés, 2. Szónoklat*.

Beszivárgás: idegenek észrevétlen, egyedül (monisztikusan) a biológiai nem tömeges behatolása, beekelődése egy csoportba, pl. egy népbe; *pénétration.

Betagolódás: szerves beilleszkedés.

Betegápolás: terén (115) a család szerepe rendkívül kiemelkedik.

Betéti társaság (195): nem szociológiai hanem jogi fogalom; a gazdasági szervezetek (vállalatok) egyik faja, melyben a kültag csak a vállalatba betett vagyonával, a beltag, ki a vállalatot vezeti, egész vagyonával felel.

Betterment: értéknövekedése magántulajdonnak, mely az által áll elő, hogy a község, állam stb fejlődik.

Bevallás: intranzitív* viszony megszüntetése. **Megvallás:** egyben érzelmi feltáródás.

Béke: állapot, melyben feltalálható a társadalmi erők ritka összhangja kifelé és befelé. – Elsősorban az állam feladata (349) az állam statikus szerepéhez képest. – *Összhang. *Egyensúly.

Bérmagány (121): modern nagyvárosi, tömeges lakóhely, tömegszállítás, olykor ágyraj árok özönével.

Biológiai (faji) tényezők (26, 28, 32)

— átörökléses tulajdonságokból állanak. Ősi társadalmakban a rokonsági, vagy vérségi (leszármazásbeli, ethnogén) közösséget alapvetőnek a nézik (nagy család, nemzetség). A törzs már „fiktív” rokonságú. – Ellentét: a mai össze-vissza kevert (demotikus, mobilista) társadalom.

— Biológiai igénye (58) csoportoknak nagyon különböző. – **Biológiai politika** (eugenika: helyes fejlődés tana): főképp a nép biológiai állományának ápolása és fejlesztése. – Biológiai minőség a házasságkötéseknél (59).

Biológiai monizmus (62) a fajelmélet egyoldalúságából ered: mindent

egyedül (monisztikusan) a biológiai alkatból kíván magyarázni.

Biológiai szervezetek: oly mesterséges alakulatok, minők kórházak, szanatóriumok. Néha „intézet” a nevük.

Bioszociológia (63) az összes társas tényeket elsősorban és főképpen biológiai szemszögből vizsgálja.

Bíráskodás: 1. perben ítélezés hivatalos (állami) fórum előtt; 2. (néha) népi, amorf ítélezés, közönségreakció; *lynche.

Birodalom a „helyi” közösségek egyik faja, mely az „országánál” rendszeren nagyobb egység (126); ily nagyobb kapcsolat ritkán keletkezhetik nagy politikai fhatjalom nélkül, ezért a birodalom erősen politikai fogalom-má válik.*

Bíró alkotta törvény (judge made law): szabály-alkotás a törvények alkalmazása,* bíráskodás *közepett.

Birtok és tulajdon: az első, tényleges hatalom dolgok felett, a második jóváhagyott az állam (a „legerősebb társadalmi hatalom”) részéről, tehát jogos birtok. A határ nem mindig éles, s iránta a társadalom különbözőképp érzékeny. Ősi közbirtok esetén összeesik a kettő (pl. nomád közlegelő).

Bittarbeit: felkeresés (nem bérért teljesített) munka; az ősi, közösségi élet maradványa.

Bizalom (46) az elégséges, együttműködésre kész társultság jele (szimp-tómája. nem pedig a társulás alapja. – **Bizalmatlanság** (61). – **Bizalom** a családban (111). – **Bizalom** a szomszédságban. (124).

Bizalmatlansági szavazat: a vezetővel való együttműködés felmondása.

Bizottság: állandó, vagy külön tárgyban kiküldött konkrét és időre szóló kiküldöttek együttese, szervezet megbízott alszerve.

Biztatás: lélek erősítése*

- Biztonság:** zavarmentesség, előrelátható rend, egyensúly*. Nem önálló magas értékeszme, hanem ezek értékvalósulásának szabályszerű bekövetkezése és arányossága.
- Biztosítotttság:** népszerű társadalmi eszmény, mely közkeletű lett az individualista-mobilista társadalom (182) zavarai közepett. *Előrelátás; sors: chance.
- Biztosítási feladat:** a család körében (115.)
- Blokád:** ostromlás; *harc.
- Blokk:** párt-csoport, ideiglenes együttműködéssel.
- Bojkottálás** (Boycot jószágkormányzó neve után): együttműködésből való kizárás.
- Bolsevizmus:** az orosz bolsevik párt kommunista államrendszere.
- Bourgeoisie:** polgárság marxista értelemben, mint felsőbb ú. n. „kizsákmányoló” osztály. Ez harci ideológus* gya terméke: osztály-), „mithosz”, melybe összpontosítottak a társadalom „kapitalista” vétkei és hibái (173).
- Bókolás:** közelítő magatartás: hizelgő elismerés.
- Bukás:** 1. anyagi, 2. erkölcsi rangvesztés.
- Búcsú járóhely:** (vallásos) spirituális telephely.
- Búcsúzás:** társas viszony időleges megszakítása a viszony fenntartásával.
- Bűn; vétség:** közsokás*-ellenes magatartásból ered.* Hybris.
- Bürokrácia** (361): 1. állandó javadalmazású tisztviselő kar, melyet az újkor fejedelmi abszolutista állam teremtett meg; 2. *bürokratizmus:* az irodai munka és vezetés előtérbe lépése.
- Büszkeség:** történeti alanyok, v. (tartalmas) egyének, kivált nemzettek értékhordozó voltak, elhivatottságának, s missziós* tudatának külső jele; az objektív érték-öntudattal („jogos” büszkeséggel):* szemben a csupán szubjektív „öntudatos” magatartás: csak góg.
- Cant** (olv. kent): oly magatartás, mely a konkrét* fennálló nyers érdeket magasabb, követendő „elvek” követésének látszatával álcázza.
- Captain of industry:** ipari vezér; nagypolgárság.*
- Caritas:** szeretet, jótékonyosság, mint 1. érzület, 2. tevékenység.
- Carrière** (233): ugrás egy egyén felemelkedésében.
- Case law:** esetjog; *precendensen alapszik, s nem törekszik rendszerre, kodifikációra.*
- Centralizálás:** az intézkedési jognak lehetőleg egy központba való öszszefogása.
- Cenzor** (Ihering): 1, közerkölcsök bírójá; Rómában a közvélemény-akciók államostott szerve. 2. Állami szerv a sajtótermékek ellenőrzésére (az újkorban).
- Cenzúra:** sajtó ellenőrzés az állam v. egyház részéről.
- Cenzus:** vagyonbecslés (főképp választói jogalap céljára).
- Cesszió:** jog átengedése.
- Céhek** (198): középkori eredetű testületek (corporatiók), melyek foglalkozási csoportok (egy-egy iparosok és kereskedők) életördekeit képviselik, életét szabályozzák – közösségi színezettel.
- Céh-szocializmus** (guild- sz.): angol irányzat, mely az osztályharcot hirdeti, s az új szocialista jövőt a szakszervezetektől várja, mint a szindikalizmus,* de ennek forradalmi fegyvereit elveti.
- Cél, társadalmi** (25, 86): az alakulatokban ritkán tudatos; *egy célúak* (monotelikusak) a mesterséges „szervezetek”, *sokcélúak* a természetes „közösségek”; ezek életében ötféle *célnem** található (87), –

- Célracionálisak* (90) egyes szervezők: céljuk tisztán értelmi megfontoláson, nem érzelmen, hajlamon* hagyományon stb. alapszik.
- Célaktusok, társas:* azok, melyek egy társas egység létesítését (pl. család-alapítás), vagy életét érintik (pl. család élelemmel ellátása). ^Viszony-aktus.
- Céllátvétel:* introcepció.*
- Célnemek* társas egységekben (87, 101.) i 1- politikai-exisztenciális, 2. vallásos, 3. gazdasági, 4. népbiológiai, 5. szellemkulturális célnemek. – Szervezetekben lehet egy fő- és egy *mellékcélnem* is, de itt az első az utóbbit „átszínezi”, pl. ha vallásos egyesület szanatóriumot tart fenn, úgy ez nem lesz tisztán gazdasági jellegű, hanem „karitatív” (segítő, emberbaráti) jellemet nyer.
- Célracionális* (86): „észszerű célú”; a mesterséges szervezetek sajátossága.
- Kance:* (kedvező) kilátás; a szociális helyzetet kitevő oly ténykörülmények összessége, mely valamit (cselekvési stb. lehetőséget) valószínűsít; osztályhelyzet; hitel stb.
- Charizmatikus* vezető az, akit felsőbbrendű, transzcendens, hitképzetek alapján hatalomnak képzelt tényező segít, cselekvéseit intonálja és igazolja. *Karizma.
- Cimborál:* ellenséggel szövetkezik, 1. gondolatban, 2. tetteleg.
- Címek:* a rétegbeli (vertikális) helyzet jelzése.
- Címzett;* 1. *normacímzett:* az, akinek egy követendő szabály szól; 2. *Kötelességcímzett:* akivel szemben valaminő kötelesség fennáll.
- Cinkosság:* rejtett összefogás bűnös célra.
- Cirkusz:* sokaságot testi mutatványokkal szórakoztató társulat.
- Civilizáció* a bensőséges és alkotó kultúrával szemben az élet külsőleg rendezettségére. – A városi élet szabályosságából eredt. (131, 133.) – Ma a civilizáció alapjai is bizonytalanokká lettek (221).
- City:* London belvárosa; *city:* általában nagyvárosok belvárosi üzleti negyede (189).
- Civis-típus:* alföldi városok gazda-elemei (188); *felpolgárok.
- Civódás:* harc* csekélyebb jelentőségű tárgyban, ill. személyi rangviszony tisztázására. Ellentét: háború*.
- Connubium:* összeházasodás; egy társad, réteg összetartásának kiváló^ jele.
- Congregatio:* 1. megyei közgyűlés, 2. vallásos szervezet, 3. összefogás*.
- Consciousness of kind* (Giddings): hasonneműségi tudat; szerinte: a társulás alapja, de lehet – következménye is.
- Consuetudo:* szokásjog*
- Corporatio, *korporáció;* céhek.
- Credo, politikai* (62): a legmélyebb meggyőződés, hit politikai téren.
- Cultura animi* (a lélek műveltsége, 51): a szellemi kultúra, öröklött javak, társas fegyelem áthatják az egyes lélek szerkezetét, felemelve az érték felé. *Missió.
- Család:* a társadalom alapközössége, mely a faj és a kultúra fenntartását sokcélú*, kisközösségi (intim) formában szolgálja; *házasság, itthon, *szülők stb.
- Család-töredékek:* özvegy gyermekeivel; árvak (ha együtt élnek), közösség-töredékek.
- Családvédelem és Cs-tanutmány* (118). összefüggésben vannak egymással és a család millió helyre szétszórtsága! folytán a népvédelemmel. A társadalom elvileg tiszteli az otthon, külön jogát, a családban folyó dolgokat magánügynek tekinti és nem folyik bele (108). Ma családvédel-

- men a szociális gondoskodás leg-modernebb fajtáját értjük.
- Családias alapkörnyezet* (71–75, 103).
 „*Családi r. t.*: részvénytökéje 1-2 család kezében van, s csak formailag kezelik együttesen a vagyont r. t. alakjában.
- Család-közi rokoni viszonyok*: *vő* vki lányának férje; *após* vki feleségének apja; *anyós* vki feleségének anyja U. ez népiesen: *ipa*, *napa*. *Menye*: vki fiának felesége. *Nászszülők*: férj – feleség szülei.
- Csapat*: együttműködő katonai egység.
- Csábítás*: 1 nemi közeledés módja; 2. egy közös cél irányába.
- Csempészet*: titkos törvénytelen áru-forgalom.
- Csendes forradalom* (223) alakjai közt legnyomósabb a világgözeledési f.
- Csendes társaság*: nem igazi kereskedelmi társaság, szűkebb csoport, melyben valaki résztvesz a vállalatban vagyónával, anélkül, hogy a vállalat tagja lenne.
- Csere*: különböző javak egység útján való átváltása.
- Csere-viszony*: egyenlőségi (nem hatalmi) alapon való kiegyezkedés állapota dolgok cseréjére vonatkozólag. Ellentét: hatalmi viszony.
- Cserkészlet*: ifjúsági mozgalom, (boy scouts), mely a természet körében erkölcsi önevelést végez egy „vidám pedagógia” elvei szerint.
- Csoport* (társas) – bárminő „alakulat”, amely életösszefüggést mutat, míg a „halmaz” (17) össze nem függő valami (pl. csödület, váróteremben várakozók): „csoportulásnak” is mondják; nem laza, nem is társas. – Sok csoport „önérzetes” (48), mert értékhorozó és aktív.
- Csoport-elképzelés*: szubjektív, önközpontú, homályos környezet-elgondolás, ameddig egy akciót kiterjeszteni vélnék.
- Csoport-nyelv*: kis kör szókészlete.
- Csoport-önközpontúság* és *csoportönzés* (114, 136): kétféle irányzat: az első önmaga fennmaradásának tendenciája, a másik elzárkózás más csoportokkal (v. ezek jogos érdekével) szemben.
- Csoport-tudat*: nem minden csoportban egyaránt fejlődik, pl. erősen a klikkben, gyengén a nemzedékben.
- Csőcselék*: együtt lévő tömeg,* t. i. amely felszított) indulatánál fogva minden gátlóképzetét elvesztette, azaz leafjasodott.
- Csőd*: gazdasági szervezet kimúlása.
- Csőcszervezet*: különböző, hasonló szervezetek fölé helyezett szervezet.
- Csőggeszt*: lelkierőt csökkent.
- Dac*: belső ellenállás. *Sabotage. *Dacoscokodás*: ellenálláshajlam gyakori nyilvánulása.
- Darwinizmus*, *szociális*: azt hirdeti, hogy a gyengét ki kell selejtezni a társadalomból, hogy erősebb ember-típus szülessék; e célra a versenynek könyörtelenné kell válnia. Hogy erkölcsi eldurvulás jár a nyomában, nem vette számba.
- Decentralizálás*: az intézkedési jognak egy központ hátrányára történő szétosztása; a központosítás ellenhatása.
- Decizionizmus* (258): 1. egyes (szinguláris azaz sajátosság) helyzetben való döntés, rendszerint egy személy részéről, ki az „utolsó szót” mondja ki; 2. ezen magatartás szokásossá válása, társadalmi elismertése.
- Degeneráció*: biológiai elfajulás.
- Degtomeráció*: telephelytömörülésnek (*agglomeráció) ellentéte, széttelepítés, v. széttelepülés.
- Dehominizálás* (emberietlenítés): a társadalom megismerésének jelentős akadálya; a közgazdaságtan min-

den emberileg közvetlen (ú, n. „szubjektív”*) szemponttól és élet-érzéstől elvonatkozik, csaknem üres ember-sémával (*homo oecon.) dolgozik. Ezzel szemben a szociológia emberközösségben* keresi témáit.

Deklaráció: (ünnepélyes) közhírré tétel, nyilatkozat.

Deklasszált: osztályba-vesztett, lesúlylyedt.

Delegáció: küldöttség, vminő csoport-érdek képviselésében.

Delegált: egy csoport érdekképviselésével megbízott; a régi, megyei „követ” pl. delegált, mert visszahívható. Az orsz. gy. képviselő nem „képviseli” a maga kerületét; *felelősség köre.

Demagógia: népámitás; propaganda* módja, népszerű szvenvedéyek felkeltésével.

Démotikus (Giddingsnél): nemcsak le származáson alapuló, hanem bevándoroltakkal kevert társadalom (32).

Demopolitika (Kjellén): 1. állam népesedési elvei; 2. tevékenysége.

Demokrácia (demos: nép); sokféle szint játszó szó; pl. népuralom, uralom a nép által. – Racionalista felfogás szerint a „j.nép”, az egyesek (férfiak) birtokában vannak a köz-akarati elemei, melyekéit gépi szavaztatási technikával ki lehet venni, s összesítve kimutatni (köz-akarati). – Újabb: a nép megkérdezése elhatározó sors-kérdésben (népszavazás).

Deportáció: erőszakos kivándoroltatás.

Ellentét: (önkéntes) kivándorlás.*

Despotizmus: szubjektív önkényúr (despota) uralma.

Desuetudo (340): a jogszabály elavul az által, hogy „elszoknak” követésétől; az élet szándékosság nélkül mellőzi a jogszabályt.

Deszcendens utánzás: az elődök utánzása a leszármazók (deszcendensek) által.

Determináltság: meghatározása az embernek a környezete által csak részleges; *akkomodáció.

Determinizmus: kutatási elv, melymindent ténybeli okokból kíván (teljesen) meghatározni.

Dezavual: 1. kárhoztat; helytelenít; 2., visszavonja előbbi magatartását.

Déclassé deklaszált: osztályba-vesztett; rendszerint az osztályba éthosztát vesztvén, osztály-fegyelem hiányában le is sülylyedt, nemcsak régl. pozíciójából (társadalmi állásából) lejjebb száll.

Désinter esement: érdektelenség.*

Diagnózis, szociális (65): társas tényék pozitív megállapítása; *helyzetfelvétel.

Dialektus: tájnyelv; a *regionális *közösség maradványa.

Diapazon, szociális: az a társadalmi alakulat, amely egy korszak felfogása szerint legmélyebb alapján van* az összes társadalmi alakulatoknak, és jelenségeknek, pl. állam, egyház, faj, osztály (16).

Diaszpóra: szétszort telepítési helyek (exklávkok*) sora; szétszóródás.

Dicsőségyszomj: bensőség nélküli, nem objektív magatartás, mely társaink előtti forró elismertetésre indít. *Gloire.

Dicsőségstudat (gloire): a nemzeti múltból származó erőérzés (156).

Differenciálódás (183, 224): elkülönbözödés; külön funkciójú részek („szervek”) alakulása és szétválása.. Ellentét: integráció. Spencer fogalmi.

Diffúzió: szétterjedés, szétoszlás (nemi térbeli).

Diktatúra (205): oly személy uralma, aki állandóan indokolás nélküli (!) parancsokkal („c ar tel est mon plaisir.” mert nekem így tetszik) kormányoz; számos alakja van. Az *alkalmi*, ill. rendkívüli időkben kiadott.

- indokolás nélküli parancsot nem talan ritmustörvényű; a társadalmi tekintik „diktatoriusnak”.
- Dinamikus** (dynamis: erő): erőkifejtő, **Divergencia:** 1. széthúzás; mindig van lendületben lévő, v. lendületet adó, bármely alakulat kebelén belül. 2. Ellentét: statikus: megálló, rendet-Szándéktalan, nem kihívóan eltérő-fenntartó.
- Dinasztia:** uralkodó „ház”, ur. család, **Doktriner:** dogmahívó; merev, heteronóm magartatású.
- Dinasztikus nagyállam** (82). *Állam-élet típusai. **Dolgoztatás:** munkatechnikai indítás.
- Diplomácia** (207): 1. az állam külügyi szerve; 2. külügyi tevékenység; demokratizálódik. **Dologi elemek** a társadalomban (216).
- Diszharmonia:** széthúzás. Ellentét; **Dologiasodás:** ahol személyes érintés elég volt, ma dologi javak, készülékek lépnek közibe.
- Diszsimiláció:** visszahasonulás, azaz már többé-kevésbé asszimilált – **Domesztikáció** (Mc Dougall) az egyéni indítékok (*hybris), v. indulatok szelidítése, (3. fokán)? a társas környezet behatása által. (1. fok: tapasztalat a tett érzelmi, 2. a visszatérése régebbi közösségébe. büntetésbeli hatását illetőleg).
- Diszsimuláció:** az egyén v. kisebb csoport lelki beállítottságának elrejtése mások előtt. **Dominál:** 1. fölényben van; 2. fölényét mutatja.
- Diszkréció:** 1. a társas csoport követelte önvédelem, belső viszonyainak elrejtése; 2. bizalmas kezelés. Szekták* körében gyakori: külső és beavatott tagok éles különválasztása; *rezerváltság.
- Diszkrecionárius jogkör** (362): oly kör, ahol a szabályok megengedik, hogy a tisztviselő szabad belátása, elhatározása (discretio) szerint járjon el.
- Diszkusszió:** *vita; *közönség.
- Diszponál:** rendelkezik valamivel. Nem egy munkasíkon fordul elő, de felfelé, magasabb munkarangokon,* növekszik jelentősége.
- Diszpozíció:** hajlam (44). D.-fogalom pl. aszcendens: felemelkedésre hajló, v. emelkedékeny.
- Disztanciálás:** távolságtartás emberek közt, esetleg: távoltítás (236.) – Velejár az individualista életformáikái.
- Dívat:** nem észszerű utánzashullám, mely játékszerűen az élet elmechani-zálódásával szemben áll; szabály-
- Economic man** *homo oeconomicus.
- Edukció:** kiaknázás; adott természeti készlet javak egyszerű kimerítése, (pl. szénbányászat). Csupán kapcsolódik hozzá átalakítás (pl. briket készítése), v. szortírozás, azaz bánya-”ipar”. Tévedés az E.-t a produkció* körébe belegendolni.
- Eduktív javak** (40) azok, melyeket nem termel a gazdaság, csak előhoz (edukció*). Ezeket a „természetes készlet javakat” egyszer s mindenkorra elkölti az emberiség (kőolaj, szén, só, kálisó stb.).
- Efemer alakulat** (88): átmeneti jelenség, minő a tömeg; az alaktalan érdekcsoport.
- Efemer kapcsolódási kor** (197) gyakori, ld. mobilizmus.

Egalitarizmus (172): egyenlősítés, egyenlőnek felfogás.

*"Egész" *társadalmi*: nem mindig aktuális (megvalósult, tényleges), hanem csak intenciónált és potenciális; a „közösség” vonása. Vele szemben a (mesterséges) szervezet intencionálisan is csak rész, legfeljebb némi közösségi kiegészítéssel.

Egész és rész: egymásra mutató, korrelatív kifejezések, mert a rész csak egy egésszel szemben rész, s fordítva.

Egészen-látás (holothézis: hólon = egész) az újabb alakulatban követelte szemléletmód: egy-egy alakú* lat egységének meglátását teszi lehetővé (14).

Egoizmus: önző, ill. önközpontú érzület, ill. magatartás. Ellentét: *altruizmus.

Egomorfizmus (Waxweiler), v. *automorfizmus* (Spencer): mások elképzelése magunk (hajlamai) mintájára; a társas megismerés lélektani akadálya.

Egycélúsítás: *monetelizálás. Szervezetek ambíciója.

Egyedüllét (privacy): nem mindig aszociális magatartás, hanem a társas élettartalomnak koncentrálására és elmélyítésére irányuló, időleges visszavonulás;* tehát nem szakítás* eredménye.

Egyenetlenség: intenzívebb társas kapcsolat megromlásának jele.

Egyenlőség: 1. tényleg fennálló társadalomszerkezeti követelmény, kiáltó egyensúlyi hibák kiküszöbölése céljából („egyenlőbség”, egyensúlyeszmé); 2. a társadalomfilozófiában: áruhás eszmé, mely mögött más tendencia (rendesen: felemelkedési vágy) rejtőzik.

Egyensúly, társadalmi: homályos társadalomszerkezeti követelmény, ösztönös ellenhatás valaminő kinövés-

sel, eltorzulással, „túlsúllyal” szemben.

Egyes (ember) és *egyén*: az egyes ember (der Einzelne) egy társas alakulat atomja, az amiből az alakulat összetevődik, pl. a tömeg szürke (egyéniesség-nélküli) „tömeglényekből”* Nem minden egyes külön sajátosságokkal bíró (önálló) „egyén” is.

Egyesület (302) rendszerint nem gazdasági célnemben dolgozó, mesterséges „szervezet” neve. Lehetnek tehát vallásiak, politikaiak, biológiaiak (pl. kórházegyesület), szellemkultúrálisok.

Egyesülés stádiumai: elszigeteltség, érintkezés, tűrés, v. összeszokás; alkalmazkodás, v. harc és kompromisszum; aktuális célegyesítés; közös érzelmi alap kialakulása.

Egyetem: tudós kutatásra nevelő főiskola.

Egyetértés: célok azonosságából önként fakadó összhang.

Egyezség: kölcsönös megállapodás, rendszerint nem alárendeltségi viszonyok közepett.

Egyén: (13, 44) külön sajátosságokkal bíró emberi egyed. Nem csak része a társadalomnak, mert önálló és önkifejtő egység. A magasabbá emelkedett és tartalmasabbá vált egyén gazdagítja a közösség életét (102).

Egyén a közösségben (101): bekapcsolódás, gazdagítás; van feszültség* egyéni és közösségi célok közt.

Egyéniség (226): túlhangsúlyozott az individualista társadalomszemléletben: a mai társadalomban több a sablonember, atomlény, mint az önálló „egyéniesség”.

Egyéniségsszimuláns (226): lényege átlaglélék, de „önálló” egyénnek tűnő felmagát.

Egyház (46, 60, 72, 197, 371-től): egy vallásos közösséget kiegészítő szervezet, melynek főképp lelkeket átható, „missziós” célja van, s Isten felé felemeli az embereket, s intézményeket. Legnagyobb nevelő hatalom, mely a motívumok káosza helyébe szilárd értékrendet állít, s az életi elfogást, kiragadva a jelenvilágiság szűk perspektívájából, transzcendenssé teszi. – A közélet ethizálója (375).

Egyházközség (72): a nevelési alapkörnyezet* eleme.

Egyke (106): az egy gyermekes család bomlási tünete. Az egyik család gyereke önzővé válik (73).

„**Egykéz**”: 1. (főnév) oly (rendszerint) gazdasági, nem állami szervezet, mely (egynemű) cikk felvásárlásával, és forgalombahozatalával van államilag megbízva egy ország területén, pl. Futura, Hombár. 2. (Ige egykézlik): házasságkötésben arra törekszik, hogy csak egy gyermek szülessék.

Egymásmellett-élés: kevesebb, mint együttélés;* az ennek kiindulópontja.

Egymásra-utaltság (124): a hasonló tudatos cél, v. hasonló sors átérzéséből ered.

Egyosztályú (t. i. proletár) társadalom („osztálynélküli” címen): a marxista jövőállam (173). Osztály-„nélkülinek” mondják.

Egyöntetű: 1. *homogén; 2. összesimult), egyensúlyozódott.

Egység, társadalmi: mindig részleges; tökéletesen összeforrott társadalmi egység nincs, viszont széthúzás (divergencia) mindig van.

Együttélés (32): nem minden csoport él „térben” együtt, csak a kisebb, intenzívebb egységek, (mint család, falu); ezek szinoikizmikusak.*

Együttértés (Fühlung), v. együttérző érintkezés: egyének kevésbé érték-

tudatos közelsége, más egyénnel, v. csoporttal.

Együttműködés (kooperáció): lehet állandó és ideiglenes; sokoldalú v. különleges; szándékos v. ösztönös, öntudatlan stb. Az *E. alapjai*: társadalomkapcsoló tényezők.*

Egyvidékiek (Landsmannschaft*): regionális (táj-) közösség tagjai.

Ekklesia (gör.) hitbéli, azaz egyházközség; a nevelési „alapkörnyezet”*-lényeges eleme.

Elaránytalanosítás: a kisméretű társas alakulatok (pl. család, 121) helyzetének tragikus mozzanata, melyet a nagyméretű egységek előnyomulása s a tömegmozgalmak hoznak létre és mely bomlást, pusztulást idéz elő a kisebb és veszélyeztetett egységekben.

Elárlás: csoport létérdekeinek feladása önző érdekből; *renegát.

Elbocsátás: társas csoportból kiküszöbölés enyhe, megértő alakja, vagy pedig kényszerű helyzetből fakad. A vezetőségtől indul ki. Elmentet: kiválás.*

Elcsábítás: 1. nemi, rangerkölcsről leterítés; 2. közösségi érületi alapról lesiklatás, többnyire hedonizmus, felé.

„**Elejt**” vkit: munkatársi bizalmas viszonyból (megbízásból v. munkakörből) elbocsát.

Elem: meghatározatlan nagyságú és fajú (lazaságú) csoport, v. halmaz, mely gondolatban egyívé foglalt. Bizonytalanul csoport-féltre utaló szó* (ilyen és olyan „elemek”); sokszor pejoratív.

Elégtétel: telkövetett társadalomellenes tény jóvátétele; *norma, *szankció.

Elévülés: jogi v. társadalmi szabály, v. jogigény, automatikus hatálytalanná válása; 1. észrevétlen kiköpása az életből; 2. lejárása a társadalmi tartamigénynek.

Elfogódottság: mások közelségétől való félelemmel elteli külső viselkedés („szégyenlőség”), anélkül, hogy az én kinyilvánításának – hiba bevallásában – akadálya lenne.

Elfogulatlanság (*társas*): (erkölcs-szociológiai fogalom) oly magatartás, mely ítélezkor nem hagyja magát befolyásolni uralkodó vélemények által, sőt aktuális közvélemény nyomásnak is ellenáll.

Elgáncsol: váratlan buktatásra vezet, *Elgyökértelenedés*, *gyökértelenség.

Elismertetés: igény arra, hogy valakinek, v. csoportnak értékét más megbecsülje. A legfontosabb erkölcsi-szociológiai tények egyike: társító tényező (Vierkandt: Gesellsch. 1; 248, 273). Az *E.* motívuma arra vezet, hogy mások ítélete, sőt vezetése alá helyezkedjék az illető.

Elit (100, 119): az a vezető elem, (amorf csoport, 281), amely kiválogatódott egy csoporton belül; rendszeren természetes elitre gondolunk.

Táj-elit (126) egy táj közösségén belül, *nemzeti elit* (162) egy nemzetben belül, *politikai elit* (119, 359, 369) egy államon belül kialakult vezető csoport. – *Polgári* (330), *parlamentari* elit (331). – *Jogtudós* elit (332). – *Papi* elit (362) a középkori államban. – *Üzleti* e. (363) a legújabb korban. – *Hivatásos* elit (214).

Elit-cirkuláció: e. kicserélődés.

Elit-nyelv (154, 168, 192), láng-nyelv.

Elit, szellemi, az, mely az objektívált* kultúrán nevelődött, s ezáltal vált vezetővé; írásbeliség.

Elkerül vkít: társas kapcsolattól óvakodik.

Ellenfél: oly harcban álló fél, amelyet a harcban álló alávetni, létfeltételeiben v. szándékaiban módosítani akar, anélkül, hogy megsemmisíteni kívánná; *lét-ellenség.

Ellenőrzés, társas – a környezet felgyelmező, „szemmel tartó” tevékenysége (71, 77); távokörzetekben csökkenő hatású. – Falun szoros (132).

Ellenőrző társaságok: r. t.-ok részvényeit (részben) megszerzi, hogy a r. t.-okra befolyást gyakoroljon.

Ellenszenv: egyén v. csoport belső (érzületi) negatív magatartása. A szakítás* egyik oka.

Ellenszolgálatás: partner viszonzása.

Elnézés: megtorlástól* való lemondás (*közöny), 1. mert nem fontos ügy; 2. gyengeség 'rejtett bevallása; 3. taktikából a jövőben megtorlás szándékával stb.

Elnyomás: a hatalom érvényesítésének durva alakja.

Elnyomóródsi elmélet: azon tanítás ill. jóslás, hogy a bérmunkásság a tőke nyomása következtében el fog nyomorodni; nem következett be, legalább is nem úgy (olyan arányban) mint az elmélet jósolta.

Előállítás: a rendőrség „előállítja” azt, aki megjelenésre való felhívásnak nem enged.

Előírás: *norma, szabály; inkább me-rev, technikai értelemben.

Előkelő: 1. meghatározatlan magasabb réteg 2. magatartás, mely jellemző az előzőkre.

Előlépés: magasabb hivatali fokra feljutás; *bürokrácia.

Előléptetés: hivatalos rangskálán előmozdít.

Előny: egy társadalmi konstellációban élvezett konkrét kedvező helyzet. Ellentét: hátrány.

Előrelátás, szociális (206): 1. a társadalmi életben részleges ismétlődések révén lehetséges; 2. követelt magatartás. – Gazdasági e. (333).

Előretörés: az önkifejtés* látható periódusa. Minden közösség önkifejtő egész, de nem mindig látható az *E.-e.*

Előtömeg (112, 248, 283): oly szét-szört, alakatlan elem, melyben lapanganak – a helyzet folytán – azon hangulati elemek, melyek a tömegben később felszínre s kifejezésre jutnak (pl. elégtelenség, megriadás a fenyegető helyzetben).

Előváros: *külváros. *Álváros.

Elsajátítás: társadalmi csoport kultúr-tartalmának felvétel©, mely nem passzivitáson (gépiés „le”-utánzás) alapszik*

Elszigetelődés: végeredménye a csoporttól való elszakadásnak (9).

Eltartás: mások anyagi megélésének vállalása. *Családban a gyermeké; *felnevelés.

Elutasítás: a szakítás* egyik módja.

Elvárás: a föllyenes helyzetben lévőnek magatartása, követelésnél enyhébb, kérésnél erősebb forma.

Elvárosiasodott: egy ország, melynek 30-40 %-a (nem 50 %) él városokban (H. Günther).

Elvonultság, *egyedüllét*: introvertált, magába szálló karakter életformája; individualista megrogzódás; csatlódás stb. következménye (9); mint nem egészen normális vizsgálható.

elzárkózás: 1. teljes, t. i. társas kapcsolattól való szándékos menekülés; okai: introvertáltság, közéleti módor (aszkeízisre is vezet), túlérintés - kezés hatása; 2. részleges, időleges azokkal szemben, akik *aj* a csoport céljait nem tudják méltányolni, illetve b) akik szellemükben beolvaszthatatlanul idegenek (*disszi-miláció).

Emancipáció: felszabadítás, rendesen egy pozíciós kötöttségből, pl. a munkások E-ja.

Emberiség (194): a legextenzívebb közösség, mely inkább csak potenciális, mint aktuális (megvalósult), azaz az jövő-alakulat. – Más az *emberiesség*: ez etika „létminimum”, az

a követelmény, melyet minden emberrel szemben fennállónak tartunk.

Emberközelség: a társadalmi megismerés egyik fő sajátossága.

Embriológiai irány a társadalomtanban a 19. sz. végén, a 20. sz. elején uralkodott (Durkheim), mely a szociológia főtémájának a társas intézmények eredetének, ősi csíra-állapotának tanulmányozását tekintette, A historizmus* hatása.

„*Enciklopédikus*” irány a szociológiában, oly irányzat, mely a társadalmi életre, ennek tárgyalására s magyarázatára vonatkozó mindennemű ismereteket együvé kíván hozni, különösebb rendszer-igény nélkül; a „formalisták” (sokszor méltatlanul) támadják.

Endogámia: belülről (a csoporton belül) való házasodás.

Engedelmesség: 1. (axióm) értékelőti önkéntes meghajlás, 2. (heteronóm): mások előtti habitualis meghajlás. Lehet önkéntes, v. kikényszerített is (pl. jállam részéről); a „természetes tekintély* következménye.

Enklavok – más nép töredékes, bezárt, kisebb csoportjai.

Entent (v. antant): egyetértés* (baráti jellegű) politikai szövetség, mely célok közösségéből automatikusan is következik.

Ergogén (130), vagy inkább *ergogenetikus*: munka-eredetű, munka alapján álló; így részben egy társas tény meg lehet magyarázni az emberi munkával (ergon), pl. a városi „szorgalommal” egy város keletkezését.

Erotrópia: nagy erő kifejtésre beirá* nyitottság; különleges időszakokban (háború, reformkor) szinte munkapazarlás folyik. (Ellentét: a szövetépítés, histotrópia, azaz erőgyűjtés – élettani műszó).

- Erkölc*s, *társas (társadalmi)*: nincs külön társas erkölcs az egyéni erkölccsel együtt fejlődik.
- Erkölcstan*, *társadalmi*: nem külön ága az erkölcstudománynak, és nem „alkalmazása” az egyéni erkölcstannak, hanem tágabb (erkölcsi élethorizon figyelembevétel (aszpektusa), hol a súlypont a társas kapcsolódás felé lendül.
- Erkölc*s-szociológia (68) erősen hiányzó része a szociológiának: a *tényleges* társadalmi erkölcs (leíró) vizsgálata. – E nélkül az erkölcspolitika vértelen kísérletekből áll. – A család körében (110).
- Erkölc*si *közszokás* (Sitté): közszokás, mely nemcsak társadalmilag, de erkölcsi értelemben is kötelező (151).
- Erőpár* (28): vagy anyagi (föld + 'gazdagság), v. szellemi, emberi (faj szellem).
- Eponim* – anonim ellentéte: a jól ismert környezet sajátossága (71, 228). – Az eponim viszony a személységet előtérbe állítja, az anonim viszony elszemélytelenít (228).
- Eskü*: önmaga ünnepélyes érületi* lekötelezése a jövőre nézve; magartásának lekötése.
- Esz*tétikai (élvező) *csop*ort (266): különbözik az aktualításokat feldolgozó közönségtől: ez utat keres a jövő felé, az csak a jelent élvezi, tehát nem aktív, cél felé tartó, vitát folytató, hanem csak hangulatilag teltekezik. – Célja lehet a pihenő, felüdítő kikapcsolódás.
- Ethnogén* (32): leszármazás alapján álló.
- Ethnikai arc*ulat: egy nép külső megjelenése (61).
- Ethnikai csop*ortok: leszármazáson, valódi, v. képzelt rokonságon alapulnak (pl. nemzetség, törzs*).
- Ethnocent*rismus: nép-központú felfogás.
- Etimológ*iai *szociológia* az, amely az etimológia által feltárt anyag alapján főképp a társadalmi intézmények eredetét, s ősi alakjait vizsgálja; genetikus vizsgálat, tehát nem a szociológia, hanem a történelem gazdagítása.
- Etiket*: jér[ín]tikezés finomabb (udvari eredetű) szokásai.
- Eugenika*: biológiai erők helyes fejlesztésének. tana.
- Evolúció*: (55) fejlődés, v. fejlesztés. A *revolúció-val** szemben az intézmények lassú és kiméletes átalakítása.
- Exekut*iva: (állami) végrehajtó hatalom (v. szerv).
- Exhibicion*izmus (112): kitártság az embertársak felé, sőt a bensőnek kitergetése mások előtt; a „modern” társadalomban egyre gyakoribb.
- Exlávok* (66, 92, 166): a törzsnéptől elválasztódott, más népek közé ékelődő csoportok.
- Exkluzív*: (szélesebb kört) kizáró; v. *zárkózó*, intranzitív magartatás.
- Exkommunikáció*: kiközösítés, társas csoportból kizárás.
- Exlex*: (szószerint), törvényen, túl* kép költségvetési felhatalmazáson kívüli állapot.
- Exogám*ia: kívülről (más törzsből) házasodás.
- Expanzió*: (a csoport) terjeszkedése; átlagos törekvés; imperializmus, önkifejtés.
- Expediál*: kézbesít, vkihez külsőleg eljuttat (tárgyat). Esmét pl. nem lehet expediálni. *misszió.
- Expulzió*: kiűzés; hirtelen és erőszakos csoportból-kiküszöbölés.
- Extendens* utánzás: nem az őskoitiól utódokra (deszcendens*), hanem a kortársak közt szétterjedő utánzás.
- Extenzív*: (a közösségeknél 202) terjedelmes, széleskörű életösszefüggést jelent, minő – végső fokon –

az „emberiség”. Ellentét: intenzív (szoros, bensőséges). Extensív tér-igény (57).

Ekterritorialitás: területenkívüliség, melyet átenged az állam a maga területén belül más államnak (követcegi terület).

Extraterritoriális (57) oly társadalmi (rendesen spirituális) alakulat), amelynek számára egy földterület birtoklása nem lényeges (F. Carli).

Espirit de corps: *testületi szellem.

Extraverzió: társak felé kitért magatartás.

Ezotérius: belső emberek magatartása; * titkos; intranzitív.

Életforma: egy társadalmi osztály-lényege, magja (126). Gazdasági, szellemkultúrális és minden másféle vonatkozásban egyaránt elemzendő *Életstílusnak* is mondják (223). Az *É.* egyes mozzanatait, elemeit külső- és belsőre szokták – nem világosan, de nem haszon nélkül – osztani. (124) – Társadalmi életforma. (181)

Életforma-váltás: nehéz egyéni válságot jelent a paraszti életformáiból („gazda”) a városiba átmenni; a szükségletek szokott rendje felborul, diszparat szükségletek és áll-szükségletek iktatódnak közbe; az értékítéletek zavarosak lesznek; ok-talan aszcendens-utánzások lépnek fel stb. Ily eset a „fél-gazda”-é (ál-városi elemé).*

Életkor; szociális szféra: egy egyén körül, vele kapcsolatban fennálló társas világ.

Életmód: életforma* é9 életvitel*

Életműszer (204), *apparátus.

Életösszefüggés: a társas csoport lényege; nemcsak a cselekvések (célok) függenek össze egymással, hanem az egyesek élete számos vonatkozásban.

Életritmus: falun (131) a földrajzi (ég-haj lati) viszonyoktól függ. – *Gyors-sá* válik általában (235). – Szervezetek alakulására kedvező (293)* – * Aktivizmus.

Életszabály: rendalkotó norma, melynek sokféle forrásból eredhet a kötelező *ereje*, valamint biztosítása (garanciája).

Életszektor: egyetemes életösszefüggés részterülete, kívágata. *Speciális; monotelikus. Munkamegosztás.

Életszínvonal (standard of living): egyének, v. rétegek megélhetésének, szükségletkielégítési módjainak különböző foka; nemcsak (gazdasági), hanem erkölcsi probléma is. Az *É* az életformának szimptomája. (124, 181). Az egyes társadalmi rétegeknek életszínvonal-igényük van (115)*

Életstílus (54): egy kultúrfokra jellemző berendezkedése az életnek;; „rendszeres” alakulás. Ellentéte az élet „alkalmi” alakulása. Pl. a globetrotter „rendszeresen” utazhat aki csak alkalmilag utazik nem eisik az előző élet-”stílusába”

Életszemlélet: tervtelen, spontán életmegfigyelés, mely a társas életnek főképp eleven folyamatait ragadj a*-meg; aktív tényezői: írók.

Élettárs: állandó viszony (házaspárra* mondják).

Élettárvlat (közösségeké) (91): per-petualizmus.

Élettér: 1. mozgási, 2. igényelt tér (364), melyet vmely társadalmi alakulat (főleg az állam) részére szükségesnek vélelmeznek. Ezért a hatalom „előrevetett árnyéka” szokott lenni.

Életvitel (ductus): az „életforma” (1~o.) egyik (jobbára külsőleges) mozzanata. Összefüggésben áll a gazdasági helyzettel, a pozícióval (társadalmi állással).

Élménytelené válás: családban, modern társadalomban (234) észrevehető.

Élő hagyományok: *hagyományok.

Érdek, közös (47) múltó jellegű, közös célfelismerési, erősen intellektualisztikus. A közhit szerint – tévesen – „közös érdekek” hozzák össze a társadalmakat.

Érdekképviselet: 1. egyes hasonló (főképp gazdasági) érdekek önkéntes társulásán alapuló szövetkezése. Jellemző az individualizmus korára, 2. Egész foglalkozási körök szervezete, amely szervezetek, vállalatok érdekelt képviseli hatóságok, vagy a nagyközönség irányában. (pl. OMGE). *Kamara. Korporáció.

Érdek- (v. érdekeltiségi) kör: szétfolyó önközpontú fogalom, alakatlan csoport-elképzelés; azon kör (szféra), ameddig az egyén v. csoport érvényesülési igénye tart.

Érdekszövetkezet, alaktalan (271): oly alaktalan csoport, mely nincs közbőlös érdeke szervezve, s mégis összetart és együtt működik. – Politikai mozgalmakban szerepel. Érdektársulás (47).

Érdektelenség: oly magatartás, mely más társas egység előretörésével*, v. állásfoglalásával szemben közönyös.

Érintés (interstimuláció): mások léte, viselkedése – velem való érintkezés” (találkozás) nélkül is – érint engemet; *néző. „Érint” az is, ami másoktól várható; *potenciális társ.

Érintkezés, tudakolás, kihirdetés (217) – dologi elemek által történik a modern világban. – Gyors ritmus az é.-ben (235). – *Telefon-,* levéلبeli é.* (235) új viszonyformákhoz vezet; *formális érintkezés* (236); *körlevél** távolítók.

Érintkezés diszpozíciója (135) rétegenként nem egyforma erős. *Személyes É.* (216).

Érintkezési szokások: közszokások, konvenciók a társas viszonyalakítás (modor*) technikájában; *szalón.

Értelmiség (159) a középosztályal nem esik egybe, ennek csak egyik tagozata*. Az *É.* a) tisztviselőkből és b) szabadfoglalkozásúakból áll; a középosztály 3. elemét, c) a középvállalkozókat nem számítják hozzá, bár ezek is jórészt értelmi munkát végeznek. – Falun gyér az é. (134).

Érték: *értvénye,* iránya nem pedig létezése van. Az u. n. „értékmegvalósítás” nem pontos kifejezés: jelenti, hogy a valóságot átalakítottuk, vagy átrendeztük az érték „irányában”.

– Az értékek *rangsorban* állanak; legfelül az önérték*, fent a magasértékek, azután az egyre alacsonyabb értékek. Az alacsonyabb érték feltételes, azaz érték, ha a magasabb igazolja. Értékes a szabadság, ha az igazságos is. – Értékérzés (126).

– Nemzeti értéktudat (163)

Értékmérés: értékeszmékhez hozzáhasonlítás; társas és egyéni alapú; szubjektív v. objektív.

Értékmérők (standardok): a magatartás kiegyensúlyozott mintái (257).

Érték-rend, társadalmi: nagyobb törvényi „közösségek” alakítják ki azon közfelfogást, hogy melyik érték tekintendő magasabb, ill. alacsonyabbnak. Képletesen: *érték-táblának* is mondják.

Érvényesülés: önközpontú kifelé ható viselkedés.

Érvényesülési remény (120): a legtöbb csoport lelki élesztője; ellentét a letargia.

Érzelmi útsugárzás: erősebb a tömegben, sőt bármely csoportban, mint (értelmi) gondolatok hatása.

Érzület (nem Gesinnung) – nem esik egybe a magyarul hasonló hangzású „érzelemmel” (nem. Gefühl): belső állásfoglalás, beállítottság, potenci-

- ális motívumoknak lappangó komplexusa, mely feszültségben van. Egy „kis” alkalmi ok „nagy” hatással jár, a lappangó motívum-feszültség feloldásával. Hasonló akaratsírák vannak (47) a társult csoport – alakulat – lelke mélyén is, mely azt feszültségben tartja bizonyos pozitív, ill. negatív (pl. szeretet – gyűlölet) irányban. – Mentalitásnak* is nevezik a franc. szóhasználat ellentétével (144). – A közakarai-ban (337).
- Érzület-motívált*, *magatartás, mely lényegében belső beállítottságtól függ.
- Érzületörés* (156) renegát.
- Étatizmus*: 1. oly társadalomszemlélet (314), mely a társadalmi élet főalakját az államban látja, egyedül az államot tartja rendtartó hatalomnak, szervező erőnek, a természetes közösségeket (nép) passzív és alsóbbrendű tényezőnek véli (16); 2. az állam túlbecsülése (169), 3. az állam gyakorlati értelemben előtérbe helyezése minden vonalon.
- Faggatás*: bensőnk tudakolása.
- Faj* (141). ld. biológiai tényezők. Legfőképp a közös reagálási módon (reakció típus) ismerhető fel. – A *faj-mithosz* (33, 62) modern keletű, egyelvű (monisztikus) hipotézis. – Fajeszme (169).
- Fej-elmélet*: 1. a társadalom végső egységei fajok; 2. minden társadalmi lényt végre is „faji alapon” kell megmagyarázni. Egyoldalú (monisztikus) tényezőelmélet, biológiai materializmus, legalább is naturalisztikus elmélet.
- Faji célnem*, *népbiológiai célnem.
- Fakultatív*: (néhány eset közt) választás szerinti (autonóm magatartásra felhívás).
- Falu* (30, 123, 129): geogén települési egység; helyi „közösség”. – Erősebb biológiai tyпуст ad (106).
- Falusi értelmiség* (134): a falu rendszeren városi iskolázottságú elemér jórészt idegen a falusi életformákkal szemben.
- Falusi szegény*: Törpebirtokos* és ennél is elesettebb falusi elem.
- Familiáris*: családdhoz, v. háznéphez tartozó, állandóan szolgálatot teljesítő elem. **Serviens*.
- Fanatizmus*: érzelmi túlfeszültség, 2.-eből eredő magatartás. Ellentét: hanyagság*.
- Fantáziás típus*: gyakori az aszcendizmusban. **Karrierista*.
- Farmer*: föld-technikai, spekuláló nomád.
- Fascinatio*: elbűvölés.
- Fasizmus*: olasz korporációs államrendszer.
- Fatalizmus*: néplélektani beállítottság, a sors ellenhatás nélküli, „elvi” elviselése.
- Fecsegés*: felszínes önfeltárás, néha: ál-feltárás. **Álarc*.
- Federációk*: olasz korporációs szakmaegyesülések.
- Fegyelem*: társas termék, t. L hatalom, v. norma alatt állás habitusa, megszokása.
- Fegyelmek*: közvetlen behatással társadalmi norma* követésére bír.
- Fegyelmező erő*, *ellenőrzés, társas.
- Felelősségérzés, közös* (48): csoportok is úgy felelősnek érzik magukat, mint az egyének. Mivel a csoport (alakulat) maga cselekszik is, azaz aktív egység, tudja, hogy „felel” tetteiért, ezek következményeiért. A csoport ezért – sokszor – értékhordozó is, értéköntudatos, azaz – közszóval – „önérzetes”. – F. a családban (111). – *Felelőség* elvesztése (239) üzemekben. – F. megosztódik a bürokráciában (363). – Felelősségvállalás (160). – Nemzeti felelősség (167).
- Felelőség* (társas) *köre*: állandóan tágul, de egyben anonimá is válik,

s a felelősségrevonás nehezebb;
*delegált.

Felemelkedés (aszcedencia): magasabb társadalmi pozíció (-helyzet, rang) elérése. – A család a szolid f.-t szolgálja (115). – A felemelkedő típus-eszményeket lát! maga előtt (181). – Felemelkedési kilátás (182). – Aszcendizmus.

Felemelkedési láz, *hiperaszcendizmus.

Felemelkedési tragikum (188), tragikum.

Felháborodás (152): a közszokás, v. közérkölszi szabály (Sitté) megsértése esetén beálló visszahatás, ez az ellenhatás (retorzió) megindítója; normák népies garancia-alakja.

Felhívás: *felszólítás.

Feljelentés: hatóság tudomására hozatal.

Felkelés: fennálló rend elleni, nyílt akció.

Felkérés: a parancs* udvarias, néha megtisztelő alakja.

Felkeresés munka (Bittarbeit): kisközösség önkéntes munkaszolgálatára visszaadás reményében; munkakölcsön

Felköszöntés: ünnepi alkalomkor üdvözlés.

Fellebbezés: magasabb ítélkező fórumhoz fordul.

Fellépés: társas kapcsolatba, aktív elemként való jelentkezés; szerepre vállalkozás.

Felmondás; társas (főképp szolgálati) kapcsolat megszüntetésének bejelentése.

Felnevelés (105) a család funkciója, mely a nevelésen kívül eltartást, gondozást is jelent. A közösség élet- és versenyképes tagjává teszi az egyént, emeli a közösséget és, az egyest. A nevelés maximális programot nyújt. *Internátus.

Felosztatás: „mesterséges** szervezet* megszüntetése (közösség, mint ter-

mészetes alakulat, nem osztható fel).

Felsegítő intézmények (183) alsóbb társas rétegekben gyérebbek.

„*Felső osztály*”: homályos fogalom.

Felszólítás: a vezetethez szól valaminek megtételére, de az ellentmondást nem tűrő parancs ridegségét – részben – elkerüli, viszont a tanácsnál* erőteljesebb introcepciót* (cél-befogadást) tétel fel. A F, igen udvarias formája: felkérés.

Feltaláló munka: *munkarangsztályok.

Feltételes parancs: 1. időbeli és helybeli, ténykörülményeket tartalmilag figyelembevevő, tehát „realisztikus parancs. 2. Lehet formailag kifejezett: „ha” ez a ténykörülmény be fog állni, ezt tegye. Minden gyakorlati jellegű parancs (norma) tartalmilag hipotetikus elemeket tartalmaz. Ellentéte: kategorikus (feltétlen) parancs.

Feltörő: *aszcedens elem.

Felügyelet: a social contral* egyik faja.

Felvilágosultság, racionalizmus: a társadalmat észszerűen bármikor és bármiben változtatható mesterségig es berendezésnek tartja.

Fenhéjázás: (külsőlegesen) viselkedés, mások lekicsinyítésére. Ellentéte: benső érték éretetése, büszkeség*.

Fenomenológiai szociológia (106): az egyes alakulatok lényegét írja le.

Fenotípus: külső megjelenés szerinti,

Fenyegetés: visszatérés kilátásba helyezése.

Fernstenliebe (Nietzsche szava): a távolállók szeretete, a „Nächstenliebe” kiterjedése. Individuális szemléletiből, egyénközpontról indul ki, morfológiailag bizonytalan; *altruizmus.

Fétis: dolog vallásos tisztelet tárgyaként; *szó-fétis.

Fetiszmus: bálványimádás; növények, állatok, tárgyak magasabb erőhatalmú tárgyként való tisztelete.

Feudalizmus: 1. hűbériség, 2. birtoktestek szerinti uralmi, de kétoldalú kötelmi viszonyok által egybefűzött regionális kis-közösségek rendszere. 3. (ma) a nagybirtokrendszer túltengése.

„Fél” mint ügyfél, partner: egy korrelatív viszonypár egyik-fele, oldala.

Félabszentizmus a családban (116): vagy az atya, vagy az anya nap-hosszat rendszeresen távol (absens) a családtól, s e szerint férfi, vagy női félabszent-ről beszédünk, miután csak a szülők fele van távol.

Féllámi hatáskör: középkorban gyakori; „magán”-szervezetek (az állami szervezetei fejletlensége folytán) quasi-hatósági jogokat gyakorolnak. A F. h. nem mindig jogi elismerésen, hanem ténylegességen, társadalmi valóságon, hatalmon alapul.

Fél-gazda: félig és tökéletlenül elvárosiasodott gazda elem; *életformaváltás.

Félműveltség (223): a sokaság* vonása.

Félpolgár (187) agrárvárosokban fordul elő; rendszeren nagygazda, aki városba költözik, de a város életformája idegen marad előtte.

Féltékeny: önközpontú, magának megtartó magatartás férfi és nő közt; jelentős tényező a F* nemzetek közt (rivalitás). Pozitív (megkívánó) és negatív (irigylés) készítés rejlik benne.

Fél-városi elem (188), *félpolgár, *civis.

Fényűzés: relatív fogalom, a rétegbeli helyzettől függ; a köztapasztalat határozza meg, hogy mely pozícióban minő szükségletkielégítés tekinthető F.-nek, azaz egy életstílust* megbontónak.

Férjhez-adás (115) terén a család nélkülözhetetlen szerepe. A nagy társadalom helyett működik a párválasztás elősegítésében, a leánygyermek életbeállításánál.

Figyelmeskedés: megnyerő v. viszonyápoló magatartás.

Figyelmesség, társas: az együttműködő szándékos beállítottága.

Figyelmeztetés: tranzitív* aktus, mely ténykörményre jóindulatúlag utal.

Fiktív rokonság: a törzsben (32, 82) a rokonság nem valóságos, hanem csak elképzelésen (feltevésen, fikción) alapszik.

Filantrópia: ld. philanthropia.

Filogenetika: az emberi nem (faj) fejlődése (phylé – törzs, nem); *ontogenetika (158).

Financirozó bankok: súlypontja vállalatok finanszírozásában, főképp hosszúlejáratú hitel-nyújtásban van.

Financirozó társaságok: nem igazi bankok, csak vállalatok alapítását szolgálják, ill. tőkével látják el azokat.

Fiziokraták (351): 18. századbeli iskola, mely azt hirdette, hogy eggyedül a „természet” (physis) törvényei mérvadók a gazdasági, társadalmi életben, s merőben felesleges az állam törvényeivel beleavatkozni a fejlődés „természetes” menetébe; tipikusan egyoldalú, naturalista álláspont.

Flotta: tengeri, v. folyami haderő.

Fogadalom: eskü.

Foglalkozás (174): individualista fogalom; a létfenntartás eszköze. A hivatás* több.

Foglalkozás csoport (175, 197): több foglalkozás, mely hasonló életformát tesz lehetővé, pl. szabadkereseti pályán lévők csoportja (értelmisség*).

Foglalkozás-kombináció: túlzott munkamegosztás (tagolás) tudatos ellenszere; ilyen pl. falusi tanító v. ipa-

ros kertészettel „is” foglalkozik; szükséges szezonmunkánál (pl. cukorgyári munkás – ideje csak 6-7 hét – ipari munkája kisgazda-munkával kombinálódik).

Foglalkozásnyelv: nem szaknyelv, hanem oly nyelvi kifejezőkészlet, mely egy foglalkozási körön belül (katona, földműves, halász, tolvaj, pásztor stb.) különösen alakult.

Foglalkozási szervezetek pl. a szak-szervezetek; nemcsak érdekképviselői „szervek” (szervezetek), hanem segítő, vagy kiegészítő tendenciájuk van, mert él bennük – ma csökkentett arányban – a quasi-közöség* szelleme.

Foglalkozás-torzó: foglalkozás, mely megélhetési alapul már nem szolgál. Szaporodik hanyatló rétegekben. Pl. tönkrement ügyvédi iroda, ahol már főképp áruk alkalmi közvetítésével foglalkoznak.

Fogyasztási szövetkezet: háztartások közös árubeszerzésére alakul, a termelő és fogyasztó közti út megrövidítésével.

Fok (köznyelvben tévesen: fokozat, ez u. is fokok „sora”).* fejlődési stádium. *Stadiológia.

Fokozat-elmélet, *stadiológia.

Folklore: szóbeli, szellemi néphagyomány és gyűjtése. *Folkways:* közszokásbeli népies hagyományok.

Folytonosságtudata (47): van az alanytudattal* bíró csoportoknak.

Forgalmi gazdaság: oly gazdaságtársadalmi fok, ahol a termelő és fogyasztó elválnak (piac), s az áru rendszerint átmegy egyiktől a másikhoz.

Forgalom: 1. anyagi (gazdasági), 2. szellemi F.; az élet értékeinek cseréje tulajdonosok, ill. „értékhor-dozók” között.

Formális szociológia (80): Simmel szerint nem a társas élet „tartalmát” kell megfigyelni, hanem csak

az együttélés, v. összeszövődés *alakjait*, pl. az alá- és fölrendelődést. Mások szerint ez üres geometriára vezet). Wiese viszony tana *ehhez némileg* hasonló. A társadalmi funkciók rajza eselik.

*Forradalom**, revolúció.

Forradalmi tömeg (227).

Forradalom, világgözlekedési (68, 75): csendes átalakulás (1840-1940), mégis a legmélyebbre hatott a társas szervezetben.

Fórum (agora) (217): 1. személyes érintkezés lebonyolítására szolgáló tipikus berendezkedés; 2. a nyilvánosság vmiő köre, közfigyelmi kör; 3. meghallgatás, ítélezés és döntés helye. Lehet: hivatalos és nem-hivatalos, pl. bíróság döntése előtt vki a közvélemény ítéletéhez fordul.

Föderalizmus: szövetséges állam rendszere.

*Főhatalom**, szuverén.

Főiskola: felsőbb kiképzés (szak-)intézete.

Földbérő szövetkezet: időre szóló agrárgazdasági egység.

Földhitelintézet: hosszúlejárátú kölcsönt ad, telepít, f. í-i kötvényeket (zálogleveleket) bocsát ki.

Földrajzi tényező (28, 30): hatása helyileg lerögzített (geofix) ingathatlan; szemben a gazdasági tényezőkkal, melyek ingathatok, túlnyomórésztben ingók. A földr, t.: forrása a kiaknázható gazd. javaknak; településre bír; tipikus a falu, mely földeredetű (geogén v. geogenetikuss) telep. – Az állam a föld biztosítója (31, 38, 40, 58, 312). – A földr. javaknak monopol jellegük van (37), megszerzési módjuk közösségek általi lefoglalás (occupatio). – Szingulárisak: tulajdonnevük van (38). Nem szaporíthatók.

Földrajzi nemzetesze (169) a nemzeti élet, és egység alapját földrajzi összefüggésben (egységes táj-kom-

plexusban) keresi*. Országos társadalom*;
Földrajzpolitika: geopolitika.
Főlény: tisztázott viszony alakulat, mely az egyik fél (tényleges) hatalmi, erkölcsi stb. erején alapszik.
Ál-főlény (Kosztolányi): ennek pusztalátszata; fitogtatás. Tisztázatlan viszony alakulások: hányavetiség, nagytmondás, stb.
Főlényezés v. *főlény-komplexus:* (ellentéte az alsóbbrendűségi érzésnek) társas magatartás lelki oka.
Főnök: régebben (törzsfő, nemzetségfő) egy kisközösség „feje”; ma *üzem*, iroda ügyintéző vezetője,
Főpapság: egyházi magasvezetők*. Osztályelem,
Fraternizálás: vezető állásban levőnek leereszkedő (nem mindig őszinte) barátkozása „lefelé”; elfajult pajtás-ság; hamis együttérzés.
Friendly society: önszegélyző társulat.
Frigiditás: nemi közeledésre való hajlam-hiány.
Funkció, társas: működés, tevékenység.
Funkció-hagyományok: hagyományok
Funkcionárius: (hivatali) szerepkörben működő. Munkamegosztás. Bürokrácia*
Fúzió: két hasonló érdekű csoport (pl. párt, vv cég) tudatos összeolvadása.
Függség: önállóság kizárásának, v. csökkentésének eredménye, gyakran alárendeltségi viszony, „*Függetlenség*”: 1, mindig részleges függség, teljes függetlenség „elméleti eset”\ vagy 2. függség ideiglenes szünetelése.
Gang: csibészbanda.
Garanciák (284): azon állami, vagy nem állami (t. i. társadalmi) akciók, vagy ellenhatások, amelyek a fennálló rend, ill. szabály további fenn-

állítását biztosítják. – Számos *alakja** ma még felderítetlen.
Garnizon-város: város erős katonai, jelleggel
Gazdanép (66) az, amely az asszimilálót befogadja.
Gazdaság: hasznos javak termelése, forgalomba hozatala (elosztása) és fogyasztása. – *Gazdaságosság:* észszerű elv minél kevesebb erővel (befektetéssel) minél többet elérni (racionalista, kvantifikáló elgondolás).
Gazdasági élet fokai (41) egyben gazdaság társadalmi egységet is mutatnak, egyre extenzívebbek.
Gazdasági érület (Wirtschaftsgesinnung; Sombart); egy-egy korra jellemző, lelki beállítottság, mely különleges gazdálkodási módokat – rendszert – von maga után.
Gazdasági kapcsolatok (26, 35, 14,) – ingatható (mobilis) javak hatásai: ezek is összevonzzák az embereket, de nem kötik (telepítik) le őket.. A gazd. javak valósággal forgalombahozhatók (37). A gazd. javak sok esetben a földr. javak átalakításai (40). – *Gazdasági igénye* csoportoknak nagyon különböző (60). –
Gazdasági fokok: 1. őszákmánylás, 2. zárt házi gazdaság, 3. városgazdaság, 4. ország-g., 3. nagytér-gazd. 6. világgazdaság.
Gazdaságszociológia: a mai fikciókból kiinduló, konkrét élettényeket absztrakcióba szűrítő, s az embert sokban figyelmen kívül hagyó (ahominisztikus*) „közgazdaságtan”* revíziója útján remélhető, tényleges életet ábrázoló valóságkép. Némely közgazdász (Schmoller, SurányL Unger Tivadar) közel áll ehhez.
Gazdasági önértékérés: egyéni felfogás vkinek gazdasági szerepét és jelentőségét illetőleg; csak egy „szektor” az *egyéni* önértékérés* keretében. Nem az előbbi, hanem az utóbb-

bi határozza meg a rangérzést és az érvényesülési igényt.

Gazdaságpolitika (351): 1. a gazdasági élet elvszerű irányítása, 2. ez irányító elvek tudománya. A gazd. pol.-i irányítás nemcsak állami: az irányító erő lehet más is (a politika szó itt nem jelent szükségkép állampolitikát).

Gátlások, rangszerű (225).

Gebietskörperschaft (Schmoller): táj-közösség; középmeretű regionális közösség.

Gefolgschaft, 1. *uszály; 2. egy hős vezér körül alakuló (nem pejoratív értelemben vett) banda, különleges hűségi kötelezettséggel.

Gemeinsamkeit: „közös volta” Valaminek; gyakran összecserélik a „Gemeinschaft”: közösség, t. i. közösségi csoport fogalmával.

Genealogizmus (156) népies törekvés régi ősök kimutatására, egyének és intézmények (az állam) javára.

Geneonómia (Müller-Lyer): a szaporodással összefüggő tanok.

Generáció, nemzedék*; **G.-váltás**: nemzedékváltás.

Genotipikus: származás szerinti típusmegjelenés.

Gentroid és **ál-gentry** elem (188): a gentry külső életformájának felületes utánozója; a szellemi élet-igény nincs is meg, sőt azt meg sem érti.

Gentry (16) v. **középbirtokosság** – főképp agrár államokban gazdasági-lag önálló, politikailag is jelentős réteg, a „falu-oldalon”. – Családi szempontból a teljes-család típusai, biológiai erőfentartás szempontjából magas színvonalú, politikai szerepe közismert (117).

Geofix (37): földrajzilag lerögzített, fixált (*javak).

Geogén, avagy inkább: **geo genetikus** = aminek alapja a földben van, *földrajzi alapon magyarázható meg leg-

főképp, pl. a falu települése (126,* 130).

Geo-monizmus (62): mindent egyedül (monisztikusan) földrajzi alapon magyaráz.

Geomorfizmus: hajlam azon feltételezésre, hogy a földrajzi egység („táj” ország) alapja társadalmi egységnek (nemzetnek az ország). Ez a feltételezés különösen erős a magyar nacionalizmusban, mivel a tájegység (*”ország”) itt különösen világos.

Geopolitika: 1. az állam földrajzi alapjának tanulmánya; 2. térbeli elvek alapján való elrendezés, főképp, de nem kizárólag az államokra vonatkozólag (67, 368).

Geoszociológia (63) az a szociológia, mely minden társas jelenséget első-sorban és főképpen földrajzi szempontból vizsgál.

Gesztus: *kifejezés taglejtéssel,

Gerontokrácia: oly urjalmi rendszer, mely a vezetőelemeket (elitet) elvileg az öregekben keresi.

Gestalt: alakzat; a lélektanban használják. A szociológiában ld. alakulat,*

Gesztió: (szokványos) ügyintézés.

Gettó: zsidók kényszerű együttlakása helye,

Gezweigung: (Spann: zwei = ketten együtt szóból) együttesülés (Spann. szerint nincs szó „társulásról”, mert mindenki eredetileg társas, s hamis az a feltételezés, hogy nem-társas elemek, merőben önálló egyének egyáltalán vannak). Ellentét: Entzweigung, összekülönbözés.

Gépiesedés a társadalomban (237) növekszik.

Gigantizmus (218, 220): a nagyméretűség csodálata; sokszor indokolatlan, (városi) túlméretezésre való hajlanu. **Gilde**: gazdasági szövetekezés némi politikai jellel (városgazdaság fo-

- kán), *Céh. Ellenőrző (quasi-ható- Gyámság: korlátolt cselekvőképességi alávettettsége. sági jogköre van.
- „Girobank: a fizetési forgalomnak szol- Gyámkodás: 1. alárendelt helyzetben gál, átírási műveleteket végez (olasz tartás; 2. személyi autonómia rend- gíró: forgás). szeres csorbítása.
- Gloire: közösségi (főkép nemzeti) di- Gyár: ipari nagy-*üzem; *vállalat. csőségtudat.* Gyengéd (magatartás): más érzelmeit bensőségesen kim élő. Külsőséges: *udvarias.
- Gondozás (100): mivel a közösség nem „szervehető”, (mert ia sok- célú egység nem tehető egy célúvá Gyermekek — sokáig nem sok társulási — lényegének elváltoztatása nélkül), érzéket mutat (44); önközponiú (pe- a közösség ú. n. „szervezése” he- docentrikus) lény. Erejét kívánja — lyén „gondozást” kell elképzelni; kifejelesztendő azt — érvényre jut- „gondozás” = meglévő közösségek tati; jelentkezik ősi, korlátlan erő- erőinek és szerkezeti összetételének érvényesítő hajlama (gör. hybris) is. ápolása. — Szervezetek a gondozás — A „gyermeki utánzás” (45) a na- gyok utánzása.
- Grasszáló: tüntető, fölényeskedő, pá- Gy érmek-abszentizmus: a családban az az eset, amidőn a férj-feleség vaskódo magatartás. együttélnék, viszont gyermeküket másutt neveltetik.
- Gregarizmus: törekvés (az összekap- csolódásra és egymás ellenőrzésére; tömörülés az életszínvonal terén; Gyermekmenhely: intézet gyermek el- látására, v. időleges ápolására.
- Grémium (lat. kebel): átv. ért. vezető- Gyökértelenség (72, 77, 170, 197): az egyén kellő be infem kapcsoltága szervezete. környezeteibe. Elgyökértelenedés a mammut városok lakosságában (72). Átmeneti v. lebegő gyökértelenség bevándorlóknál gyakori; *asszimi- láció.
- Group mind: csoport-lélek (szétfolyó fogalom).
- Guild szocializmus: céh sz.* Gyülekezet: 1. nem rokoni alapú, ha- nem részben, v. nagyban idegenek önérzet szándékos kisebbitése, a összekerüléséből áll; 2. egybehívott egyházi, templomi közönség; 3. ál- talában a halmozódás* egy tagja; 4. pejorative: vegyes társaság.
- Gúny: elítélő magatartás; közéleti sza- bály szankciója. Gyűlés: *meeting. összehívott jelen- léti közönség.
- Gúnyolódás (erkölcs-szociológia): erk. Gyűlölet: negatív érzelmi beállított- ság.
- önérzet szándékos kisebbitése, a összekerüléséből áll; 2. egybehívott egyházi, templomi közönség; 3. ál- talában a halmozódás* egy tagja; 4. pejorative: vegyes társaság.
- Gyalázás: (erkölcsszociológiai fogalom) mások méltatlan kisebbitése, árta- lom célzatával.
- Gyanús: néma, kémlelő viselkedés, bel- ső, bizalmatlan magatartás, főkép idegennel* szemben.
- Gyanúsítás: a bizalmatlanság követ- kezménye; tömegeknél* gyakori.
- Gyarmat: oly hatalmi és gazdaság- szociológiai alakulat, mely egy ú. n. anyaország függelékeként ennek hatalmi és gazdasági érdekeinek van alávetve.

Hagyomány (*tradíció*), mindaz, ami a közösségi múltból maradt ránk, mint fizikai és szellemi kincstár (146), elősegíti az egyének a közösségbe való beolvasását (102). – Alakjai: tárgyi, tárgyasult szellemi, funkció-(149) és cél-hagyományok (150) – Virulencia-fokai (149); élő, passzív és túlélt hagyomány. – Hagyományfolytonosság (158).

Hajóforgalom: a mobilizmus* jelentős oka.

Hajóhad: tengeri, ország- (part-) védelmi egység.

Haladás-hiedelem (147) a jövő kialakulására vonatkozó hitképzetek egyik faja; a polgári rétegekben otthonos.

Hallgatóság: egy előadó jelenléti közönsége.*

Halmaz (12, 25) össze nem függő, csak látszólagosan együttes quasi-csoport.

Halmazódás: a társas egység összetételének első elemi foka (Giddings),

„*Hangolni vkit*: 1. valakinek életlendületét, „kedvét” másba átszarmaztatni, úgy, hogy az maga is önállóan érezze magát (autonómia-érzés), nem pusztán parancs-követőnek, receptívnek lássa. 2. Spontaneitás megteremtése. *H. vkit, vki ellen*: kedvezőtlen „érzületet” támasztani. Más az ú. n. *hangulatkeltés*, hol valóban „hangulatról” (életlendület-teremtésről) van szó.

Hanyagság: 1. érületi lazaság; 2. ebből eredő magatartás (dolgokkal célokkal szemben); *Szabotázs

Hansa: városösszetekvés (városgazdaság fokán).

Harc: társas egységek közti feszültség aktuális kibukkanása. *Konfliktus.

Hasonlóság, hasonműségi tudat (consciousness of kind); Giddings elgondolása, mely szerint az társul, aki magát hasonlóknak érzi mással. Részben igaz. A társulás másik fő-

alapja: különbözők egymás-kiegészítése.

Hasznosság: érték technikai (keresztülviteli) értelemben, de nem minden társas cél kell hogy a hasznosság által igazoltassék. A hasznosságnak rövidtávú a szempontja. Ld. utilitarizmus.

„*Hatalmak szétoztása**: Montesquieu* tana, mely szerint szigorúan szétválasztandó a törvényhozó, a közgazgatási és bírói feladatkör (azaz: „hatalom”).

Hatalmi viszony: az erősebb társadalmi tényező viszonya az alárendelttel szemben. Ellentét: *csere-viszony.

Hataloméhség (223) mai sokaságban, élénk.

Hatalmi szféra (364): egyik állam bizonytalan hatalommal rendelkezik egy szomszédos állam keretében.

Hatalmi viszony: (111) nem mind mesterséges viszony; önként előállhat az erősebb, a magabizóbb, a magasabbrendűnek érzettel szemben.

Hatalom (122): tényleges erőérvényesítési képesség.

Határozat: egyoldalú heteronóm döntés, *decisió.

Hatáskör: szervezet eleve kijelölt működési tere.

Hatóság: (állami) közfunkciót végző szerv, v. fórum, körülírott jogkörrel.

Haza: ősoktól átöröklött; nép talaj,, melyben sokszázados népmunka van befektetve, s különleges fajsúlyú érték- emlékekkel megszentelt föld, szülőföld élménnyel kapcsolatos, a népelet existenciális alapja. Ezért a *haszaszeretet* (145) különleges mélységű.

Hazugság: kötelezőnek tartott társasnyíltság durva (önző) megsértése. Nem durva: *leplezés. *Álarc.

Háború: oly Iharqi viszony, mely a politikai függés megváltoztatására, irányul.

Hála: (erkölcs-szociológiai fogalom) jöttét tartós érzelmi visszhangja, mely potenciális motívum. Össze-forrott, intim kisközösségekben gyakori, nagyméretű társadalmakban kiveszik, pusztá* érdektársulásokban (mobilizmus*) egyre felismerhetetlenebb.

Hármas viszony, 3 ember kapcsolata, pl. kezeskedik vki (1), vkiért (2), vkinek (3). ajánl vkit vkinek.

Hátrány: egy társadalmi konstellációban előállott kedvezőtlen helyzet (állás).

Ház: 1. kisközösség (nagycsalád) lakóhelye; 2. uralkodó család (dinasztia*) rendezett hagyományokkal.

Házasság (104): még nem család, csak család-csira (potenciális család.)

Házastársak: *család fejei.

Házi munka (182): a piac-gazdasággal lassan eltűnik. *Túlmerkanilizáló-dás).

Háznép: patriarchális alapú, családias s egyben helyi (néha; falu-jellegű) kisközösség; az idegen ottszolgáló: familiáris.*

Háztartás (105): a család önközpontú gazdasági funkciója; autark családnál termelés is, ma jobbára csak közös fogyasztás.

Hegemonia: (több, versenyző hatalom közt egyiknek) főhatalma.

Hetatizmus: oly rendszer, melyben mindenki az állam munkavégző szolgája.

Helyelés: beleegyező magatartás, 1. a célokra, v. 2. az eszközök használati módjára nézve. Az összhang külső jele; együttérzés (szinergia*) kifejezése.

Helyi közösség (200): *táj-közösség; *regionalizmus. *Partikularizmus.

Helyreépítő erő: *restitúciós energia

Helyzet, aktuális: konkrét, társadalmilag fontos ténykörülmények összege, melyet a közönség* megvitat.

Helyzetelemzés (196): a társadalmi *diagnózis faja.

Helyzeti elvétel, társadalmi (65): a társas tényállások kutatása, szociális diagnózis.

Helyzetigény (199): törekvés valaminő rétegbeli (vertikális) pozícióra.

Helyzetmotivált az a magatartás,* mely nem belső beállítottságtól (érzület*) függ, hanem a külső körülményektől.

Helyzetragikum 1. horizontális, azaz a földrajzi fekvés által adott tragikum, pl. geopolitikai téren az ú. n. ütköző államoké; 2. vertikális, mely a társadalom rétegződésének zavaraival áll elő (vannak ütköző rétegek is, minő a középrétegekben fordul elő), avagy egyénnél is egy-egy kedvezőtlen pozícióban (pl. bukásra ítélt fejedelem környezetének tagjaként). Más az *időbeli Tr.*, minő a fejlődés során lemaradtaké.

Hercegség: politikai regionális egység.

Heierotelia: 1. másoktól kiinduló cél-tűzés; 2. céltűzés másokra való tekintettel: másokért-valóság.

Hidegség: közeledésre való hajlamhiány.

Hiedelmek (hitképzetek), **társas:** a társadalom alakulásának jövőbeli kilátásaira, ennek irányára, módjaira, megvalósulhatására vonatkoznak. Hiedelmek (creeds) állnak fenn fizikai, pszichikai téren, és – „megfigyelhetetlen” világban (beyond the sphere of observation: Hayes). A hiedelem a tudatalattiban gyökerezik. *Mithosz.

„**Hierarchia**” **elve:** „alárendeltségi rend” szükséges szerkezeti elem (érték) a társadalomban. Az „alárendeltség” nem azonos fogalom a pusztá erőérvényesítést jelentő uralommal.

Hierokrácia: papi uralom állami étet keretében.

Himnusz, nemzeti: egy történeti közösség sorsrészét, értékgyődését, büszke önállását kifejező ünnepélyes dal (vers), mely sérthetetlen szimbóluma a nemzet öntudatának.

Hiperascendizmus (184, 233): erősen túlzott, lázas felemelkedés.

Hipermerkantilizálódás (224) a kereskedő minden élettevékenységbe (pl. házimunkába) beékelődik.

Hipokrizis: szokványos (nem alkalmi) álszenteskedő magatartás; ellentét: extravertió; * álarc*

Hipotetikus norma: feltételes parancs.

Híradás, hírforrás (229): ma eldologiasodik.

Hirdetmény: anonim* közlési mód.

Hírnév: kiváló társadalmi (nem hivatalos rang).

Historizmus, szociológiai (56, 80) – uralkodik a 19. sz.-ban; stádiumokat keres, és nem lényegét nyomoz. A 19. század historizmusa eltemette a „kisközösségi hagyományokat (197)

Hiteget: kilátásbahelyezéssel hat.

Hitel: oly erkölcsi, v. gazdasági viszony, mely egy kötelesség, v. anyagi kötelem beváltásának erős valószínűségét (chance-át) tartalmazza.

Hitelbank: vegyes banktípus; a közönséges bankügyletek mellett hosszú lejáratú hitelekkel is foglalkozik.

Hiteles hely: közokirat megőrzésének, v. kiállításának helye.

Hitelintézetek: föld, jelzálog, alapító, jegyfinancirozó bankok, takarékpénztárak, hitelszövetkezetek, zálogházak összefoglaló neve.

Hitelszövetkezet: rövid lejáratú hiteleket nyújt szövetkezeti tagjainak.

Hitképzetek, tömeglélektani; *jövő hiedelmek.

Hivatal: ügyintézőhely (nem magas vezető munkával).

Hivatás (vocatio 171, 174, 175): a pusztá foglalkozással szemben állandó cél-beállítottság egy társas élet egészen (v. quasi-közösségen)

belül. Van „alkalmi” foglalkozás, de „alkalmi” hivatás önellentmondó fogalom. A *H.*-nak tehát a jellem mélyével is összhangban kell állnia. A pusztá foglalkozás individualista fogalom, *léi-fenntartásra* való; a *H.* egy közösségi életegész *ön-kifejtésére* irányul.

Hivatásréteg: szemben a vagyoni-politikai osztályelemmel* a hasonló hivatáskörben (pl. kézműiparok) mozgók nagyon is amorf (!) csoportja, erősen amorf, mert egy ú. n. *hivatáskör* valójában nem határolható körül.

Hivatkozás (vkire): 1. tanúként, 2. tekintélyként említés.

Hízélgés: önmagát* mások előtt lealacsonyító, mást megnyerni célzó magatartás.

Holding company: részesedési, ellenőrző gazdasági társulat, mely a r. t.*-ok részvényeit kézben tartja, s az egyes vállalatokra befolyást gyakorol. Az USA-ban pl. vasúttársaságok birtokukban lévő részvényekkel üzemtik szempontjából jelentős bányákat őriznek ellen. (Heller).

Holothézis: egészen-látás (14,77).

Holtkéz: vagyonállomány, melynek elvileg nincs élő örököse (alapítvány, egyházi birtok stb.)

Homestead: otthonvédő (intézmény).

Homo oeconomicus (economic man): 1. gazdaság-anthropológiai hipotézis, mely szerint a gazdaságban csak egyéni érdekeiket – ésszerűen! – néző, érdektudatos egyének szerepelnek. 2. Fikció: úgy kell néznünk elméleti síkon a gazdasági jelenségeket, *mintha* csupa érdektudatos ember működne.

Homo politicus (Machtmensch): hatalmi ember; aki elsőrendű (központi) értéknek magát a hatalmat tartja. A „nyers” *hatalmi jmb*er a hatalom megszerzésének bárminő eszközt megragadja.

Homogén környezet, *környezet.

Homogén kultúráadás (114) helyei: család, iskola, kisközösségek, ahol egyöntetű műveltségi tartalom száll át; ezzel szemben az „utca”, a mozi, az individualista társadalom, a sajtó stb. a heterogén, összhang nélküli műveltség átadásának eszközölje.

Homo novus: közösségi tagként újonnan fellépő ember, friss tag.

Honfoglalás (*háború): közösség hazáját, őseredeti, geogén* létalapját ezáltal szerzi.

Honoráció (elem): tisztségviselő; főképp állami életkörben. Lehet középosztályú „osztály elem”* Elavulóban lévő szó, (mert mellőzhető, átmeneti jelenség). Nem „hivatalnok”. *H.* pl. a régi táblabíró, ki főképp vagyonából él, de egy ideig a „köznek” szolgál.

Horda (tatár szó): átmeneti ősi társas kapcsolat, mely többnyire a közös zsákmányt éli fel, szerve (főnöke) nincs; mert átmeneti alakulat, hagyományai sincsenek (41).

Hospitalitás: 1. általában idegenekkel szemben kedvező belső magatartás; 2. vendégszeretet.

„*Hozzá tartozói*”: vkinek kisközösségben tagjai, főképp családtagjai, de esetleg rokonai is; morfológiailag homályos fogalom.

Hódítás: 1. általában szellemi erők magával ragadó érvényesülése. 2. hatalmi terjeszkedés, ?, terület elfoglalása.* Imperializmus.

Hódolat: 1. érdem tüntető elismerése; 2. külső megalázkodás a nagyobb erő előtt.

Hőstisztelet: a csoport léteérdekéért életüket kockára tevők, kiválók megbecsülésének habitusa.*

Humanitarianizmus: általános ember-szeretet érzülete (beállítottsága,).

Humanizmus (191, 194) – társadalom-morfológiai értelemben –, az

„egész emberiség” szellemi kincseinek ápolása, ill. fejlesztése, s az ebből folyó „általánosan emberi” magatartás.

Hungarológia: *magyarságtudomány; számos tudomány-ág magyarságra vonatkozó részeinek szintézise, szerves kapcsolata és rendezése.

Hűség: 1. állandó, érzület-mély, ragaszkodó magatartás személyekkel 2. csoportokkal, 3. intézményekkel, 4. programokkal (eszmékkel) szemben. Közösséglélektani alapja van: kisközösségekben (család, Gefolgschaft* falu stb.) csírázik; a mobilista civilizáció elsorvasztja.

Hybris: zabolátlan nyers erő, melyre való hajlam folyton megvan, s amellyel szemben a társadalom állandó védekezésben áll. A *civilizált* ság* a *H.* ellentéte, tehát rendez: szokottság.

Ideáltípus: kiemelt, jellegzetes eset, tudománytechnikai (kutatási) konstrukció, amely által a sok eset (variáns) legjellegzetesebb vonásait kiválasztva, egy típus összképébe egyesítjük. Ellentét: reális (valós); eset, ill. típus.

Idegen (323): 1. viszony fogalom, az, aki nem tagja vmely társas alakulatnak, s így elzárkózás* szokott: jelentkezni vele szemben, vagy aszimiláló* törekvés. *I.* az, aki más habitusú, szokású, mást várni tőle; mint a tagtárstól: voltaképp közösségi életegésszel* szemben áll (másfajú, szellemű, más regionális egységből való), ezért 2. lehet potenciális ellenség is; vele szemben gyanú* állhat fenn.

Ideiglenes „tartózkodás”: „normálissá** lesz a *mobilista társadalomban.

Ideológia: eszmerendszer a valóság, felfogására, értékelésére, ill. újjáértékelésére, s olykor a jövő magyarázatára. Tudatos alkotások, főképp*

az értelmiség számára. Megvan természetesen gazdasági alapjuk is, de nem minden ideológia ilyen,

Idiografikus (gör. idios: sajátos) sajátosságokat leíró (tudomány); ilyen a *szociográfia.

Idolatria: bálványimádás, képmádás (eidólon = kép).

Időbeli tragikum áll elő akkor, amikor egy része a társadalomnak lemarad – a többihez képest – a fejlődésben. Ilyen az USA indiánjainak esete; megsemmisüléstüket nem a derekasságuk hiánya okozta.

Igazságosság (justitia, dikaiosyné): a társadalomfilozófiában a „legmagasabb” szerkezetű érték” (ömérték!), mint eszmei követelmény, ideál.

Igény, társadalmi: aktuális motívum, jogérzet valaminő társadalmi állás (pozíció) elfoglalására.

Igénylő magatartás az államok közti viszonyokban gyakori (364).

Ígéret: (erkölcs-szociológiai fogalom) kettős viszony, t. i. jövődő magatartásunknak előre lekötése, vki számára, mintegy kötelezettségvállalás. Jelentősége nagy a társas kapcsolatok fenntartásában: megtartása – bizonyos fokig – erkölcsileg kötelező (ha t, t. a helyzet – gyökeresen – nem változik, amit egy hallgatólagos záradék: *clausula rebus sic stantibus* szokott kifejezni). I. megszegése sérelem, rontja, esetleg szakítja a társas viszonyt. Az I. megtartása a viszony-stabilitásnak fokmérője. *Hitel.

Illem: modornak, (külső) viselkedésnek konvencionális alakja rendje.

Illetékesség: d. a társas felelősség* körének megosztása és elhatárolása; 2. munkamegosztásból eredő kör, melyen belül vki, v. szervezet elismerten cselekedhetik, pl. orvos – a kuruzslóval szemben – gyógyíthat.

Imitáció: *utánzás.

Immobilizmus: a csoport megmaradására való törekvése, ellenállása újtásokkal szemben (Palante), érezvén a csoport a maga „törekenységét.”

Immunitás: mentelmi jog (pl. képviselőké törvény elé idézéssel, elfog***ással szemben).

Imperativus: parancs; követendő norma keményebb „magatartásformával”.

Imperializmus: állandó törekvés a hatalmi állomány fejlesztésére, legtöbbször a nagyobb tér fölötti uralom irányában.

Impérium: (állami) megbízatás útján nyert hatalmi kör.

Imponálás: tekintély-keltés külső magatartással*; kápráztatás.

Impulzivitás (250): tömeglélektani fogalom; az észszerűtlen, nem fontolgató, azaz „egymotívumú” cselekvés oka; gondolkodás nélkül hisz és cselekszik a (lélektani) tömeg.

Incidentális alakulat: a tömeg*. Előállításában lényeges egy „alkalom”, incidens. Incidentális lehet egy érdektársulás is.

Indemnitás: költségvetési felhatalmazás.

Indifferentizmus: általános (elvi) közöny*; lehet rejtett szakítás is.

Indiszkreció: kötelezőnek tartott társas (intim) viszony elárulása.

Indítás, társas, *stimulus.

Individualizmus (100, 216, 226, 233) oly idealizáló felfogás, mely szerint a mai (?) társadalom csupa, szabad, önálló, önkifejtő „egyénből” tevődik össze. Ezek állítólag önálló „verseny” (43) viszonyában állanak; a valóság az, hogy egyes csoportok versenye uralkodik („verseny-csoportok”). – A város az egyéni szabadság és individualizmus helye (131).

- Industrial revolution:** gazdasági (nem csak „ipari”) forradalom.
- Indusztrializmus:** iparosodás irányzata.
- Infláció:** elárasztódás (főképp papírpénzzel). *Norma-I.:* a modern társadalom káros jelensége, szabály-tűntetés.
- Inkvizíció:** hitbéli bíraskodás.
- Institucionalizmus:** oly kutatóiskola, melynek irányzata egy társadalmi, gazdasági rendszer magyarázata – egyes intézmények (institúció) tanulmányozása útján.
- Instrumentális** érték az, ami csak mint eszköz jöhet számba. Magas vagy önték tehát nem lehet instrumentális
- Integráció:** szétvált részek egyesülése. Ellentét: differenciáció*.
- Integrálás:** társas egységbe hozatal; a differenciálás ellentéte.
- Integralista:** az, aki egy egész (állam, v. nemzet) u. n. közérdekét veszi alapul. Az „egész” itt morfológiailag bizonytalan.
- Intellektuálisok** („intellectual”-ek):
* iskolás tudásuk folytán vezető szerepű elemek; ma: középosztályelem*.
Értelmiség*: „intelligencia” (a magy. és orosz Köznyelvben).
- Intellektualizmus** a társadalmi megismerésben: alkalmi ok sokszor egy válság*, a megismerésnek érzelmileg és sorsérzésben el kell mélyülni (*rádöbbenés). Az I. felszínes helyzetátételekhez vezet.
- Intenzív:** bensőséges életösszefüggést, szoros kapcsolódást jelentő; a közösségek sorrendjében a családban fordul elő kiváltkép.
- Intenzitás,** közösségéké (202).
- Inierdependencia:** kölcsönös függés.
- Internacionális:** nemzetközi, *intertribális* (tribus: törzs): törzsközi, hordák-közi.
- Internacionalizmus** (163, 190). morfológiailag homályos utalás a *nemzetnél* szélesebbkörű (extenzivebb) közösségi alakulatokra.
- Internálás:** lezárt helyen őrizetbe vétel, ill. tartás.
- Internátus:** tanulóotthon; nevelőintézet.
- Interpelláció:** (hivatalos jellegű) fel szólítás nyilatkozattételre (főképp parlamentben).
- Interpszichika:** elavult műszó (Tarde) mely jelzi, hogy egyének „között” (inter) lélektani kapcsolat áll fenn; az individualista szemlélet maradványa.
- Interregnum:** uralkodásköz (két dinasztia közt); kaotikus, fejtelten időszak.
- Intervenció:** 1. közbenjárás; ügyvitel megváltoztatása. 2. külbeavatkozás (egy állam életébe).
- Intervencionizmus:** elvi (rendszeres) megengedése, sőt követelése az állami beavatkozásnak 1. belpolitikai, gazdasági téren, 2. külpolitikában egy állam ügyeibe tégy államközi rendszer fenntartása érdekében. A szó szűkebb használatú, mint; beavatkozása egyik alakulatnak a másik alakulatba.
- Interview:** megkérdezés, főleg anonim közönség (sajtó) számára; a közvélemény* egyik forrása.
- Intézet:** gyakori neve egyes szervezeteknek, nem gazdasági téren, pl. kutatóintézet.
- Intézmények** (149, 205) nem mások, mint hagyományos társas funkciók állandósult keretei. Intézmények közönsége a nemzet életében. (146).
- Intézményesítés:** institutionális (240) modern életformákban egyre gyakoribb; a cselekvés számára elve megszabott keretek kijelölése.
- Intézmény,** társas eleve elrendezett keret, jövődő társas cselekvések normális végrehajtása céljából.
- Intimitás:** bensőség; a családban (112).
- Intolerancia:** kötelezőnek tartott türelem-ellenes magatartás (rendesen elvi alapon).

Intranszítív: zárkózott, át nem ható.

Introcepció: célátvétel; egyén V. kisebb csoport célokat vesz át másoktól.

Introverzió: maga felé hajlás, befelé fordulás.

Introvertáltság: befelé fordulás, mint szellemi alkat. *Introvertált jellemforma:* befelé nézésre való hajlam, a lelki élet intenzívebb átélése, stb.

nem mindig vezet asszociális magatartásra, sőt társas célokban élmélyülésre indíthat. Az I. ellentéte a „kitártás”; *exhibicionizmus.

Invenció: feltalálás, ritka a társadalomban (Vierkant). Az I.-s munka a munkarangsztályok* élén áll.

Investitúra: egyházi méltóságba beiktatás.

Ipari proletariátus (118, 176, 187) – a társadalmi rétegfokok során – a „városi oldalon” – a legalsó, legélesettebb, teljesen szegény, s csak időnkénti, rendszertelen jövedelemmel rendelkezik. – Családi szempontból többnyire abszistenták. Az I. pr. a kapitalizmus martirja. – Proletariátus.

Iparosodás; industrializálódás: a modern társadalomban az ipari szervezetek, ill. tevékenység elszaporodása.

Iparvidék: sűrű iparvállalatokkal tele-tűzdelt, különleges település.

Íratlan életszabályok (életforma) (113): azok, amelyek öntudatlan hagyományként szállnak át, nem formulázottak.

Irányítás, irány-elv: norma, melynek magas az általánosságai foka (*normaelmélet).

Iránytartalom (155) tágabb fogalom mint a *céltartalom:* ez utóbbi a tudatosítható, v. tudatos („kitűzött”) „célokat jelenti,

Iránytartás (55): egy-egy csoport életében lehetséges fel, mely ösztönösen halad egy cél felé; főleg közössé-

geknel. Tömegnek nincs iránytartása, az terelhető.

Irány-közönség (261): több közönség összeolvadásából szokott keletkezni, egy szellemi „irány” tábora. Ilyen egy irodalmi „iskola”.

Írás: 1. szellemi, értelmi közlekedés (forgalom*) eszköze. 2. Az objektív kultúra (*hagyomány) megörökítésének, a gondolat (érzés stb.) objektívációs eszköze; lerögzítés. *Írás-gondolkodás:* az a lelki folyamat, mely a leírás diszkurzív (tagolt) természetéhez képest, megírás közepett alakul. Legfőbb tömeges megjelenési formái a könyv, folyóirat stb.

Írásbeliség: írásos érintkezés intézményessé (szakosossá, rendszeressé) válása; *elit, szellemi.

Irigység: (erk. szoc. fogalom) mások vagyonának, vagy helyzetének el* kívánása; roppant erős nivelláló tényező, de nem összeforrasztó, hanem épp szakító hatású.

Iroda: sok esetben ügyintéző (vezető) központ (nagyobb) üzemen belül.

Irodalom: az írói közönségek összeségének életkifejezése, közösségi alapon.

Irodalmi iskola (261): egy „irányközönség”* hasonló cél- és értékvilág kibontakoztatása felé kíván haladni; hasonló ízlést* ápol, stb.

Irodalmi közélet (155, 263): a nemzeti keretben élő közönségek* aktív találkozási, gondolatai, érzelmei kicserélései, szembesítése, kjérdéseik megvitatása, művek megbírási, stb. – Irodalmi közönség (154). – Nemzeti irodalom (155).

Irodalomszociológia (153) az irodalmi „közönség”, ill. irod. „közélet” jelenségeinek ált. vizsgálata.

Írói közönség (58): kétoldalú hatást mutat: 1. író hat a közönségre, 2. a közönség ízlése is preszuggeralja* az írókat. Ezért elhalt írónál ez

- utóbbi kiesik, annak nem „írói” közönsege van*
- Irracionalitás** (250) a tömegben: cél-üres, v. céljában bizonytalan (ate-likus); szórabság; illúziók, képzel-gések kerítik hatalmába a lelkeket; ingerlékenység (irritabilitás), közré-mület, stb.
- Iskola:** 1. a családi alapkörnyezetet, – közösséget! – kiegészítő mes-terséges szervezet (74, 113, 211), mely közösségi jelleggel is bír. – A tágabb anonim* környezetekkel az iskola ismertet meg. – Az 1. a tájnyelveket* megbontja, s így át-lagosít. – 2. irodalomban: egy íz-lésben s élmény-fejlődésben aktíve résztvevők csoportja. *Közönség.
- Iskolaszociológia** (113) foglalkozik az isk. osztályok, v. iskola-egészek bel-ső életformájának elemzésével.
- Ismeret (tudás-) szociológia** 1. a tár-sadalomban uralkodó fogalmak és ítéletek társadalmi eredetét, az ismeret társas determináltságát kuta-tó újabb irányzat. 2. A tudományos élet társadalmi feltételeit, s alakjait vizsgálja (házánkban Komis: Tudu-inány és társadalom. I-IL 1944).
- Ismeretségi kör** (33) a gyermeki fej-lődésre –• mint a rokonság* fontos.
- Ismeretség** (228) ritkaságai következ-tében a régi és új társadalom kö-zött egyre nagyobb a szakadék.
- Izgatás:** sokaság tömeg-indulatainak felkelése.
- Ízlés** is átlagosul. *Standardizálódás.
- Izmusok:** tudatosan követett, további fejlesztésre váró szellemi irányok, élő hagyományok, főleg iskolázot-tak körében.
- Izoláltság:** elszigeteltség, nem termé-zetes állapot, hanem vagy magas eszmékhez (Isten, művészet, stb.) való különös vonzódás eredménye, vagy megromlott tájrsas kapcsola-tokból kikíváncozás, másodlagos a-szocialitás.
- Izonomia** (gör): 1. hasontörvényűség; 2. (antik): a. m. demokrácia, a fel-nőtt állampolgárok uralma.
- Javak** (35-7) – szélesebb értelemben. – egyeznek a társadalomkapcsoló tényezőkkal, azaz a gazdaságiakon, kívül vannak földrajzi, faji, szel*lemi (lelki) javak.
- Jelentés:** 1. szellemi téren megértett jel tartalma; 2. hivatalos fórum előtti hír-közlés; 3. nyilvánosság elé vitele egy ügyvitelnek.
- Jellegézés** (144, 153), *Karakteroló-giai elv.
- Jellegézés,** közös (153) fontos össze-kapcsoló elem, szubjektív (lélektani), vonzalom.
- Jellem:** a kaotikus motívumokkal el-telt ősegén (51) ellentéte; rendezett motívumú, civilizált, azaz *társas* el-lenőrzés (fegyelem) terméke; *cul-túra animi.
- Jelszó:** 1. közös törekvések tömöríté-se és szimbolizálása; 2. katonai *J.*-megbízhatóság ismertetőjele.
- Jelzálog** *hítelintézet:* földhílt, jelzaloglevelek kibocsátásával.
- Jobbágyás** – a rabszolgaság* utóda,, ahol az ember már személyiség, gaz-dasági célból használják fel erejét,, de jogai korlátozottak. (134).
- Jog:** életszabály (norma), mely köte-lező erejét rendszerint „hivatalos” fórumtól (állam és egyház) nyeri* s ugyanezen fórumok garantálják is (330). – Nem jelenti ez azt, hogy ami garantál, az „alkotja” is a jogot, mely sokszor közösségi élet-szabályként „alulról” indul.
- Jogállam** (312): a jog mítosza* alap-ján álló állami ideáltípus, melyben, minden állami cselekmény a jog ál-tal szigorúan előírt, jogilag jól el-határolt az állami hatalom, a magán-élet, s az utóbbit is lényegében *sz* jog szabályozza. Tipikus etatista.

államszemlélet a polgári (19. sz.) korban; *államélet típusai.

Jogegyenlőség (172) nem szünteti meg a rangokat, sőt maradnak *lap' pangó rendek* (papság, katonaság, 173).

Jogérzet: (helyesebben *jogérzület*): belső beállítottság, mely jogosság érzésével követel, v. tilt; közszokás* és közkerkölcsi* szabály alapján keletkezik.

Jogszabály: szintetikus jellegű norma, mely az ideális érték és a reális valóság közt kapcsolatot; létesít (339).

Jogi személy: az egyéni (természetes) „fizikai” személlyel szemben oly nem egyén (nem természetes személy), amelyet a jog személynek ismer el, miután kötelezettségeket vállalhat s jogosítványokat adhat, pl. örökhatomány, mint „alapítvány”.

„*Jó szó*”: irányítás módja; rábeszélés.

Jóhírnév: vkinek társadalmi- v. erkölcsi (nem hivatalos) rangja, a közvélemény (amorf kör) szemében.

Jövő-hiedelmek, v. j.-képzetek mithoszok*): a szándéktól a kibontakozásig vezető, tömeglélektani eszközök, irracionális és biztató hatásúak, dgéretet tartalmaznak, trtalmás feszültséget ébren tartanak, s irányítanak; gyakran a jelen helyzet „értelmét” revelálják (*ideológiák).

Judikátúra: *bíráskodás; közhatalom részéről.

Jury: (felkért) bíráskodó, ítélkező bizottság.

Jutalmazás: szolgálat ellenértékével viszonzás.

Juttatás: társadalmi segély alakja.

Kabinet: miniszterek együttese.

Kalácska (124): székely eredetű összehívás, pl. fiatal párnak a falubelel házat építenek. Ez egyben „mun-

kahitel”, mert a megsegített munkájával vissza fog segíteni.

Kamarák: kereskedelmi és ipari érdekképviseletek.

Kameralizmus: közgazdasági iskola* mely különös tekintettel van a kisállaim pénzügyekre; merkantilizmus németi változata.

Kampány: politikai (párt) harc bizonyos területeken.

*Kapcsoló-tényezők, *kötelékfajok.*

Kapcsolódás (Angliedernung): önkéntes hozzátársulás egyén, v. csoport részéről.

Kapillaritás, társadalmi: (Dumont szava), egyének felszivárgása magasabb társas rétegekbe.

Kapitalizmus: 1. oly gazdaságtársadalmi rendszer, ahol magántőke szabadon érvényesülhet szerzési célra; 2. gazdasági érzület (beállítottság), mely az önző szerzést gyakorolja a társadalmi érdekekre kevés tekintettel. – Ezek a fogalmak a „tőke” (capitalis) fogalom ingatagsága folytán nem tekinthetők elméleti használatra teljesen megfelelőeknek.

Kapituláció: harc befejezése az egyik fél megadásával.

Karakterológia: a jellem alakjainak tudománya; a szociológia megalapozására fontos; *anthropológia.

Karakterológiai elv (144, 153): azt ismeri fel és hangsúlyozza, hogy a csoport-alakulat egységét fokozza (és pedig helyesen) saját jellegének érzése, ill. kidomborítása;. A modern, fáradt kor a szürke átlagokat kedveli, standardizál*.

Karitatív elv: szeretet, v. jóindulat alapján álló társadalom-javítás alapja.

Karizma (*charizmatikus vezető): főképp a középkori államfelfogás alapja; az állam vezetőit „szent varázs” övezi, felsőbbrendű, transzcendens hatalom legitimálja (156)*

- Karrierista** (184): aki ugrásra törek-
szik társadalmi felemelkedésben.
- Kartárs:** hasonló hivatal, v, testület
tagja *kollégialis.
- Kartellek** (298): gazdasági szerveze-
tek, melyeknek tagjai is gazd. szer-
vezetek: külön szerződés kötelezi
őket hátrányok elkerülésére (pl. ká-
ros verseny, piac felosztatlansága, –
ellentét; körzetelés), ill. előnyök
megszerzésére (árszínvonaltartás).
Szervezetfajai a piac szabályozása
szerint: ár-, kondíció, piacmegosztó,
(termelést) kontingentáló, közszállí-
tási, stb. *Szindikátus.
- Kartoték-társadalom** (219): az össze-
tartó tényező a nyilvántartási do-
boz.
- Kaszinók** (58, 305): egyesületek, me-
lyek állandó érintkezési alkalmak-
ra keretet tartanak készen (ezért
„keret”-egyesületek), különös mun-
kacél nélkül; ezért szórakozási jel-
legük emelkedik ki.
- Kasz-rendszer** (185): oly társadalmi
fokokból, rétegekből áll, ahol egy
felsőbb rétegbe feljutni elvileg ki-
zárt, s gyakorlatilag is lehetetlen.
Némi felemelkedés van, de csak egy
rétegen belül.
- Katedra-szocializmus:** elméleti alapú,
gyakorlati érvényesüléstől tartózkodó
szocializmus (19. sz. végén
Ném. o.-ban)
- Kategorikus imperatívus:** feltétlen pa-
rancs. Csak a végső (pl. erkölcsi)
értékekre irányító parancs v. norma
feltétlen; a gyakorlati parancsok –
tartalmijilag i– hipotetikus elemiét
rejtnek (nem kifejezetten), maguk-
ban.
- Katonaság:** *hadsereg.
- Katonai erő:** a család virulenciáján
fordul meg (119).
- Kauzalizmus** (27): tudományos törek-
vés mindent csak okokból (causa)
magyarázni
- Kádi-bíráskodás** (a török kádi =
bíró): a bíró személyes ítélkezése,
tetszése szerint, jogszabálytól meg-
nem kötve; viszont a népi közfel-
fogásnak elvben eleget tesz, tehát a
népi-jogi közvélemény intézményesi-
tése.
- Kánonjog:** egyházi tétel (kánonokba
foglalt) jog.
- Káptalan** (latin „capitulum” szó el-
rontása): kánonok testülete.
- Káröröm:** mélyen antiszociális, er-
kölcstelen magatartás.
- Kárpótlás:** anyagi jóvátétel.
- Kedvesség:** megnyerő magatartás.
- Kedvezés:** javító viszony-alakítás.
- Kegyel:** magasabb pozícióban lévő vkit
szívesen lát, fogad és támogat.
- Kegyelem,** társas (nem teológiai): el-
követett bűnös magatartás megtor-
lásáról való (nagylelkű) lemondás*
- Kegyület** (pietás): a leglényegesebb
kulturafenntartó társas érzület (55-
56, 97” 212). – A közösségek nagy-
vonalú életfelfogása (97). – K. a
családban (112).
- Kegyelmezés:** elkövetett hiba, vétség,
büntett különleges 'indokú megbo-
csátása.
- Kegyetlenség, könyörtelenség:** a leg-
durvább magatartásforma, és szakí-
tási* mód.
- Kendőzés:** a társadalmi hiba kisebbí-
tése, ill. az álarc* faja. *Cant: ez
elvek mögé bújtatása konkrét sze-
gyeim valónak, a K. egyenesen
konkrét bújtatás.
- Kereskedelmi társaságok:** összefogla-
ló neve alatt jelenik meg a közke-
reseti*, illetéti*, csendes*, korlátolt
felelősségű* és a részv.* társaság.
- Keret-egyesül és** (305): kaszinó*, mely
magát az érintkezést szolgálja, s er-
re eleve keretet szolgáltat.
- „Kerül” (vkit): társas viszony felvéte-
létől tartózkodik.

Kerület: rendszeren mesterséges közigazgatási egység, ritkán regionális teremtési-közösségi alappal.

Kettős viszony, két emberre szorítkozik, pl. szerelmeseké; partnereké közös vállalkozásban, (szindarabírásban „társzerzők”)/

Kezdeményezés (invenció) eredeti (45) szerfölött ritka a társadalomban.

Kezesség: 1. sajátos „hármass viszony”: akiért kezességet vállal valaki, az kevesebb megbízhatósági értékű annak szemében, aki a kezességet követeli, mint az, aki kezessékedik. Anyagi, erkölcsi természetű, v. mindkét irányú a jótállás. Ellentétes: tús.* 2. partner engedékeny (habituális) magatartása.

Kezeskedés: a tekintélyesebbeknek a kevésbé tekintélyes mellé állása.

Kényszer (149): erőhatalom korlátlan érvényesítése; a hatalmasabb a gyengébbel szemben gyakorolja, utóbbinak fizikai, v. lelki ellenkezésével nem törődve. Néha nem tudatos, nem is szándékos. Olykor közismeretlen jó (pl. orvos K.-e a sérült javára).

Kényszerkartell: ha a vállalatok többsége a kartellt elhatározta, úgy a kisebbséget is kötelezi a törvény a belépésre.

Képviselő (reprezentáns) – általában: valamely csoport irányzatát, főképp érdekeit magába sűríti és érvényre juttatja másokkal szemben.

Képviselet: 1. kiküldött szerv 2. érdekképviselet, 3. cég képvisellete stb.

Kérés: megnyerő aktus, ill. magatartásmód, amelyben a kérelmező elismeri a felkértnek fölényét. Ellentét: követelés.

Készlet: indítékat aktualizál.

Két osztály-elmélet (174).

Kézmű: (Handwerk) üzemi ipari forma, melyben a (kézi) munka uralkodik.

Kiállítás: 1. intranszitiv magatartás megszüntetése. 2. Aktív közéleti szerepvállalás.

Kibontakozás: önkifejtés* lefolyása.

Kicsinyesség: magatartás, mely a társas életcél nagyvonalúságát nem ismeri.

Ki- és bevándorlás: morfológiai egységből (főleg országból) ki, v. behelyezkedés, önkéntes alapon. Ellentét: deportáció*.

Kifejezés: 1. szándékos), 2. szándékaltalan, társak felé irányuló magatartás, hogy az illető (egyén, v. csoport) megértésre, s így lelki kapcsolatra találjon (*interpszichológia)

Kifejező-jel: nyilvánulat mások számára (nem okvetlen tudatos „közlés”).

Kiemelkedés: rétegbeli átlagos színvonalból kiválás. *Aszcendens.

Kiesési zavar: *Közösségkiesési z.

Kihallgatás: 1. magasabbrangú előtt megjelenés meghallgatás céljából; 2. bírósági K., stb.

Kihágás: rendszeti parancs megszegése.

Kihívás: harcra-jelentkező, nyílt magatartás.

Kikapcsolódás: *kiválás.

Kiközösítés (excommunicatio): egyházi közösségből kizárás.

Kiküszöbölést hajlam: minden csoport hajlik az idegen, vagy tökéletlenül asszimilált* kizárására.

Kimentése (önmagának): igazoló ok felhozása, bizonyos fokú szegyenkezésel.

Kímélet: társas magatartás-forma*, mely mások erő-érvényesítését, v. állapotának megtartását jóindulatúan engedi, s ellentétes erők alkalmazásáról lemond.

Kímértség és *feszesség:* távolító (disztanciáló*), avagy csak távolságtartó magatartás.

Kincstár: állami pénzügyi hatóság.

- Kinevetetés:** alakatlan csoportok önkéntelen reagálása visszásnak feltűnő akcióra, v. magatartásra; szabálytalanság enyhe visszautasítása; szabályok garanciája (Bergson).
- Kinevezés:** egyoldalú parancsszerű állásba helyezés.
- Kipellengérez:** hibát közhírré tesz.
- Kiscsalád:** (a tagok számára való tekintet nélkül) csak szülő- és gyermekekből áll; a család mai alakja a nagycsaláddal* szemben.
- Kisebbség** (165): szavazás technikájából kiinduló homályos megjelölés, mely a többséggel való „viszonyt” állapotnak, illetve csoportnak tünteti fel; *enklav; *közösség-törredék.
- Kisegítés elve,** *szubszidiaritás.
- Kisemberek:** nem a. m. kispolgár*; utóbbi egyik társadalmi osztály, az előbbi csak utalás többféle, szerény helyzetű rétegre, v. osztályelemre.
- Kisemmizés:** harc-forma jogos előnytől megfosztásra.
- Kisgazda** (31, 135) falusi népelem, mely családi munkaerejével saját földjét (10–30 k. hold) műveli.
- Kiskörnyezet** (71): rendszeren eponim*, személyes hatásokat ad; nevelési alapkörnyezet.
- Kispolgárság** (117, 176) – a városi oldalon polgári réteg alatt élő, szerényebb jövedelműek, de többnyire magatervűek, azaz nem bér-, munkából élő elem, mely főleg kisvállalkozó, vagy kistisztviselő. – Jellemzőjük a szoba-konyhás lakás, apolitikusak, férfi-abszentisták vagy teljes családok, felfelétörnek az iskolázás terén. Személyi függésük, átlag sokoldalú.
- Kiszorítás:** erőhatalommal lassú eltávolítás a csoportból.
- Kitagadás:** patriarchális kisközösség fejétől származó kiközösítés.
- Kitartott:** erkölcsi érzéketlenségben szorgoló lény.
- Kitermelés:** kiaknázás, edukáció.
- Kiteregetés:** bizalmas kör dolgainak szélesebb kör elé való kíméletlen kivitele.
- Kitiltás** (boycot): társas csoportból nyilvános kiutasítás.
- Kitűrés:** a harc egyik alakja valaki kiküszöbölésére.,
- Kitüntetés:** érdem nyilvános elismerése.
- Kiutasítás:** *kitiltás.
- Kiválasztás, társadalmi:** 1. elit (1. o) alakítására céloz végeredményben; 2. valaminő célhoz, melyet a társadalom hordoz, alkalmas személyi erőket keres; 3. egy társas életkörübe összhangzóan beleilleszkedő tagokat választ (*konvencionálismus).
- Kiválás:** 1. önkéntes alakja társas csoportból való kikapcsolódásnak. Nem a vezetőségéből indul ki. Ellentét: elbocsátás. 2. Átlag fölé emelkedés.
- Kiváncsiság:** belső magatartás, hajlam társaink állapotának, törekvéseinek megtudására. Ellentét: közöny.*
- Kivándorlás** (67): többnyire nem térhiányból ered, hanem a nép beteg társadalmi összhelyzetéből. •
- Kivívás:** harc sikeres vége.
- Kizsákmányolás** (173): erőhatalommal való mértéktelen anyagi előnyszerzés; a vezetés elfajulása; míg a vezetésben a vezetett egy cél-közösségben marad a vezetővel, úgy hogy a vezetettnek a közös cél-világ elérésére erői megőriztetnek, sőt fokoztatnak, addig a kizsákmányolásban a vezetett erői csökkennek, ül. sorvadnak, s így a vezetett a közös cél-világból kikívánkozik, külön útra szándékozik térni a vezetővel szemben.
- Klán** (kelta szó): nemzetséghez hasonló, ősi közösség: szétfolyó értelemben használják. Néhol a gens

(genos)-alakulatot fogják fel. egyik fajának

Klérus: papi rend. *Lappangó rendek.

Kliens: úrral, vezető elemmel szemben függő elem. *Klientúra:* vevőkör; szolgálatot (pl. orvosit) igénybevevő kör, amorf csoport.

Klick (8, 270, 273): alaktalan kis csoport, mely szoros érdekközösségben tart össze, erős akarati gócpontja nagyobb alakulatoknak, elzárkózva és titkosságra törekvő működésben. Hatalomtechnikus. Néha mint titkos társaság szerveződik.

Klub (110), v. *kaszinó:* társas élet kerete, mely → közelebbi célmegjelölés nélkül – magát az érintkezést segíti elő; cél-tartalom utólag nyomulhat ad hoc beléje,

Koalíció: szövetezés, időleges.

Kodifikáció: törvénykönyv-szerkesztés „érett” társulások stabilizáló törekvése, a meglévő, részben ellentmondó, törvények és közszokások egységesítésére.

Koedukáció: fiú és leány együttnevelése.

Koevolúció csoport (279): „együttfejlődő”, alaktalan csoport, mely sokszor nemzedékké* válik, ha t. i. kellő kor-élmény kiindulási alapul szolgál.

Kokettálás: kihívó (kacér) magatartás tetszenívágyás irányában.

Kollegiális: 1. együttes aktust gyakorló (*testület), 2. magatartásfaj *Kartárs.

Kollegialitás: 1. kartársi, v. szaktársi viszony igenlése; a közösségi szellem gyengébb foka, egymás érdekeinek kímélésével. 2. szívélyes együttműködés.

Kollégium: 1. tanintézet, 2. szellemi életkörüiek (pl. papok) gyűlése stb.

Kollektív (12): együvé gyűjtött, csoportos. Tévesen „társas”-nak értelmezik. Szoros értelemben: a társu-

lásnak csak első lépése. – *Kollektiválás* (239): összehozott, seregíéibe gyűjtött, összefogott.

Kollektív én: egy csoport alanytudata*

Kollektivizmus: homályosan formulázott irány a „társas” állapot felé, főképp gazdasági téren, a magántulajdon ellenében; az individualizmus ellenhatása; köztulajdonba vétel (a „köz” mibenlétének homályban hagyásával).

Koma: keresztszülök. *Komaság:* csökkent értékű, választott (fiktív) rokoni viszonyfaj, melyből helyi szokások szerint különböző kötelezettség származik.

Komázás: leereszkedő, tréfálkozó barátkozás.

Komité: bizottság, mely egy ügyfaj lebonyolítására rendeltetett; 1. állandó, 2. időre szóló.

Kommandó: parancsoló hatalom.

Kommuális kapcsolat: közös anyagi megélhetési forrásra támaszkodó,

Kommerciálizálódás: a társadalom elárasztása kereskedelmi viszonylatokkal.

Kommunalizálás: magántulajdonnak „községivé” ítéltetés; községesítés. Más: „kommunizálás”.

Kommunizmus: gyökeres gazdasági és politikai forradalmi rendszer a magántulajdon kizárásával, azaz a tulajdon „közössé” tételével; a „köz” fogalma itt homályos, mögüle eltűnik az állam, mely egyedüli vállalkozó lesz. Az átalakulás gazdasági és politikai *éiatizmus** felé halad.

Kompanionátus: kísérleti („pajtás”-) házasság; ennek elfajult alakja.

Kommisszió: bizottság; megbízás.

Kompenzálás: egy túlzott funkció (mennyiség is) – ellentétes irányúval való – felváltása, pl. munka- és önfejelem szigora után játék- és divat-cselekvény.

Kompetencia: *illetékesség.

Komplementer (kiegészítő) *javak* (41): amelyek egymás nélkül nem használhatók. – *K₀ osztályok:* társad, osztályok egymással való viszonya (Gundlach); társ. munkamegosztás.*

Kompromisszum: megegyezés, konfliktusok* befejezése.

Koncern: vállalatok tömörülése, mely önállónak hagyja a vállalatokat, de pénzügyileg, v. termelési eljárásukban stb. megköti, s közös fellépésre képesíti azokat. (Heller).

Koncesszió: engedmény, gazdasági, jogi stb.

Kondíció: élethelyzet, társadalmi elhelyezkedésből kifejlő állapot, minőség. *Állás. Vertikális. Réteg.

Kondíciókartell szabályozza az eladási feltételeket, a felek kiszolgáltatásának feltételeit.

Konfederációk (275) 1. oly szövetkezések, amelyek részben nyílt, vallási v. politikai programhoz csatlakozók rendszeren aktuális és konkrét célú egyesítései; harci csoportok, de megszervezve úgy, miként a politikai pártok nincsenek, 2. olasz korporációs berendezés; egyes szakmák egyesülései: federációk; ezek több rokorszakmájukban K.-ká egyesülnek.

Konferencia: értekezlet, összehívott vita-összejövetel.

Konfliktus: összeütközés általában (társadalmi viszonylatban) ellentétes erők között, egyenlőtlen erők esetén is. „A *harc* a konfliktus egyik, esetlegesen bekövetkező stádiuma” (L. v. Wiese), amelyre sor kerülhet, ha az ellenfél ereje nem túlnyomó. K. nemcsak különböző egyének, hanem csoportoknak is olykor szándéktalan, többnyire szándékos „összekülönbözése” eltérő céljaik folytán.

Konformizmus (Palante): csoportok: törekvése egymás hasonlóvá (hasznoló arányúvá) tételére, ami „türelmetlenséget” jelent.

Konfrontáció: (ellentét) szembesítése.

Kongresszus: összejövetele (szakmabelieknek).

Konjunktúra: a gazdaság menetét befolyásoló körülmények összessége.

Konkordátum: államok szerződése az egyházi hatalommal, a pápasággal.

Konkubinatus: ágyasság; a házasság elfajult hedonista alakja.

Konkurrencia: *verseny, gazdasági-társadalmi előnyökért való harc. Pozitív (célért való), és negatív: lekorikurrálás, ellenfél lehengerlése – társas szakítás, főképp individualista szellemben.

Konstelláció: konkrét helyzet, vagy helyzet-összeség.

Konszenzus (98,208): közösségi érületben való mély egybehangoltság. A K. ellentéte a szimpátiának, melyből könnyen válhatik antipátia, ami az igazi lelki kapcsolatnál, az érületi mélységű társas összhangnál lehetetlen.

Konszolidáció: társas erők (aránylagos) összhangba; jutása. *Béke; egyensúly.

Kontaktus: társas érintkezés, viszonyba-jutás; közvetlen és közvetett; közeli és távoli; testi és lelki; önkéntes és kény szerített; szimpátiikus és kategorikus; személyes és; dolgok által történő stb. (Wiese). **Kontingentáló** kartell megszabja az egyes vállalatok által termelhető mennyiséget (kontingenst), hogy az árakat bizonyos magasságban tartásák.

Kontraktualizmus (80): feltételezés, mely szerint a társas viszonyokat: általában szerződés alapozza meg.

Konzervatív: hagyományörző, belső-magatartás.*

Konvenciók (150): közszokások (Brauch), melyek erkölcsi mellékzöngével nem járnak, mert pusztá egyezmények, jobbjára külsőlegesen –i vagy csak az érintkezés módjára vonatkoznak.

Konvencionalizmus: társas életkörök törekvése arra, hogy tagjai az uralkodó életszokásokat kövessék, tekintet nélkül arra, hogy ama szokások célszerűek, vagy értékesek-e.

Konvergencia (87*, 92): számos közösség, pl. nép összezárkózási hajlama.

Konverzió: 1. áttérés; közösségi érzület alapvető megváltoztatása belső látfejlesztés alapján. Érdekből kifolyólag: *renegát-aktus. 2. Adósságok átrendezése.

Konvokáció: összehívás; egyházi gyűlés.

Konzorcium: közös ügyben alakult időleges társulat, növeli az erőt és korlátozza a kockázatot.

Kooperáció (97): emberek egy munka-csoportba való betagozása és együttműködése.

Kooptáció: önkiegészítés módja; egy társas csoportti önmagát valakinek önkéntes beválasztásával egészíti ki; ellentét: kinevezés; más küld ki valakit a csoport tagjává.

Koordinálás: közös célkörben egyenrangú működő egységként befogadás, ill. beállítás.

Kor-csoport: (pl. 20-30 évesek) mesterséges, statisztikai, tisztán elméleti, (nem reális) csoportosítás (elméleti halmaz). Ellentét: közös korélmény alapján „nemzedék”.*

Korlátozás: *tilalom szűkebb körű módja; bizonyos latitudön belül a korlátozott még szabad marad.

Kolátolt felelősségű társalat (255): oly keresk. társaság, melynek tagjai egyénileg nem felelnek a hitelezőknek, csak maga a k. f. t. (Ná-

lunk csak az 1930. V. te. óta.) A r. t.-nál szűkebb keret.

Kormány: állam magasvezetői. K.-nak ezek működése.

Korporáció (középk. lat. a. m. megtestesülés): általában testület, melynek tagjai önként, v. előírt módon társultak. 2. Foglalkozási csoport szervezete, mely „közvetítő a magánvállalat és az állam közt, s képviseli a köz jólétet egy foglalkozás keretei között.”

Korporativizmus (franc, korporativizmus), oly területi rendszer (175), melyben a hivatási körök testületekbe szerveztetnek, ezek egyeztető, v. bíraskodó stb., azaz közhatalmi jogokat nyerve, állami feladatokat is átvesznek (352). így a termelőhivatások közjóléti (állami) irányzatának megteremtésére hivatottnak érzik a korporációkat.

Korrelatív: kölcsönös viszonyban lévő.

Korrobóri (ausztráliai) hordák, népek időnként tartott ünnepege barátkozása, tánccal, mulatságokkal.

Korrupció: megvesztegetés* átlagossá válása, 2. általában a társadalom züllése.

Korszak (276): egy „időszakkal” szemben jelentéssel, Űli jelentésegységgel bír.

Korszerű: az ami egy együttfejlesztő (koevolutív*) csoportban összhangzó a fejlődés tényleg követett menetével, – nem értékfogalom! Aki valamit! a „korszerűségével” indokol, naturalista alapon próbálkozik. – Tévesen a „korszerűt” az aktuálisan „magasabb stádium” fogalmával (*stadiológia) azonosítják.

Kozmopolitizmus: világpolgárság; irányzata, a nemzet, a haza érdekeinek másodlagosakká tételével, vagy egyenes elhanyagolásával. A nemzet fölötti sík itt egyszerre: a világ (kozmos) lesz, homályos el-

- képzeléssel; a közösségek körében rangsortévesztés.
- Kórház:** népegészségügyi nyilvános szervezet; *szanatórium.
- Kölcson:** anyagi javak juttatása, visszaadás kötelezettségével; *hitel
- Kölcsönösség:** az egyenlőségi viszonyok egyik faja; oly társas viszony, melyben az egyik fél csak a másikkal együtt változtatja a viszony valamely elemét.
- Költözés:** a társas csoportban elfoglalt hely megváltoztatása; lehet szórványos és tömeges; be- és kivándorlás st'b. Könnyen vezet átmeneti, lebegő gyökértelenségre: * a beköltöző még nem lesz tagja az új társas csoportnak, a réginek már nem tagja; e rendellenes állapot visszaköltözékre és *visszacsatlakozásra* (disszimuláció) vezethet.
- Könyvtár:** objektívált* (könyv-) kultúra tároló és közönség-irányító intézménye.
- Kör:** 1. *milieu. 2. (társas) kör; *keret-egyesülés, 3. *szervezet.
- Körlevél:** sokszor anonim* körnek szóló közlemény.
- Környezet** (természeti és társas) (70): természeti környezet az állatvilág számára – megadott s alig változtatható; az ember alakíthatja és változtathatja. Sokféle a társas környezet: *környezeteink* vannak. Elavult (és individualista): egységes környezetről szólni, melyet naturalista módon homogénnek, adottnak és megváltoztathatatlanak, sőt deierminálónak képzelnek. A környezeteinket jórészt magunk alakítjuk le. Az egyén első ú. n. szűkebb környezete a család, rokonság, ismerősök, melyből szubjektív környezetképei alakulnak. Ez a gyermek világa: a családias alapkörnyezet.
- Környezettan** (72).
- Körzetelő** (rayonáló) *kartell:* a piacot osztja szét egyes körzetekre (rayon), úgy, hogy egy-egy vállalat csak egy-egy körzetben működhet.
- Köszönet:** szolgálatért való hála kifejezése.
- Köszönés:** ismeretségi (eponim*) kapcsolat jele; 1. személyes ismerős üdvözlése, 2. anonim K. (pl. párttagoké: „Szebb jövőt”, vallásos községé: „dicsértecsék” stb.)
- Kötélékek, társas** (25–6): képes kifejezés a társadalom-[^]apcso/ó tényezők – a föld, faj, gazdaság, lélek – megjelölésére.
- Kötélék-fajok,** v. társadalmi kapcsoló tényezők: a föld, a, biológiai, gazdasági, szellemi tényezők (25–64); ezen elsősleges (eredeti) tényezők (27) összetevődéséből ered a másodlagos, idői értelemben vett kulturális tényező (50 lk.).
- Kötelező:** oly viszony, mely 1. erkölcsi (konvenció,* Sitté*) normából, v. eszméből folyik.
- Közetekérés, természetes** (79): közösségben fordul elő.
- Kötöttség:** a szabadság* ellentéte.
- Követelés:** oly aktus, ill. magatartás-mód, amelyben a követelő vminő kérést ad elő, de hangsúlyozza a maga fölényét.
- Követés:** vezetett spontán magatartása a vezetővel szemben.
- Köz** szó homályosan utal sokféle közösségre; *köztulajdon** is homályos utalás (magán és köz*). A „köz” szó világosan utal a magán ellentétére de hiányos társadalomszemlélet eredménye.
- Közakarát** (336): 1. egy közösség, 2. állam jogalkotásának forrásául tekintik. – A politikai mithoszok közé tartozik az, hogy egy kész közakarát létezik, s azt csak megnyitkozásra (szavazás) kell bírni.
- Közéleti viszonyalakítás:** pl. baráti segítés. *Bókolás. A K. v.-ok rendszere még hiányzik.

Közelség, társas; együttérzés; hasonlóság.

Közérkölcsei szabály: Sitté.*

Köz hatalom: (morfológiailag nem üres kifejezés), állam-hatalom.

Köz hely, banalitás, trivialitás: elkop-tatott szólam; a „sokaság” lélek-tanára jellemző adatokat tartal-maz; a közgondolkodás kényelmét, s koncentrációra restségét mutatja.

Közintézmény: állam, ill. közösség ja-vát szolgáló szerv.

Közjó, közérdek: morfológiailag üres, alanyt alán kifejezés, nem tartalmaz-a: minő közösség javáról van szó.

Közjog: államjog.

Közkereseti társaság (295): kisebb gazdasági szervezet; nem szocioló-giai, hanem jogi fogalom, kisebb tökével bíró társak szerzési célból való szövetkezése szerződés alapján; a szövetkezett társak mind korlátlanul felelősek a hitelezőknek.

Köz-kórház: állam, megye, város nyil-vános egészségügyi intézete.

Köz-könyvtárak: szerepe könyvgyűjtés és a kutatás irányítása.

Közlés: szándékos kifejező jelek* sora.

Közmondások (150): sűrített, többnyi-re népies kifejezései a népi közös-ség emberismeretének, élettapasztal-átának, és sorsérzésének; ebből szá-bályozó (normatív) jellege is követ-kezik.

Köznap i fikciók: (V. Strasser): a köz-napi tájékozódás lebonyolítására, sűrítések kiküszöbölésére való „apró hitképzetek”, v. „beállítások”.

Köznyelv: ált. érintk. nyelv irod. és tájnyelv hatása nélkül.

Közömbös: viszony az, mely a semle-gességen túlmegy s az idegenség felé halad, azaz esetleges viszony-beli szakítást feltételeztet.

Közömbösítés: egy társadalmi egység előretörő vénájának elorsvasztása.

Szűkebb fogalom: semlegesítés.*

Közönség (253): túlnyomólag szétszór-t – ritkábban jelenléti – alakitalan-csoport, mely részben anonim egye-dekből áll, részben aktív – egy-irányúan érdeklődő – személyisé-gekből: feladatát abban érzi, hogy a felmerült aktualitásra reagáljon,, a helyzetet lemérje, s utat keressen a jövő felé; azért a K.* nem cél-üres, hanem *célelőtti* (prae, v. pro-telikus). Főfunkciója: *közvélemény* alakítása.

Közönséges néptömeg, v. köznép: sem alakulatként nem határozott, sem, vertikálisan (mint osztály), ellenben mint halmaznak vannak bizonyos-tulajdonságai, így alsóbbrendű motj* vumai vannak (nagyon „közönséges” erkölcsi emelkedettségben) és meg-rongálódtak gátló képzetei (pl. irigy*, zsákmány szomjas hajlamainak en-ged) stb.

Közönségmag (258): az a személy, vagy mű, melyre „egy” közönség; figyelme állandóan ráirányul és azt megtárgyalja.

Közöny: a társult állapottal szemben való elhidegülés; szakítás előjele.

Közösség (nem. „Gemeinschaft”, franc communautó, ang. community) – nem csak annyi, mint valamiben való egyezés („Gemeinsamkeit”); a: közösség (79-től); 1. *életegész*, leg-alább is igénye szerint, sokcélú, tel-jes életkörnyezet, mely magába fog-lalja a k.-i tagot (tehát „teljes”, v. szerves tagság); 2. nem szervezés hozza létre, hanem természetes ala-kulat kultúrahordozó, a legnagyobb-nevelőhatalom. Ellentéte az orga-nizáció.

Közösségek rangsora (200).

Közösségkiesési zavar: társadalom-pathológiai jelenség; olykor a kö-zösségek valamely fajai elgyengül,, szerepe kiesik.

Közösségszerűtlen: erre vezet a túl-zott munkamegoszlás.*

- Közösség-vakság:** modern társadalomra jellemző (83); érzéktelen a szer- ves életforma iránt.
- Közösségi noviciátus:** *noviciátus.
- Közösségi szellem** (43): a K. hagyományainak és céljainak állománya; részben tartalomra vonatkozik, részben irány-fogalom. A K. sz. bensőséges (intenzív) együttélésre vezet.
- Közösségkiegészítő szervezetek;** iskola (210), állam (81, 91, 95, 204, 324, 204).
- Közösségtörödékek:** más nép közé ékelődnek, oda lényegében be nem olvadnak; *exklávok.
- Közösség primátusa** (94, 350); az a felismerés, hogy a természetes „közösségek” alapvetők a szervezetek ellenben csak kiegészítő jellegűek.
- Központosítás,** *centralizálás.
- Közraktár:** gazd. szervezet, mely tipizált árukat (gabona stb.) raktároz, K.-i jegyet (warrans) bocsát ki, melyre kölcsönt lehet felvenni.
- Község:** állami közigazgatás kis egy- sége, gyakran helyi kisközösség (falu).
- Közszállítást kartell:** közületi (állami, városi) szállításokat oszt szét a k. sz. k.-ban egyesült vállalatok közt.
- Közszellem, nemzeti** (155): irányító szellemi¹ hatalom, mintegy a nemzeti élet mélységi áramlata, szemben a közvéleménnyel* amely aktualitá- sokat érez lényegesnek: ez csak felületi hullámhoz hasonlít. A köz- vélemény kell, hogy kapcsolatos le- gyen a közszellem iránytartalmával – A közszellem számos szellemi mozzanat szintézise. Egy nép és kor „stílusát” is jelzi (170).
- Közszokás,** v. konvenció (ném. Brauch) (115) valaminő szűkebb, társas kör- ben automatizálódó cselekvési mód, erkölcsi jelleg nélkül, de „társadal- mi” téren kötelező erővel.
- Közszolgálat:** 1. állami, 2. meghatáro- zatlan (!) közösség szolgálata.
- Köztársaság:** oly külsőleges kormány- forma, melynek vezetőjét (államfő) egy időre választják; itt a politikai elit az aktív szociológiai valóság.*
- Köztudat** (21): (morfológiailag homá- lyos) egy „országos” társadalom közvéleményének (potenciális) tar- talma; *közönség.
- Köztulajdon*:** elnagyoló, szétfolyó kifejezés, amennyiben 8-10 féle, különemű (!) „köz” (közösség) van; nevezetesebbek: számos u. n. magántulajdon *családi* (közösségi) rendeltetési: ez „rejtett” köztulaj- don; falusi köztulajdonok (közlegelő, községi erdő); regionális-közösségi (megyei), városi, egyházközségi köz- tulajdon –helyi rendeltetéssel; ala- pítványok, mint célvagyonok (pl. „közalapítványi” erdők) – országos, (nem helyi) rendeltetéssel (pl. T. Akadémia). Ezek magasabb fórum- tól *ellenőrzött* köztulajdonok stb. A fejlődés tendenciája: a nagyobb kö- zösségek elnyelik a kisebb közössé- gek köztulajdonát, *avagy* ellenőrzé- sük alá vonják.
- Közület** (11): elavult szó; alakultfaj- ként bizonytalan (közösség-e? szer- vezet féle-e? állam-e?; lehetőleg kerülendő. Használatban tartja a jogászai köznyelv: az egyénnel „szem- ben” (valaminő társas alakulat).
- Közüzem:** állam, város stb. tulajdona és ezek is kezelik.
- Közvetítő:** hármas viszony középtagja, esetleg kétoldalú funkcióval.
- Közvetlenség:** introvertált magatartás felfüggesztése; nyílt és egyenes érintkezés, emberies vonások feltá- rásával. Ellentét: zárkózottság.
- Közvélemény** (77, 227, 229, 255): kö- zönségeknek* a felmerült aktu-ális kérdés kapcsán megindult reak- tív – értékelő és iránykereső – tevékenysége; anonim nagyhatalom,

mely szétszívárog, mint alaktalan csoport-hatás, a társadalom minden zugába. – a *K. köre* különböző tágasságú, a szerint, hogy a felmerült téma aktuális súlya minő tágasságú közönséget tud toborozni a téma megtárgyalására.

Kritikus: bíráló vitafél; *közönség.

Krizedógia: válság-tan.

Kulák: orosz nagygazda-elem.

Kultúra – másodlagos alakulás, 4 kapcsoló tényezőnek – történeti idősorrendben – fokozott összetételéből áll elő (29). „Stádiumai” vannak. – A kultúra (Kornis szerint): 1. értékek rendszere, 2. tevékenység, 3. munka-eredmény (51). – Chalupny szerint (52) ezek egymásból folynak. Nagy József szerint minden kultúra egy-egy „életstílus” (54). – A csoportnak „irányartatása” (55) fokozatosan fejlőd kultúrájában ismerhető fel. – Történelmi szemlélet szükséges megismeréséhez (56). – Városi k. (133).

Kultúrahordozók: 1. személyiségek, 2. közösségek.

Kultúrfok (53): stadiológiai* kifejezés: egy „életstílus” felel meg neki.

Kultúrkör (84, 190, 193): rendkívül extenzív közösség, a nemzetek „fö-lött”. Nemzet-köziség” címén hibásan hivatkoznak életkövetelményeik-re. Kevés a számuk (5).

Kultúrmorfológia (193).

Kultúrnormák (M E. Mayer) (333): közönséges életszabályok, amelyeknek a jogszabály csak pontos for-tulázása.

Kultúrpolitika; v. művelődéspolitikai, (150, 352); az egyház kezében volt a szellemi élet irányítása, a 18. sz-ban az állam vette át („az iskola politikum,) az irányítást, miután „jó polgárt” kívánt nevelni. – A *K.* a szellemi élet elvszerű irányí-

tása; csak részben lehet állami fel-adat (382).

Kultúrtáj (50) az ősi, érintetlen, v. „nyerstájból” alakul ki: emberi munka hatja át, tehát társas pro-duktaum.

Kúria: 1. legmagasabb bíróság. 2. fa-lusi nemesi lakhely és háztartás.*

Kultusz: vallásos, v. más áthatódásból eredő tisztelet.

Különítmény: szervezet rendszeren ide-iglenes hatáskörű al-szerve.

Külpolitika: államok viszonyának ren-dezése; lehet intézményes, hivatalos, és alaktalan.*

Külpolitika primátusa (346); az ösz-szes szomszédok (ha megtalálják egymást), mindig erősebbek, mint akármelyik állam önmagában; ezért a külpolitikának elsőbbsége van. – A külpolitika a haderőtől függ (357).

Külszín-keresés, társadalmi: rendszeren önző, sőt társadalomellenes tények kedvező feltűntetése.

Külváros (71, 189): ai nagyobb váro-sokban városiatlan, v. *álvárosi*; ön-álló, félig civilizált, v. átmeneti életformák helye; *banlieu (232).

Külvilág: „Aussenwelt” (természeti és „Mitwelt” (társas); *szociognózis.

Kürwille (Tönnies): individualista, egyéni önkéntes akarat.

Küzdőmunka (130) a falu legfőbb, ter-mészeti erővel viaskodó élettevé-kenysége, mely az ésszerű „beosz-táson” alapuló, városi munkától jel-legében erősen eltér.

„*Küzdőtér*” *átengedése:* passzivitásba vonulás.

Laisser faire (315): naturalista gaz-daságpolitikai jelszó: „hagyjuk men-ni a dolgokat a maguk útján” (a maguk „törvényei”, szerint), azaz állami „törvényekkel” ne avatkoz-zunk be a gazdasági fejlődés mene-tébe. A fiziokratáktól ered (18. sz.).

Lakás (182); stádiumai: menedéklakás (öskor), családnevelő L. kényelmi L. (nagypolgárságé); nagyvárosi eredetű elfajulások: garszon L. (a családnevelés szempontja kiesik), tömegkaszánya (bérház); egészségtelen összezsúfolóadás, s otthonérzés kizárása.

Lakhely szerinti pótlékkapcsolat; ily társadalmi kapocs lép a „közösségi” kötelekek helyébe.

Lakóöv (189): nagyvárosok 2. öve a belvároson kívül.

Landerziehungsheim: vidéki, zárt (bentlakásos) nevelőintézet, különleges nevelési elvekkel,

Landschaft: porosz, földhittel nyújtó és közös felelősséget vállaló egység.

Lap: *sajtd.

Lappangó rendek (173) megmaradnak a jogegyenlőség korában is.

Latiŋfundium: nagybirtok, sok esetben régi helyi közösség liberális korban átalakult, v. torzult maradványa.

Lazaság, társas: 1. csoport összefüggéseinek csekélyebb foka, 2. erkölcsi értelemben: elvszerű magatartás szükségének könnyelmű elhanyagolása.

Lázadás: társas kapcsolat, v. rendszer elleni erőszakos fellépés.

Lealáz: önérzetétől megfoszt.

Leányvállalat egy ú. n. anyavállalat állandó üzleti kapcsolatban van vele, de elkülönített tőkével dolgozik.

Legalitás (318): a parancsok külső követése; **moralitás:** az erkölcsi érület és szabály szélesebbkörű érvényesítése. – A hadseregnek szerepe van a pusztá „törvényesség” fenntartásában (356).

Legislativa: 1. (állami) törvényhozás, 2. törvényhozó testület.

Legitim: törvényen alapuló.

Legitimálni, törvényesnek kimutat; 2. igazol.

„Lejár”: 1. érvényes határidő; 2. tekintély stb. **Lejárat** vkít: tekintély elvesztésére irányít.

Lekötelezettség: (erkölcs-szociológiai fogalom) kettős viszony, t. i. valakinek jöttéért való viszonzás erkölcsi kötelme vki részéről. A L.-ben benne benne foglaltatik hallgatólagosan az, hogy mihelyt alkalom* nyílik, a viszonzásnak meg kell történnie. A L.-ről való „megfeledkezés” rontja a társas viszonyt, de szakításra ritkán vezet.

Lelepés (37): látszólagosan a. m. eladás; utóbbi jellege van az ingójavak eladásának, előbbi a földrajzi (helyileg rögzített) javakról való lemondás, ill. átengedés.

Lenézés: önmaga kiemelésével, viszony-alakító, illetve távolító (diztanciáló aktus, nem mindig erkölcsileg (kifejezetten) kisebbitő, Önérzést rontó viszony forma („keresztül néz a feje fölött”).

Leplezés: kötelezőnek tartott mértékű, nyíltság (nem durva) megszegése. Erkölcsi elítélés határára áll.* *Á1-arc; hazugság.

Leszámolás (vkivel): erők mozgósításai erőviszony megállapítására.

Leszerelés: 1. önkéntes, 2. kényszeri* tett; ai harc vége.

Letelepedés: nomád társadalom élet^ forma-változása.

Levélváltás: írásos érintkezés. írásbeliség.

Levirátus: idősebb fivér (gyermektelen) özvegyének a fiatalabb fivér által nőül vételének szokása.

Lélektan, társadalmi: nem különálló* tudományág az ú. n. egyénlélektan-fal „szemben”, sem ennek a társadalomra való „alkalmazása”, hanem a lelki életnek tágabb, társas életkörben való szemléleti módja (aszpektusa). IL n. „egyéni” és „társadalmi” lélektan a problémáknak

csak eltérő (sokszor nem-is lényegben elérő) súlypontjait jelzik.

Lényeglátó (usiológiai) szkémák, lényegnyomozások (79) fontosak a szociológiában: kapcsolatos a tör* ténelmi-fenomenológiai érzékkel (79).

Lélektani individualizmus (49)

Lét-ellenség az, amely nem a maga céljának alávetni akar, hanem a szembenállót feltétlen megsemmisíteni kívánja. *Ellenfél* az, akit a harcban álló nem kíván megsemmisíteni. *Zóon politikon; *kategória, politikai.

Létért való harc: a szocális darwinizmus* által a biológiából (Darwin) tévesen átvett fogalom, mint amely a „faj fejlődését” szolgálja. Emberi síkon ez a gyengébbek versenyképességének vonalán indulna meg.

Liberalizmus: mint társadalompolitikai irányzat az egyéni szabadság biztosítása. 1. *gazdasági L.* a szabad egyéni vállalkozás és szabad verseny rendszere; 2. *politikai L.* az egyéni szabadságjogok elismertetése az állammal; 3. *kulturális L.:* a szabad egyéni kezdeményezés, vélemény és vita szabadsága, szabad sajtó, szabad művelődési lehetőség stb.

Liga: szövetség, szövetkezés (párti. v. egyesület).

Literátus- (literátor-) *réteg:* a társadalom vezetőeleme írásbeli* tudása alapján; *honoratior.

„*Logika*”, *társadalmi:* a „közgondolkodásban” uralkodó vonások: „egykalapalávétel” (distinkció-hiány); a „hideg” egyéni L.-van szemben átfűtött, „érzelmi” L., erős fantázia-képek a jövőről (*mithosz), közös szenvedélytől hajtott következtetések stb.

Logikai presztízse (Hayes): van annak, aki már a belátás, ítélkezés alapján prezisztist vív ki magának, (pl, tudós, kritikus).

Lokálpatriotizmus (84): oly társadalomszemléleti kör, mely a szülőföld vagy táj haza (vidék) látókörén nem emelkedik túl. E szemléleti körnek megfelelő bizonyos politikai érdeklődés, és érzület is.

Lovagság: középkori magasabb társadalmi réteg, magasabb erkölcsi elvekkel: lovagiasság.

Loyalitás (167, 318): állam-lélektani fogalom; az állampolgár engedelmeskedik a fennálló állam törvényeinek, anélkül, hogy érzületében (teljesen) helyeselné a fennálló állami rendet és érdekét. – Asszimilánsok, vagy félig (ill. alig) asszimiláltak belső magatartása az állammal szemben.

Lynche, lincselés: tömegek megtorló aktusa a közérzületet durván sértővel szemben, a közérkölcsei meggyőződést erősen sértő tettel szemben a „sokaság” maga lép fel erőteljesen, hogy elégtételt vegyen, ütlegelessel, sőt agyonütéssel; pillanatnyi forradalmi jelenségnek számító, szabálytalan népi garancia-forma közérkölcsei („iratlan”) szabályok fenntartása érdekében.

Machine: USA-pártszervezet, pártgépezet.

Magas-tervező munka: *munka-rangosztályok.

Magasvezető réteg (175, 176) a társadalmi piramis csúcán álló elem, mely a legfőbb vezetéssel foglalkozik, arra igényt tart. Nem egy-séges, hanem 6–8-féle elemből áll.

Magatartás (92): egy emberi alanynak, nak, vagy csoportnak többnyire szándékos viszony-felvétele, v. viszony-alakítása. Lehet külsőleges (pl. presztízis előtti meghajlás), á lehet benső (pl. erkölcsi tekintély tisztelte). Első esetben *helyzet” motívált,* másodikban *érzület-motívált.* * Attitűd.

Magábatérés: a körülmények által elcsábítottnak ideáltipikus-normatív énjéhez, s egyben közösség-érületi alapjára visszahelyezkedés; introverzio* eredete.

Magántulajdon az a jószág, amellyel az egyén szabadon rendelkezik; gyakran családi rendeltetésű, tehát rejtetten köztulajdon; kivált a régi magyart* birtok jog szerint a földbirtokai családjáért és az orszádjáért van, elismerten is köztulajdon.

„**Magán- és köz**”: szokásos ellentétbehozatal, (pl. magán- és közérdek, magán- és közvállalat (295), magán- és közérdek, magán- és köztulajdon), mely-típus az individualista társadalomfelfogásra: ami az egyéneken („magán”) túl van, beleolvad a „köz” differenciálatlan fogalmába, holott számos „köz” van: közösség, pl. család, regionális közösség, nemzet stb., közösségkiegészítők: iskola, állam, egyház stb., sőt állami szervek is: község, város, főváros, megye. A „magán”-nal szemben a „köz” tehát (t. i. a nem magán) csak - limitatív (elhatárolt) de rosszul elhatárolt fogalom. Még az u. n. magántulajdon is sokszor családi, tehát kisközösségi *rendeltetésű*, — végre is köztulajdon, csak látszólagi, jogi formája szerint és az elhasználás esetlegessége szerint (de nem átlagosan) tekinthető „magán-tulajdonnak. — *Magán- és köz-Jog* annyiban pontosabb kettéválasztást, amennyiben a *közjog* = *államjog*.

Magány-keresés: a társulás-vágy elmentése.

Magisztrátus: (városi) vezetőség.

Major: kis mezőgazdasági termelőegység.

Majorítás: többség*; atomizáló társad.-felfogás eredménye.

Mana: varázsló életerő.

Manager: üzemi vezető-típus.

Mandátum: (képviselői) megbízás.

Mangár (135): munka nélkül kódorgó mezőgazdasági munkakereső.

Manufaktúra, kézműipar gyári jelleggel, nagyarányú gépi berendezés nélkül.

Marciális magatartás: katonás, nyers.

Marxizmus: A Marx-féle osztályharcos (bourgeoisie*-ellenes) kommunizmus.

Maszinizmus: oly társas állapot, melyben 1. a gazdasági termelés gépek nagyobb arányú használatával történik, 2. az érintkezésben nagy szerepet játszik a gép (írógép, hangszóró, táviró, telefon, rádió, közlekedő eszközök stb.). Ellentét: szóbeliség*; közvetlenség.

Maszív egység az, mely tömeges és szilárd, tömör alakulat.

Materializmus, történelmi (62): az egész társadalmi fejlődés alapját a gazdasági (anyagi) termelésben látja. Ez tehát gazdasági monizmus.

Mágia: varázslás.

Másodlagos társas jelenség az olyan, mely egy alapjelenségtől függ és csak ezzel együtt változtatható meg.

Mecénás-réteg (152, 154), az irodalom és művészet pártolója, főképp a nagypolgárságban.*

Mechanoid — gépies (90); a szervezettek sajátossága. Érzékenyek s a legkisebb sérülésre leállnak, csődbe jutnak.

Mediatizálás: német főúri házak bekebelezése, bizonyos rang megtagadásával.

Meeting: gyűlés, összehívott, jelenléti „közönség”* valaminő kérdésben állásfoglalásra, v. ennek előkészítésére.

Megalázás: erkölcs-szociológiai fogalom; 1. a jogos erkölcsi önérték (önérték-tudat) elvonásai, erkölcsi lefokozás; ez 2. sok esetben társadalmi rangvesztéssel (is) jár. *Megalá-*

- zottság:** erkölcsi rangvesztés_r az ön-
érzethiányból erkölcsi gátlóképzet
kiesése származik. **Megalázkodás:**
(nem feltétlen erk. szoc. fogalom):
1. előzetes meghajlás a hatalmasabb
előtt, 2. megnyerő, kímélet-váró ak-
tus, (*bókolás) 3. Legyőzetés elis-
merése.
- Megállapodás:** potenciálisan elvileg
ellentétes felek aktuális egyértele-
m-re juttatása. A felek többnyire
^egyenlőségi viszonyban állónak tart-
ják magukat, s egyezségük jövőbe-
li magatartásukra vonatkozik. *Hú-
ség, pietás.
- Megbánás:** társas életszabály elleni
vétség, hiba belső (egyenlélektani)
visszahatása.
- Megbecsültetés** (48) társas csoportok-
nak is tendenciája: értékhorozó vol-
tát kellő elismerésiben kívánja ré-
szesíteni.
- Megbízatás:** heteronóm indíttatás,
melynek egy cél-átvétel (introcep-
ció*) lesz az eredménye.
- Megbízás:** a vezetés* egyik módja; a
vezető megadja az irányt, a célt,
de az oda jutás mótljának megvá-
lasztását jobbára a vezetettekre
fiagya, néha a cél módosítását is.
Ellentmondás a vezettél részben le-
hetséges, a vezetett személyisége
tiszteletben marad.
- Megbízott:** aktív társas csoport v.
egyen kifelé ható aktivitás-éle ál-
talában, v. egyes esetre szólóan.
- Megbocsátás:** társas szakítás (elköve-
tett bűn) helyreállítása a sértett
fél (v. közösség) részéről.
- Megélhetési mód** (174).
- Megértés** mások lelki állapotainak
felfogása; nem társadalmat megal-
pozó lelki aktus (45), hanem csak
társulásra kedvező. Megértés mel-
lett lehet rideg elzárkózás is.
- Megértéskör:** az, ahol hasonló szel-
lem, érzület, aktuális cél, nyelv lé-
nyegesen könnyíti a megértést.
- Megfélemlítés:** fenyegetés, társ. harc
eszköze: az alávetés lélektani elő-
készítése.
- Meghitt viszony:** a bizalom teljes-
sége. Ellentét: nyilvánosság*, ano-
nimitás*.
- Megintés:** figyelmeztetés káros követ-
kezményekre.
- Megkülönböztetés** (társas, nem logi-
kai): társadalmi rangban kiemelés,
„megkülönböztetett” tisztelettel.
- Meglátogatás:** érintkezés felvétele, ül;
fenntartása, olykor atelikus*, for-
mális.
- Megnyerő magatartás:** személyt vonzó,
átmelegítő viszonyforma.
- Megrendülés:** a rádöbbenés* elmé-
lyült foka, a társas megismerés ter-
rén jelentős tényező.
- Megszólás:** kisközösség (pl. falu)
spontán társadalmi kritikája. *Plety-
ka.
- Megszólítás:** jelenlevővel szóbeli érint-
kezésbe jutás, v. ennek megkísérlé-
se.
- Megtérés:** vallásos, v. közösségerkölcsi
alapra való visszahelyezkedés.
- Megtorlás:** érdek, v. közszerzés elleni
akció visszahatása.
- Megütközés:** a közszerzások és köz-
erkölcsi szabályok (konvencionális
normák) megsértése esetén fordul
elő, a visszahatás lelki oka.
- Megvesztegetés:** valakinek önző cél-
ra kihasználása ajándék (pé-
nz) ál-
tal, a közerkölcsi* szabályok áthá-
gásával.
- Megye:** közigazgatási egység, mely
egyben egy régebbi regionális kö-
zösség maradványa. Ma a mobiliz-
mus* következtében egyre kevésbbé
tekinthető társadalmi egységnek,
de még van regionális elitje.*
- Mehrschaft** (L. v. Wiese): szervezet**
len nagylétszámú társas alakulat
(talán: „többség”).
- „**Melegen tartás**”: meglévő jóviszony
ápolása.

- Mellérendeltség:** a családban (111)*
– Nem hatalmi állapoton, hanem sok méltánylason, jóakaraton, főleg szereteten alapul.
- Menedék:** *menedékvár* (*asylum): harc közepett az egzisztenciális minimum biztosítása.
- Menekült:** önmagát társas kapcsolatból hirtelen kiszakított.
- Mentalitás** (mens: elme): (érzület*, beállítottság.*
- Mentegetőzés:** elismert hiba elkövetésének szépítő magyarázata és kéréselő jóvátételének Ígéréte, hogy fennálló jóviszony megmaradjon.
- Merchant** *adventurer:* hatalmi típusú vállalkozó-kereskedő.
- Merkantilizálódás:** 1. a társas problémák kereskedői felfogása (225) megoldalú; 2. a családi szükségleteket a kereskedő fedezi, elvonja a családi munkát (123).
- Merkantilizmus:** 1. azon gazdaságpolitikai rendszabályok összege (nem rendszere), melyek a külkereskedelmi (merkantilis: innen a neve) azaz kiviteli többlet fokozására törekedtek az országban forgó pénz növelése (adóalap!) céljából; 2. az állami beavatkozás egy kora (16.–17. század).
- Mesterségek** (83) azok az alakulatok, amelyeket tudatos szándék, (legtöbbször szervezés) hoz létre. A mesterséges szervezet (organizáció) speciális célra alakul vagy alapítatik.
- Mesterséges osztály.** Míg a természetes osztály amorf és szervezetlen, addig a *M. O.* szervezett és politikai párttá válik; tömegerejével új államalakulás tendenciáját hordozza magában.
- Messzianizmus:** megváltó-váras, sokaságfélektani hangulat, életbeállító-dás.
- Metabolizmus** (gör. metabolé: átcsere-lődés) biokémiából átvett fogalom;
- anabotikus:** vitális erőgyűjtést, *kala-bolikus:* erőkiadást jelentő; *meta-bolikus:* a kettő megfelelő kombinációját és arányát illető. Az ifjúság és a nők inkább anabolikusak (Hayes, Inrod. 236.). V. ö. Arch. de sociol. 1935. (külön kötet) társadé párhuzamokat von. Fontos megfigyelési szempont koevolutív csoportoknál (nemzedék stb.).
- Metodolatria:** *eleve* kiválasztott módszer (methodus) imádata, a tárgy természetéből folyó kutatás háttérbe szorításával (231).
- Metronymikus** (Giddings): anya-ági. leszármaztatott csoport.
- Metropolis:** világvárosi település.
*Nagyváros.
- Méltányosság** (aequitás, equity): 1. magatartás, mely a rideg törvényvel, v. közszokással szemben az éleli hajlékonyságát, és a részleges, megbocsátást teszi előtérbe; 2. me-rev norma enyhítésének intézményes jogi (érték-) alapja.
- Méltóság:** 1. előkelőség*, mint magasabb réteg, 2* értékhorozzás egyéni., külső jele, 3. magatartás.
- Mély-társulás:** *konszenzus; egyes közösségek jelleme.
- Méretnagyság** (12): „a” társadalom* általános fogalmában nem játszhatók szerepet.
- Mérfőzés:** erőnek harci formák közepett való egybevetése, (többnyire) partner megsemmisítési szándéka, nélkül.
- Mérvadó:** társadalmi elem (egyéniség, szokás, magatartás, réteg stb.), mely utánzás tárgya, tehát! mintának tekintik.
- Milicia:** rendes hadsereg népi, ideiglenes kiegészítése.
- Milieu:** *környezet; (többnyire) individualizisztikus (egyénközpontú) fogalom; morfológiailag bizonytalan* „kör”.

Milieu-elmélet: kezdetleges alakja annak a felismerésnek, hogy az egyén tágabb életösszefüggésben van; egyénközpontú látása alapján az egyén körül egységes, egynemű környezetet lát; determinista felfogása alapján úgy véli, hogy az egyént a környezete „meghatározza”, holt az egyén választhatja és alakíthatja is a környezetét.

Milieu- veszélyek (73, 77) – főképp a széteső, és nem fegyelmező nagy (városi) környezetben. – Távolkörnyezetekkel is veszélyek (pl. gyökértelenség) kapcsolatosak (77).

Militarizmus (349, 355): az étatizmus egyik faja; 1. a hadsereg hatalmi körének előtérbe lépése, túlbecsülése, 2. túlfejlesztése.

Mimika: (*kifejezés) arcjátékkal

Mimikri: a környezet színének külsőleges felvételei *álarc.

Ministeriális: nagyuradalmi, élőkélő háztartáshoz tartozó, magasabb szolgáló elem. Később nagyrésze nemesség lesz. *Servius; familiáris.

Minisztertanács: legfőbb kormányzati szerv.

Minoritás: *kisebbség.

Minősítés: 1. általában értékmérés*, 2. hivatali.

Mir orosz falusi közösség.

Misszió: 1. történeti közösségek értékvalósító jövő-tudata. 2. egyéni alanyok értékes lelki áthatottságának megteremtése. Ellentét: propaganda.

Missziós erő, ill. missziós vezető (208, 380) típusa: a pusztá technikai ügy lebonyolításának nem, de a lelkek felemelésének, áthatásának él, benső hivatásánál fogva. – A missziós lélek által „személyek” emelkednek egyre magasabbra (53). – Missziótudat él a nemzetben (140, 161). – Az írók és művészek missziója (153).

Mithoszok (157) nagy szerepet játszanak a mai társadalom életében is: jórészt alig tudatos jövőhiedelmek, illetve jövő-képzetek*; ha tudatosítják és rendszeresítik, úgy „ideológia” formájában (lépnek fel, sokszor a művelt polgári elem köreiben. – A mithoszok (tényleges szerepe nem keveselhető érzelmi síkon, főképpen rendkívül hatékonyak a társas motívumok életbentartása* v. erősítése terén).

Mithoszok, nemzeti (157): gyakori az őskeresésből eredő „származás” mithosz. Megfelel a * *genealogizmus* (156), saját régiségünk kimutatása hajlamának.

Mi-tudat (47): egy-egy csoport közös alanytudata, csaknem olyan), mint az egyén én-tudata. Nemcsak közös formája a társas tudatnak, hanem múlt-jelen-jövő vonalon is egyégy kapcsolja a csoportot. Szerfölött sokféle az intenzitása (élményszerű megélése), pl. a tömeg mi-tudata gyenge.

Mob: csöcselék; jelenléti csoport, tömeg indulatos és durva alakja.

Mobilis (ingó) *javak* (27): a szorosabb értelemben vett gazdaság lényegét teszik.

Mobilizmus, változékonyság (37, 112, 233): modern vonás a társadalomban (103), erős hajlam az elváltózásra akár helyet, akár pozíciót, vagy más érint. **Újnomadság*.

Modor: közszokások által előírt (és helyeselt) érintkezési mód, technika. *Modortalanság:* helytelenített érintkezési forma.

Módszer, szociológiai: valóságtudományi jellegű, s különbözik a természettudományok valóságtudompanyi módszereitől, amennyiben számba veszi az ember szellemi természetét.

Monizmusok a szociológiában (62): a geomonizmus egyedül (gör. monos;

- egyedül) a földet tartja a társulás „alapjának”; a biomonizmus (fajlemélet) a fajt nézi „alapnak”; a gazdasági materializmus a gazdasági javakat; a szellemi (spirituális) monizmus a lelki-szellemi életet. Más az, ha kizárólagos „alapul”-véttel helyett csak elsőbbséget (primátust) emlegetünk (63).
- Monizmus, gazdasági** (62), ld. Materializmus.
- Monogámia:** egynejűség; ellentét: poligámia.
- Monopol:** kizárólagos (gazdasági) hatalmi helyzet. Lehet: egyoldalú és bilaterális (kétoldalú, elismerően alapuló).
- Monopólium:** egyedúráság; 1. állami, 2. magángazdasági versenyben kivívott versenyen kívüli helyzet.
- Monotelikus:** egycélú. A mesterséges szervezetek sajátosága (86, 99). A szervezés egycélusít.
- Monotipikus** (93): egyféle embertípust követelő, pl. egy szekta. Néha szervezetek is erre hajlanak.
- Monstre meeting:** tömeggyűlés (219).
- More individualistico:** a magára hagyatkozó egyén módjára (felfogott, v. viselkedő).
- Morfológia,** társadalmi (gör. morphé: alak): a társadalomtan újabb szemléletmódja, mely a külön egységeket, alakulatokat szétválasztja és differenciálva veszi vizsgálat alá a szétfolyó „a” társadalom helyett. (14, 70, 79, 81).
- Mortalitás:** halandóság (aránya).
- Mosakodás** (átvitt ért.): viszony fenntartására irányulólag hiba utólagos kimentési kísérlete; mások rossz véleményének elhárítása; *mentegetőzés.
- Mozgalom, társadalmi:** önkéntes előretörő próbálkozás; a közösségek önkifejtő erejéből, dinamizmusából fejlődő, névelenекből kiinduló, spon-tán akció, melyet nem „felülről” indítanak, nem szervezet indít, hanem közvetlen! szükségérzés. „Alaktalan érdekcsoportok” (271) a legaktívabbak.
- Mozgóképház:** sokaságot filmfelvételekkel szórakoztató intézet.
- Mulatságok:** időnkénti társas Össze-jövetelek a szabad idő kellemes eltöltésére, a munka-feszültség feloldására (kompenzálására).
- Municipális:** megyei, kerületi; helyi közösségi vonás.
- Munka:** (130) szándékos és céltudatos erő kifejtés, mely módszeresen a siker elérése irányában hat. (Nem munka a játék, avagy a hazard próbálkozás). – A *munkamegosztás**, illetve *tagolás* (41) részmunkákat választ szét s ezeket *munka-sorokba illeszti:* ez általános jelenség, s. így végeredményben minden munka társas jellegű, sőt társas célú is. Szigorúan egyéni munka alig lehetséges, mert a munka eszközeit, terepet (pl. műhely) átlag nem az egyéni hozza létre (30).
- Munkabér:** 1. névleges. 2. reális.
- Munkaéthosz** (106): a munka erkölcsi, felelő ereje, a család szaporaságának meggyengülése azt alássa.
- Munkafegyelem** (109): végső forrása a közösségi életcélok intenzívebb átélése. Ellentét: sabotage*.
- Munkamegosztás** (ill. *tagolás*): részmunkákat választ el, s biz egyesekre, de egyben ezeket össze is fűzi: ez a *munkaegyesítés*. A *M.* (41, 96” 99, 180) nem a személyiségeket, hanem az emberi részfunkciókat kapcsolja egybe (szervezetek körében)* Szakszerűség szempontjából előnyökkel, társadalmi szempontból hátránnyal jár. A specialisták személyileg mindinkább eltávolodnak egymástól és a társadalom közös-ségyszerűlenebb lesz.

Munkanéküliség (122) a „mobilista” szülőgazdasági társadalom súlyos tünete: a munkást önhibáján kívül elbocsátják, s más helyhez nem jutva, állástalanul tengődik.

Munka-”piac”: elmerkantizált hibás fogalom, mert az emberi munka nem áru. Mint hasonlat óvatosan használható kifejezés.

Munka-rangosztályok (177): 1. inven-
ciós. 2. magasabb tervező, 3. (össze)
rendező, 4. végrehajtó munkák: fel-
ismerhetők az u. n. osztályok rang-
sorában is, – A munka rangosztá-
lyát a felelősség-vállalás foka dönti
el.

Munkatudomány: a társadalmi téren
szükséges munkák fajainak vizsgá-
latával, a munka biológiai, lélektani
és társadalmi előfeltételeinek kuta-
tásával és a munkanemek, ill. mun-
ka-részek helyes célsorrendjével
(teleológia, 1. o.), közszóval: a mun-
ka „szervezésével” foglalkozik. Ma
erősen fejlődő tudományág. Munka-
nemek: testi, szellemi, tanult, beta-
nult, tanulatlan; munkarészek tele-
ológia ja: munka-„megosztás” stb.
régóta felmerült – ma merőben
elégtelen – probléma-felvetések.

Munkásság (176) szorosabb értele-
ben a városi ipari foglalkozásúak;
munkabéréből él. Nincsenek –
mint a kispolgárnak – szabad ke-
reseti alkalmi. –Magasmunkás-
ság, szakmunkások.

Műveltség: a társas kölcsönösség
igenlése (közösségi élet vonása) és
hangsúlyozása.

Művelődéspolitikai, *kultúrpolitika.

*Művelt osztályok*** : propaganda-kife-
jezés; „osztályokat” nem lehet pusztán
műveltség alapján megkülönböz-
tetni. – *Műveltségi monopólium*: a
magasabb, iskolázott rétegek szük-
látóköréből eredő tendencia.

Nachtwächterstaat: éjjeliőr-állam; libe-
rális államfelfogás, mely szerint az

állam csak a békét, nyugalmat tar-
tozik biztosítani; minden más cél
már „beavatkozás”.

Nacionalizmus: 1. a nemzeti közösség
ápolása, kifejesztése, 2. a nemzet
különös értéként feltételezése, gya-
korlatilag alapvető közösségeknek te-
kintése, 3. más közösségekkel szem-
ben a nemzet előnyben részesítése,
4. nemzet-központú társadalom
szemlélet, mint pusztán elméleti ál-
láspont (170).

Nagycsalád (81) nem függ a család
tagjainak számától; (a mai *kis*
családdal szemben álló) ősi faja a
családnak, mely szülők és gyerme-
keken kívül más rokonokat, adop-
táltat, és esetleg több rabszolgát is
magában foglal. A pusztán számbel-
ileg „nagy” család = *népes* család,
V. nagytaglétszámú cs.

Nagy gazda-réteg (176): a „falu olda-
lán” a 30–400/150 k. hold birtokon
gazdálkodó, jómódú elem; (földjót
segéd munkaerővel (is) műveli.
Nagygazda család (119) teljes csa-
lád, legjobb munkaiskola a gyer-
mek részére.

Nagyipar decentralizálása: ellenhatás
az ipari üzemek nagyvárosba összp-
ontosításával szemben. – A csa-
lád helyzete javul ezzel (121).

Nagyközönség (112, 152): kissé szét
folyó fogalom; általában szétszór-
t, bizonyos mértékben (v. irányban)
közös érdeklődésű „sokaság”.*

Nagyilekűség: vétség esetén megboc-
sátó magatartás, a társas élet nagy-
vonalú életcéljainak ápolása érdeké-
kében.

Nagy mér etűség (218) mai kor irány-
zata.

Nagypolgárság (haute bourgeoisie) –
a gentryvel kb. egyenlő rangon; a
„városi oldalon” (376) az ingó va-
gyon, a nagyobb vállalkozás köré-
ben élő, igen jómódú réteg, mely
főként a gazdasági élet vezetésé-

- ben tevékeny (176). Vállalati főnökök, bankárok, magasabb vezető tisztviselők a főelemei.
- Nagyra van vmivel:* dicsekszik teljesítményével, vagyonkával, tulajdonosságával stb.; a kitűnésvágy, vagy a fölény érzés megnyilatkozása; a versengés kezdete.
- Nagy ságarány elve:* azt ismeri fel és hangsúlyozza, hogy minden társas alakulatnak megvan a „rendes” formátuma. – A görögök ismerték; a modern kor túlzásokban halad, v. ö. gigantizmus.
- Nagyter- (életter-) gazdasági egység* (42): a mai időkben elérkező, gazdaságtársadalmi „fok” (1. o.), mely megelőzi az u. n. világgazdaságot.
- Nagyterűség:* több alakulat természetes életigénye, minő az állam (317).
- Nagyváros* (73, 232): nemcsak méreteiben, hanem egész életstílusában különbözik a közép- és kisvárostól. Alsó lakosság-határa bizonytalan, de 100,000-re teszik. Már csak részben normális települési csoport.
- Nagyolás:* belső érték hiányában megtévesztő, önérték-fitogtatás.
- Narodniki* (orosz): néphez közelítő, népet felkaroló középosztályi mozgalom résztvevői.
- Natalitás:* születési arány.
- Natio:* *nemzet.
- Natio nobilis* (167): 18. századi nemzetfogalom: a nemzet a „nemességből” áll.
- Naturalizmus,* társadalmi (65): olyan elgondolás, mely szerint ami a társadalomban – természetből fogva – megvan, egyben jó is, igazolható is. Társad, polit. céltűzés így nem lehetséges. – *N., evolucionista:* amit a spontán fejlődés hoz, már jó is, s értékigazolásra nem szorul; a fejlődés fennálló „irányzatához” alkalmazkodni kell.
- Negatív mithosz:* vitás kérdésben oly szellemi behatás, mely a megoldandó főkérdésről eltereli a közfigyelmet; pl. munkás védelemmel szemben az ipari „szabadság” emlegetése.
- Nemesség:* rendi (jogi) alapon álló, kiváltságos réteg.
- Nemi rang:* főképp a nők erkölcsi pozíciója.
- Nemzedék (generáció):* erősen labilis, alakatlan kor-csoport (275); bizonyos kor-élményhez képest alakul. Ehhez képest egy nemzedék hasonló érzületű, élet és helyzetfelfogású s közös aktivitásra hajló.
- Nemzedékváltás* (280): egy, történeti helyzetérzessel és sajátos kiindulási (alap)-élménnyel bíró (koevolutív) csoport felváltódása egy újabb helyzetérzésű és alapélményű csoporttal. Jelentkezése függ a kor dinamikájától (túlstabilizált korban „nincs” nemzedék, mert aktíve előretörő csoport nem jelentkezik, s így régiebb nemzedék „uralma” marad fenn).
- Nemzet* (139, 197) szó a latin natio szóval ellentétben (mely a születésre: *natus* utal) ma már nem jelenti az egyforma születésűeket, hanem oly „népet”, amelynek magasabb történeti szerepre van legalább is igénye (szubjektíve), illetve volt és van lényeges szerepe (objektíve). A nemzet: történeti kultúrát hordozó és fejlesztő „közösség” (140). Éppen mert történeti szerephez nagyobb méretű egység kell, a nemzet jobbra közép-, vagy nagyformátumú alakulat.
- Nemzetállam* (164) oly állami „szervezet”, mely nemzeti „közösségre” épül rá.
- Nemzetellenesség* (163) a közösségvaktság egyik faja; oka gyakran a hagyomány virulenciátlansága.

Nemzet eszme (n. fogalom 140) alakjai (167).

Nemzeti elit: *elit.

Nemzetfölötti egységek (190).

Nemzeti „érzés” v. *érzület* (144): közkeletű pontatlan kifejezés, mely magába foglalja: 1. a nemzeti erő-kifejtésre irányuló készséget (diszpozíciót, illetve habitust), 2. az önkifejtés, 3. az önállóság vágyát és 4. a nemzeti jelleg nagybecsülését, mint formális beállítottságot; tartalmilag pedig a nemzeti kultúra igenlését és aktív hordozását. Élén áll a nemzeti *elit* (1. o.). – Érzületről, mentalitásról) van itt szó, (amely pozitív v. negatív belső állásfoglalás), nem pusztán szubjektív „érzelem”, v. hangulat.

Nemzetiség (165) kétféle jelentésű 1. (régies) a nemzet potenciális tartalmának, csiráinak kibontakoztatása; 2. (újabb): az államfenntartó, vezető nemzet körében, v. nemzettalajának szélső vidékein élő „kisebbségek. Ez utóbbi esetben: a nemzeti csak *viszony-jelzés* a törzsnéppel szemben. – *Népi töredékek* – *népcsoportok*, *enklavok* stb. néven is szerepel (166).

Nemzeti szocializmus: német társadalompolitikai irányzat, mely egy nemzet-egész (közösség) új, közösségi életformáját kívánja megerősíteni.

Nemzeti tudat (162) a közös történeti szerepre, közös hivatásra épül.

Nemzethez-tartozás (162) különböző alapú; nemcsak származási, vagy nyelvi alapjai van.

Nemzetköziség, ld. internacionalizmus.

Nemzetiség (189) (gens, gör. genos) – számos nagycsalád, közös ősökkel; mai halvány formája rokonság (81).

Nemzet-személyiség (158): hasonlat áll fenn nemzeti történeti-folytonosság (filogenetika) és egyéni élet-

rajzi folytonosság (ontogenetika) között. A hasonlóságot egyesek (mint Concha) hajlandók azonosságnak vélni.

Nemzettagok (162, 167): passzívak – ilyen a széleskörű sokaság – és aktívok: ilyen a nemzeti *elit* (1. o.). A kettő közt nincs éles határ: alkalmilag (válságok idején) passzív tagok is az elit közé emelkednek. Nem az „értéktudatosság”, hanem a feladatvállalás, az akarat, az áldozat választja el – ill. köti egybe – a kettőt.

Nemzettalaj (kifogásolható: néptalaj) azon tér-darab (141), melyen a nemzet él, vérével védelmezi, és szent hagyománynak érzi. – Az ország is lehet nemzettalaj, településterület (164).

Nepotizmus: rokonsági alapú kegyencuralom.

Neutralizálás: közömbösítés*, s ezen belül semlegesítés*.

Nevelőintézet: iskola, többnyire ellátással.

Nevelés (105, 210) – elsősorban a n. „alapkörnyezetétől” (72) függ. – E környezetekkel foglalkozik a nevelés szociológia (210). – Fontos az „otthonérzés” (73), mely lelki gyökérzetet és élménybeli gazdagságot jelent a gyermek számára. – A „közösségek” a tulajdonképeni nevelők (85). – Más a felnevelés. \

Nevelési alapkörnyezet: család, rokonság, szülőföld, egyházközség együtt. Ez a gyermekkori élmények alapja, normák forrása; a gyermek személyesen bejárhatja; rokon embertípusokból áll.

Nevelő környezet, 210.

Nevetés, kinevetés: társas életszabály megsértésének megtorlása (főképp „társaság” körében); garantálja a közszokásokat.

Nép (125, 138, 164): szó többféle jelentésű; legalább: 1. ú. n. alsóbb néposztály, köznép – osztály megjelölés nélkül, de jobbra falusi-vidéki népelem: ez a nép „rétegbeli” (vertikális) fogalma, 2. A nép lehet egy egész nép (pl. ír nép); ez esetben a nép „egészbeni” (totális) fogalmáról van szó. Ez megfelel a magyar „nemzet”-fogalomnak, mely csak totális jelentésű. A német „Volk” magyarul gyakran; nemzet.

Népbölgiai gondozás (354): újabb feladata az államnak. – Népbölgiai erő az erőteljes emberanyag; termőhelye a falu (137).

Nép-bíráskodás: a „sokaság” közös érzület-világát sértő tény tárgyában való önhatalmi, állami fórumot kikerülő ítélkezés; a közerkölcs (Sitté) világának egyik garantáló tényezője, V. ö. lynche.

Népesség – (33, 139) voltaképp számálható halmaz, nem pedig egységes, Önálló alakulat megjelölése. A statisztikában szereplő, nem szociológiai fogalom. – N. a 19. sz.-ban hirtelen nő (218).

Népfelség elve: szerint a törvényeket végső értelemben a nép hozza; váltságok esetén ő dönt szinguláris esetben. Homályos felismerése ez a közösség „aktivizmusának” (1. o)

Népfogalom, totális (166) akkor, ha a népen nem egy réteget, hanem az „egész” népet értjük.

Néphadsereg (357): a 19. sz. intézménye.

Népi elv az államban (328).

Népi jog: a középkorban jelentős szerepű (332).

Népiség: (138) irányzat, mely jelenti 1. a vertikális (rétegbeli) nép, a nemzet zöme életformáinak megbecsülését, értékelését, tanulmányozását; 2. a felsőbb kulturáltabb rétegeknek egységét a néppel; 3. a nép érdekeinek gyakorlati gondozását.

Népi szocializmus: mai társadalompolitikai irányzat, mely a közösségi* életformát kívánja megerősíteni, népi gyökerekre támaszkodva. V. ö. nemzeti szocializmus.

Népi töredékek (166) ú. n. kisebbségek, enklavok más nép közegett. **Népjóléti** irányzat az állampolitikában az ú. n. felvilágosodott abszolutizmus állami ambíciója (128, 352).

Népléktan (49) 1. általános (pl. Wundt): a nyelv, mithosz, közerkölcs lélektani elemzése általában; 2. leíró: egy-egy nép (nemzet) lelki sajátosságainak vizsgálata (v. ö. A magyarság lelki arca).

Né nyelv (154) a vertikális értelemben vett (alsóbb) nép nyelve.

Népkutatás, általános (352) a 19. sz. vívmánya.

Néprajz (147, 150): a vertikális értelemben vett („alsó”) nép életének leíró vizsgálata; jórészt fedi a *írsadalomrajzot* (szociográfiát). **Népszavazás** (169): racionalista és naturalista elgondolásban az „egyének” szavaznak.

Népszellem (Volksgeist) (26, 151): a romantikusok ismerték fel a nép teremtő aktivitását; szerintük (nem az állam, hanem) a népszellem teremtette meg a nép nyelvét, vallását és közerkölceit (Sprache, Mithos, Sitté). A N. sz. a romantikusok szerint – változtathatatlan; ez túlzás. A nép szelleme átlag nehezen változik, irányazonosságot is mutat, de 2-3 százados rithmusa mellett is jelentékenyen változhatik (v. ö. Dékány: A magyarság lelki arca. 1942), **Népszerűtlenség:** az uralkodó közerkölcs (Sitté) és közvélemény rendszerétől divergálás.

Néptalaj, v. inkább *nemzettalaj*, pl. haza.

Népvándorlás: 1. népi tömegek vízszintes helyzetváltoztatása; *horizon-*

tális N.; 2. *vertikális* N.: tömegek hirtelen feltörése (ld. jelen).

Néző: személyesen van jelen, s benső tendenciájának feltételezése befolyásolja a magatartást (néma szuggesztívó).

Nihilizmus, erkölcsi: közösségi erkölcs érvényesítésének elvi alapú tagadása.

Nimbusz: dicsfény, megbámult tekintély, melynek nem erkölcsi téren van a súlypontja.

Nobile officium: nem fizetéssel járó, tiszteletbeli hivatal; közigazgatási hatóságok régi alakja.

Nomadizmus: legeltető, vándorló társadalom életformája (nomos: legelő). Nem (!) kultúrfok.

Nomádság megújult a mai társadalomban ld. turizmus.

Nomothetikus (gör. nomos: törvény): törvényszerűséget megállapító tudomány; a szociológia elméleti ideája, mely gyakorlati módszerré nem váltható át.

Norma: előírt életszabály, kötelező jelleggel.

Norma'elmélet: foglalkozik azzal, hogy mi a norma, mik a norma fajai, mik a címzettjei, minő a norma magatartása, garanciája. E kérdések közül az utóbbiak kiválókép társadalomtani kérdések (v. ö. Dékány, A társad. filoz. alapkérdései. 1933. L könyv). Figyelembe veendő a norma általánossági foka is (^általános irányelv" – konkrét „tedd ezt”).

Normális mérték (218) tisztelete ma kiveszőben.

Normalizás: átlagosítás (206, 239). Ld. standardizálás is.

Noviciátus, közösségi (84, 90). – azon állapot, melyen átmegy új közösségi tag, míg teljesen belenevelkedik a közösségbe (5–10 év).

Nőnevelés (123,215) a család körében ritkább lesz; a férfi-intellektuálizmust utánozzák az iskolák.

Növényeszociológia: a növényvilág társult csoportjainak (pl. vegetáció) a tanulmánya (v. ö. Rapaics: A növények társadalma).

Nuptialitás: házasságkötések aránya.

Nyáj-öszön (44): állatszociológiai kifejezés, az egybesereglés ösztöne-Emberi síkon: *raj-öszön* (1. o.).

Nyelv: az egyéni élmény artikulált, (szavakkal és szócsoportokkal való) kifejezésének, s a társas érintkezésnek eszköze; közösségi termék; tájnyelv, regionális.

Nyelv, nemzeti (145): nem pusztán, az érintkezés eszköze, hanem közösségi emlékekkel, egyéni kibontakozással (ld. „anya”nyelv) és. értékelési színekkel stb. kapcsolatos élettevékenység. A nemzet fogalmának nem éppen lényege a közös nyelv, de a nemzeti életnek egyik mellőzhetetlen kelléke. – A nyelvi csoportok nem tévesztendőek össze a fajokkal (143). → Nyelv-nemzet., nyelv-nacionalizmus (168).

Nyelvi nacionalizmus (145, 168) a nemzeti élet lényegét az anyanyelv használatában látja.

Nyersség: partner érzéseit s a közérzést tekintetbe nem vevő magatartás.

Nyers hatalmi ember, *homo politicus egyik, elfajult alakja.

Nyíltság: erkölcsi szociális magatartás. *Bizalom.

Nyilvánosság: ismertség, (morfológiailag bizonytalan) határok között-Publicitás*.

Objektivitás a társadalomtanban nerau annyit jelent, hogy absztrahálunk az emberies, közvetlen életlétástól.

Objektiv-kulturális közönség (262) J közönség magja, hatás forrása egy tárgyiasult (objektíválódott) mű; lerögzített valami és a közönsége reakciójára már nem hat vissza.

- Objektív szellem:** Hegelnél független a csoporttól, nincs külön csoportalánya, „akinek” az a szelleme volna. Morfológiai nézőponton ez vitás (54).
- Objektivitáció** (56): a szellem tárgyi, külső alakba öntődése, pl. műtermék, szobor; eltárgyasulás.
- Objektíválódott hagyomány** (148, 205) mindaz, ami külső tárgyi alakban kifejezésre jutott (és megőrzött) szellem.
- Ontogenetika** (158: az egyén, *filogene. tika*: a törzs (faj, nem stb.) fejlődése (phylé = törzs).
- Odaadás:** (erkölcszociológiai fogalom) heterotelikus (másokért való), bensőséges magatartás. *Hűség.
- Oikos- gazdálkodás:** csere-forgalom (piac) nélküli, „zárt házigazdaság” foka.
- Oligarchia:** kevesek (oligos: kevés), azaz lesüllyedt elit uralma; arisztokrácia elfajulása.
- 'Okkupáció:** erőhatalommal le-, v. elfoglalás. *Háború. Ha területről van szó, *hódítás*.
- Oklokrácia:** csőcselék-uralom (gör.
- Ochlos:** néptömeg, csőcselék). „*Okság* (kauzalitás) a társadalomban épügy működik, mint a jelenséglég bármely más területén. *Ok*-kutatásra a szociológus is rászorul; más kérdés az, hogy minő arányban. Gyakrabban szerepel a „strukturális” magyarázat (1. o.).
- Oldalt-emelkedés** (185): falusi oldalról városira. (Ellenkező eset gyakorlatilag alig esik meg, de lehetséges).
- Organális államcélok** (Lumley) azok, melyeket – szemben a törzs-államcélokkal – az állam hol vállal, hol nem, pl. békében a közellátást v. árszabályozást nem, háborúban igen; aszerint, hogy a közösség önszabályozó ereje elégséges, vagy mem.
- Opportunizmus:** értékközömbös, naturalista magatartás, az épp fennállóhoz való (érték-közömbös) alkalmazkodásra készlet; a magas eszményre nincs tekintettel.
- Oppozíció:** ellenállás; részleges, vagy teljes, aszerint, hogy a közös cél, vagy annak elérési módja válik vitatottá, valamint hogy a cél, ill. elérési mód terén minő nagy az eltérés a két fél (egyen v. csoport) között. – Kétféle (Wiese szerint): tárgyi, v. helyzettől indokolt és szubjektív v. érzelmi alapú. – Lehet nyílt v. titkos, v. ö. szabotázs.
- Optimiták:** római vagyoni arisztokrácia. *Plutokrácia.
- Ordensburg:** nemzeti-szocialista vezető-főskola.
- Organikus iskola** (90): a társadalmi egységei egy organizmushoz nemcsak hasonlították, hanem azonosnak tűntette fel. Az *o. i.* szemben áll az artificializmussal, azaz a racionalisták (16.-18. század) felfogásával, mely a társadalmat egyénekből mesterségesen összeróhatónak fogta fel; felfedezte az aktív népi közösség fogalmát (*népszellem). A 20. sz. elején megújult.
- Organizáció,** ld. szervezet.
- Organoid** – szerves (90): a közösségek jellemvonása; életrugékonyak, kibírják a sérüléseket. A „szerves” szó kicsinyítő értelmű, mind pl. a kékes, zöldes, vöröses szók; a görög szóalak is kicsinyítő, kevesebb, mint *organikus*, Organoid: szerves testekhez csak hasonlító. Ellentét: mechanoid.
- Ország** – regionális, azaz „táj”-közösség, közlekedési egység, (31,123, 126, 143, 164, 197), hol az ethnikum (faj, nép) mellett igen erős a földrajzi alapú összevonódás és gazdasági önállóság. – Az ethnikum nem elégséges (64).

Országos társadalom (170) 1. egy nemzet, mely egységes földrajzi alapon is; 2. nemzeti egység hiányában is összekapcsolódó egység, földrajzi („ország-”) alapon. „Társadalom” címén erre a leggyakrabban gondolunk.

Ostrakizmus: görög politikai életből (cserépszavazattal) eltávolítás; politikai száműzés. *Gazdasági téren: boycot.

Osztag: külön munkavégzésre kiküldönített csoport.

Osztály: 1. hasonló életformájúak és pozíciójuk amorf csoportja; 2. iskolai koevolutív csoport.

Osztályelem: egy osztály hasonló foglalkozású v. életformájú csoportja, pl. a középosztály egyik „eleme” a Itisztviselő-elem; 2-3 elem együtt lehet egy „tagozat” (1. o.).

Osztály-elit: egy társadalmi osztály (nem hivatalos) vezető eleme, mély rendszerint utánzás tárgya.

Osztály-”érdek”: részben az osztályhoz tartozók öntudatlan, természetes „tendenciája”, részben osztály-elitől belevitt, tudatos „érdek” (propaganda-termék), részben feltevés: elképzeltetése annak, hogy mi lehetne (optatív) maximális kívánások halmazata.

Osztályharc (175, 180): 1. osztályok közti (potenciális) feszültségek aktualizálása és aktivizálása. 2. marxijelszó: a társadalom vertikális újjárendezése harc árán, ill. egy felsőbb réteg félretolásával, v. megsemmisítésével.

Osztályhelyzet: oly valószínűség (chance), v. kilátás, mely a vertikális állásból (pozícióból) folyik, s valószínűsíti az egyének 1. javakkal való ellátását, 2. a külső életvitelt, 3. a belső életsorsot (M. Weber), A javak és teljesítmények mértéke e szerint különböző.

Osztályközi feszültség, 175, 179.

„*Osztálynélküli társadalom*” (173)k marxista jövőkép, ahol két osztályból – a végső „osztályharc” után – csak egy: a proletariátus marad meg (ezért „egyosztályú”-nak is mondható ama társadalom). Mivel az osztály lényege a harc, ha nincs harc, nem lesz osztály sem.

Osztályok, társadalmi (170-tól, 197), vagy *rétegek* az u. n. jogegyenlőség; korábban megkülönböztetett függőleges differenciációs fokok, melyeknek különböző tömeges „életformák” (vertikális stílusok) felelnek meg (180). Alaktalan csoportok annyiban, hogy körül nem határolhatók, csak kevésbé tudatos, tömeges típusok válnak el, függőleges rendben.

Osztály-öntudat: 1. egy osztály összetartozandóságának tudata, 2. követelése egy osztály tömörítésének; 3. egy osztály önrétékeléséből fakadó magatartás.

Osztentatív: kihívó, fitogtató; szándékos eltérést (divergenciát) hangsúlyozó.

Otthon (71, 107): a család települési helye; kirajzási pont, (108). – Biztonságot ad; asyllum-jellegű. – Az egyén szempontjából állandó élményközpont, erkölcsi támasz. Az *otthonérzés* telepítő erő (visszavagyás a mobilista társadalomban is).. – *Otthon-öröm* (234) modern társadalomban csökken. – Az otthon problémája ma elsődrendű társadalmopolitikai kérdés (121).

Othontalanság (71).

Óvoda: kisgyermeket foglalkoztatás és nevelő intézet.

Ozmózis (Lamprecht): társas hatás, (kívülről) beszívárgása.

Ökogén (130), vagy inkább öko-genetikus: oly tény, melynek magyarázatját a gazdaság (ökonómia) adjalegfképp, pl. egy bányászfalu keletkezését az ott lévő talaj kincsek,

- azaz gazdasági „készetjavak” (pl. kösö).
- Önállóság:** *spontán akaratra való. képesség. **Önállósítás:** spontaneitásra képesítés.
- Öncélűség:** számos csoport hiedelme ön maga jelentősége érzéséből kiindulólág; mint álláspont, túlzásra valló hajlamot rejt magában.
- Önelhatározás:** nem mindig, csak szuibjektive önálló, gyakran tudatlan társas befolyás eredménye. *Autarkia.
- Önellátás** (41): eredeti gazdasági éthosza, elve a gazdálkodó egységeknek (az: oikos, város); csak később fajul el nyereszkesedési szellemmé (40) a gazdasági éthosz.
- Önérdek:** liberális lélektani elgondolás, mely az „észszerű cél” tudatát természetesen fennállónak tartja (lélektani naturalizmus*), egyetlen racionalis főmotívumnak nézi a társas cselekvésben, s egyben helyesnek, sőt eszményinek is véli. Ez mint elv, alábecsüli a vezetés jelentőségét.
- Önérték** (61, 156): ami már nem állhat mással eszköz-viszonyban. Minden érték valamely önérték irányába néz, a „magasértékek” is. Az önértékre vonatkozás igazolja az alsóbb értéket. Pl. a szabadság magas, de nem önérték, önérték a társadalomban a végső értelemben helyes, „igazságos” szerkezet. A szabadság tehát akkor értékes, ha egyúttal igazságos” is. Ezért lehet a szabadságot jogosan korlátozni.
- ***Önértékérés,** egyéni: különböző tényezők összege, nem csupán a gazdasági* Ö.-től függ. Az Ö. É.-i) függ az egyén rangérése és érvényesülési igénye.
- Önértékérés** (48) csaknem minden egyének és csoportnak van, mert értékek hordozója; ezért kellő mértékű megbecsülésre törekszik. Csök-
- kent** Ö.: alsóbbrendűségi tudat; szemben fokozott Ö.-vel: fölény tudat.
- Önérzet:** 1. ld. önértékérés; 2. „Öntudatos” magatartás, saját értékének hangsúlyozása.
- Önfelelődozó:** heterotelikus* beállított-ság.
- Önkéntesség:** 1. a vezetett az irányítást úgy fogadja (introcipálja), mintha az autonóm, saját célkitűzéséből fakadna; 2. saját célkitűzéséből fakadó tény.
- Önkifejtés** (18, 88, 90) főkép a közösségi életégek törekvése; a „gépies” szervezeteknél ritka, s ha megvan, vezetőjüktől függ. – Az államban önvédelem kapcsolatos az önkifejtéssel (348). – A nemzeti érzés egyik főmozanata (144).
- Önközpontúság** (87): általános természetes hajlam csoportokban. Ö. kevesebb, mint „önzés”.
- Önmegöröktés:** *perpetualizmus.
- Ön-nyugdíjas** 187.
- Önrendelkezés,** autonómia; *tagozottság.
- Önségely elve:** kiemeli, hogy saját erőforrás lehet alapja a javulásnak, v. reformnak. *Autonómia.
- Ön szabályozás** (333); a társadalom számos életköre maga alkotja kö-zönséges életszabályait, melyet – később – a jog átvesz, revíziónál és rendszerbe foglal.
- Ön védelem** az állam életében szükség-kép kapcsolatos az önkifejtéssel (348).
- Önzés:** az élőlények természetes magatartása, amelyet a társadalom ellen-örzése alá fog és életszabályok által mérsékel. – Nem minden Ö. társadalomellenes, mint egyes aktus, de veszélyes lehet, mint állandó beállított-ság (érzület). – Az erkölcsi normák tiltják; az **önközpontúság** az Ö., (egoizmus) csekélyebb foka.

- Öröklés:** 1. javak átszállása elhalálózás után. 2. biológiai értelemben az ősök tulajdonságainak átszámazása az utódokra. *Tartamegysége a csoportnak.
- Öröm:** *munka-öröm, otthon-öröm* stb. (234) fogyóban vannak a „mobilista társadalomban.
- Ösállapot** – racionalisták szerint elszigetelt „egyének” örök harca (7), melyből az Ész (szerződés) deus ex machina-szerűleg kivezet ai „társas állapotba” (status civilis).
- Ösi foglалás, okkupáció** (38): a földrajzi”javak”^{*} megszerzésének módja.
- Ös-szerzés:** occupatio, erőhatalommal lefoglalás; főképp a földr. javakra irányul.
- Öszinteség:** *bizalommal teljes magatartás; közösségi (szoros) viszonyra jellemző erkölcsi kötelek. Ellentét: alattomoság*.
- Összegyeztes:** különböző célok szét-húzásának megszüntetése.
- Összeszkívés:** lázadás* előkészítése.
- Összefüggés, társas:** tényezői a kapcsoló” tényezők (kötelek): 1. földrajzi, 2. faji, 3. gazdasági, 4. szellemi tényezők. Lehet tartós és ideiglenes; lehet egyetemes és részleges (élet szektor*).
- Összehúzóds:** társas egység szűkebb szeme előtt elrejtőző (klikkszerű)
- összejátszás:** érdektársak mások szeme előtt elrejtőző (klekkszerű) együttműködése.
- Összeköttes(ek):** oly társas kapcsolat (ok), mely (ek)-bői támasz*, segítség remélhető pl. vkinek „Ö.-ei vannak”.
- Összekülönözés:** összhangzó társas kapcsolatot hirtelen megszűnése.
- Ösztetétel, társas** (Giddings: kompozíció): kisebb csoportok (v. csoportelemek) nagyobbakká való öszszeszővése, pl. államé tartományokból.
- Öszszerendező munka:** ld. munkarang osztályok.
- Öszzetartás:** a társas csoport fennmaradásának oka; *szolidáris.
- Öszzeütközés:** ellenfelek* aktuális találkozás; *háború; *lételenség.
- Öszszetárkózás** (87): csaknem általános hajlam a csoportokban úgy, mint idegenek kirekesztése is.
- Öszszhang, társadalmi:** minden társas egység törekvése, mely arra irányul, hogy a bele nem illő (vagy részben illő) tagok valaminő egységes jellegbe (homogeneitásba) olvadjanak. Kevés tekintettel arra, hogy ama jellegbeli egység értékes-e, vagy nem. V. ö. konvencionálizmus.
- Öszstön:** az u. n. közakarát egyik forrása (336), mely tehát nem oly racionális, minőnek sokszor feltételezik. – A *spontán-reaktív* tevékenység sem mind racionális.
- „Övéi”:** morfológiailag homályos fogalom; főképp családtagokra vonatkozik.
- Pacifikálás:** béke-teremtés (front mögött, v. háború után).
- Pacifizmus:** elvi alapú békevágy, háború-ellenesség.
- Pajtás-házasság:** a valódi, tartós életközösséget futólagos kötelekké silányító forma az USA-ban, mint a házasság pathologikus, ál-alakja.
- Pajtások köre** (74, 212): ifjúkori milieu; a nevelészociológia fontos, tanulmányozandó kérdése.
- Palástolás:** hiba mások, kritikuskok elől elrejtése, ül. rejtegetése, 1. ön-maga, 2. mások javára.
- Panasz:** vki (konkrét fórum, v. közvélemény) előtt sérelem feltárása; bizalom jele, s oly várakozással kapcsolatos, hogy az illető 1. átérzi a sérelmet, 2. segítségére siet. Ez tehát társító, legalább „társ-kereső” aktus. Elfojtása a társtalan-ságot érzető morgás. Ennek, sőt-

az előbbinek elnyomását („jus murmurandi”) különösen fájdalmasnak, ~ antiszociálisnak érzik.

Panjuriszticizmus (313): oly irányzat, mely szerint mindent jogszabály alapján kell cselekedni, illetve elbírálni.

Papírtörvény az, melynek komoly végrehajtása elmarad. *Szankció hiányának esete.

Parancs: 1, a vezetés (l. o.)_ a pozitív irányítás egyik módja; az irányadás határozott, vitát, vagy ellentmondást nem tűr; a vezető akaratát a vezetett egyszerűen introcipiálja*; sőt a vezetett olykor pusztá eszközzé – személyiség fosztotta – válik. Ellentét: tiltás*. 2. Oly norma, melynek kemény alakja (magatartásformája) van.

Parancs-attitűd: normának, v. személynek fennhatósági jellege, módzata, „megjelenési” alakja.

Paraszt: földműves, saját földjéhez ragaszkodó elem, autonóm életrenddel; *farmer.

Parazitizmus: állandó (habituális) rejtett zsákmánylás.

Parlamentarizmus (152): azon kormányzati mód, mely a jogalkotás egyetlen fő fórumának az országgyűlést tekinti.

Parlamenti elit (214, 331) a jogalkotásban jelentős.

Partner: 1. társ valaminő ügyben, vállalkozásban; 2. néha általában is: *élettárs** (p. for life).

Partikularizmus (partes = részek): egy nagyobb egység részeinek (pl. ország tartományainak) különállási törekvése (125, 171).

Paternalizmus: az üzemvezető atyáskodó hatalma a bérmunkások fölött.

Patriarchális: viszonyforma, mely intenzív (családi) kisközösség mintájára alakul.

Patriarchalizmus (83) különböző for-

mátumú, kisebb-nagyobb „szervezet”, családias jellege.

Patricius: 1. antik nemesség, 2. városi előkelőség.

Patriotizmus (84) oly érdeklődési és szemléleti irány, mely az „ország” érdekét csaknem kizárólag tartja* szemei előtt.

Patronázs: 1. védelem; 2. visszavezetés a társas kapcsolatok közé.

Paironymikus (Giddings): apai ágon, leszármazott csoport.

Patrimoniális állam: az uralkodóháznak hatalmas öröklött vagyona (patrimonium) van, ez hatalmának alapja.

Pauperizmus: 1 a társadalom elszegényedése, 2, egyes rétegeinek egy szegény-színvonalba, mint normális állapotba való beletörődése.

Pályoly: szabadkőműves tagszervezet.

Pályaválasztás (114): e téren a csaláfc nélkülszethetlen szerepet játszik. „A mai pályaválasztási tanácsadók, a pszichológusok nem tudják úgy kiismerni a fejlődő egyéneket, mirít a család és így nem is képesek olyas? tőkéletesen irányítani az életben való elhelyezkedésüket.

Pályázat: 1. állásbetöltésre felhívás, 2., jelentkezés.

Pánik (közrémület): tömeglélektani fogalom (250): negatív, észszerűtlenül menekülő aktus. Ellentéte: a pozitív irányú, észszerűtlenül bizakodó* „remény-vihar”.

Pápaság: kath. egyházi főhatalom.

Pár: kettős csoport, néha a legintenzívebb kapcsolatban, minő „házas” pár, baráti pár.

Párbaj: kettős harc közben vkí becsületének védelme; individualista álláspont.

Párt, politikai (306, 274): más, mint a zárt politikai szekta; az nyílt társulást, mely a széles tömegeket (sokaságot) toborozza közös programn*

köré; harci alakulat; átmenet szervezettől közösség felé.

Párválasztás (103, 115): a család-alapítás kezdete.

Pátens: nyílt parancs; külön jog adományozása; kiváltság, v. alkotmánylevél. Egyoldalú, nem szerződésen alapul.

Pedocentrizmus: gyermeki önközpontúság („a világ körülötte forog).

Per: harc jogigény terén.

Perlekedés: erkölcs-szociológiai bomlás jele.

Perpetualizmus (91, 161): 1. önmegörökítés, ill. ennek hajlama. 2. közösségek élettávlata. 3. A nemzet örökkévalóságának perspektívája.

Perszonalizmus: a személyiség mélyebb' filozófiai felfogásának iránya, szükséges a szociológiában.

Petició: 1. kérelem, 2. panaszirat képviselőválasztás visszasságával kapcsolatban.

Peticiónál: nyilvános fórum előtt kérelmez.

Példaadás: szándékos magatartás azon célból, hogy utánozzák (331).
Jogban: precedens.*

Példakép: *tipikus elit.

Pénétration pacifique: békés behatolása egyik államnak a másikba, rendszeren vagy szellemkulturális, vagy gazdasági téren kezdődik (364).

PéNZ: maximálisan diszponibilis (bármire fordítható) „tőke”-javakból áll.

Pénzgazdaság: elavult gazdaság-stadiológiai műszó; oly fejlődési stádium, amelyben a pénzforgalom jelentékenyebb szerepet játszik.

Philanthropia: 1. ált. emberszeretet, mely a partner benső értékét nem nézi, 2. személy-értékközömbös magatartás.

Phratia: görög kisközösségi alakulat a nemzetség és a törzs között.

Piac (olasz: piazza): 1. a forgalmi gazdaság azon társadalmi köre, hol vevők-eladók térbelileg érintkezhet-

nek (*térbeli* piac). 2. Egy cikk névtelenek között való elterjedési köre, v. lehetősége („piacot” talál a cikk). Ez az *anonim* piac. 3. Végeredményben (maximálisan) ez a forgalmi gazdaságban potenciálisan résztvevők összessége^ azaz az egész emberi társadalom.

Piacmegosztó kartell: *körzetelő k.

Pietás: kegyelet (1. o.); nem racionális tisztelete a közösség múltbeli, jelenbeli és kilátásbeli javainak. „Nagyvonalú” közösségi erény.

Piknik: batyubál; társasági összejövetel, a fogyasztandók összehozatalával.

Plakát: (utcai) hirdetmény.* Anonim* érintkezés. *Reklám.

Platón a családról (111).

Plehiszcitum: u. n. népszavazás; individualista alapú (319) leszavaztatás bizonyos területen; nem „a nép” szavaz, hanem mindig csak egyesek.

Plebs (167) alsóbb nép; a felsőbb: *populus*.

Pletyka (132): megszólás, a társas ellenőrzésnek (szócial control, 1. o.) egyik alakja; falun igen intenzív.

Pluralizmus: oly társadalomfelfogás, mely szerint számos társas alakulat* elvtelen összevisszaságban (diapazon* nélkül) van egymás mellett; az államnak nincs külön súlya.

Plutokrácia: a nagyvagyonúak uralma (gör. plutos: vagyon).

Pogrom: tömegirtás, orosz tömeglélektani jelenség.

Polgár – a középosztály általában^ (de nem a francia bourgeoisie értelmében). Nagypolgár fentebb, kispolgár lentebb kíválnak a polgári középosztályból – életformájuknál fogva. – Falun „polgárnak” a gazda-elem nevezi magát (135).

„*Polgári társadalom*” (Hegel értelmében): nem állam által összehozott és kormányzott, hanem az érdekek, s egyéni egyezkedések eredménye,

- Marxi értelemben: önértékek érvényesítésére berendezkedett „Lourgeoisie”.*
- Poligám:* többnejű. Ellentét: monogám.
- Poliandria:* többfér júség.
- Poligamia:* többnejűség.
- Polisz* (82, 218) ó görög kisközösség város központtal.
- Politikus* (101): sokcélú; a közösségek sajátosága, melyek az egyént körülvéve igyekeznek teljes életre nevelni.
- Potitipizmus:* sok-típusúság (92); a közösségek nem egy, hanem sokféle embertípust egyesítenek. *Monotipikus* hajlamú egy szekta, innen a szekták zsarnoki hajlama. Az „egypárt-rendszerben” szektárius vonás rejlik* mert erős érzelmi beállítódást követel.
- Politika:* 1. az államtan tudománya; 2. az államot érintő tevékenység. – Politikai érzék (160).
- Politikai célnem:* *exisztenciális. *Kategória, politikai.
- Politikai elit* az a szűkebb, amorf csoport, mely az államot (nem hivatalosan is!) tényleg irányítja.
- Politikai eszköz* (Oppenheimer): az erőhatalmat érvényesítő; szemben a gazdasági egyezkedéssel.
- Politikai hitképzetek* (145, 172): a politikai jövőre, „kibontakozásra” vonatkozó → rövidebb^ vagy hosszabb távlatra → érzelmeszerű várakozások; *mithosz.
- Politikai párt* (60, 306): alapja egy „politikai közönség; szervezeti magja van. Sokcélúsága folytán átmenet a szervezettől a közösségbe.
- Politikai taktikus* (208).
- Politheizmus:* több-isten híves.
- Politikai kategória* C. Schmitt: a barát és a létellenség ellentéte (317). A csupán *minőségi* ellenség: „ellenfél”. Az első: *létellenség* azt támadja meg, *hogyan* élünk egyáltalán; a második csak azt, *ahogyan* élünk. Az igazi politikai érzék a létellenség igazi arcát érzi ki és fellép fenyegető értejjével szemben.
- Pool:* nagytermelők értékesítő szövetkeze.
- Populus:* a felsőbb népelemek, szemben a plebs-szel.
- Potenciális motívum* az, melynek érzelmi (habituális) alapja van, s csak alkalom kell hozzá, hogy akcióba szökjenjen.
- Potenciális* (lehetőség szerinti) *társ:* érint az is, hogy valaki társammá lehet.
- Potencialitás a társadalomban:* korlátozott, de jelentékeny változási lehetőségek (csíra-elemek) vannak a társadalomban; minél inkább közösségi alapra helyezkedik a társadalom, annál többet őriz meg a potencialitásból, minél inkább „szervezett”, azaz mesterséges, annál merevebb, és potencialításban szegény, statikus.
- Póz:* oly testi-lelki önbeállítás és külső magatartás, mely akaratosan egy társadalmi „helyzet” elfoglalására céloz a nélkül, hogy az egyéni lélek legbensőbb indítékát fejezné ki; az önérvényesítés külsőlegesen módja egy társas körben,
- Pozíció* (170, 172, 179): társadalmi helyzete az egyénnek, v. kis csoportnak nagyobb csoporton belül (84), főképp a függőleges helyzetet nézve.
- Pozíció és rangérvényesítés:* pontosan ritkán találkozik. Mivel az utóbbi rendszeren nagyobb, az előbbi emelésére törekednek, azaz társadalmi fel-emelkedésre.* A vertikális (tömeg-) feszültségek ebből származnak.
- Pozitív jog:* tételes, cikkekbe foglalt jog-
- Pozitívista irány* a tények és okok egyoldalú tekintetbevétele (kauzalizmus) alapján; elavulóban van (27).

- A szellemtudományi jelleg – az ember problémája folytán – melőzhetetlen a szociológiában. *Praeurbán* (városiasság-előtti): az a faj, melyet a városias életforma még nem alakított át (50).
- Pragmatizmus*, (szociológiai (80) abban a feltevésben él, hogy a szociológiai megismerés értéke egyedül (!) attól függ, vajjon „beválik”-e a gyakorlatban.
- Precedens*: (alapul vett) előző eset, melynek mintájára intéznek el egy hasonló, következő esetet. A *P** szinguláris (sajátszerű) esetben adódott; annak elintézettsége sikert mutatott, tehát valószínűségi alapon a hasonló eset elintézése is sikerrel kecsegtet; ezért veszik „alapul” a P.-t.
- Prekorporatív rendszer* az, ahol az állam önkéntes társulás útján létrejött, (tehát nem kényszerű) korporációkat mozdít elő (portugál rendszer).
- Prepotens*: fölényeskedő magatartás.
- Presztízs* (199): a magasabb „állás” (pozíció) szándékolatlan előnyös következménye, míg a tekintély a magasabb értékhozóval jár. Nincs tekintély-spekuláns, csak presztízs-spekuláns van; a presztízs többnyire mesterségesen (pl. reklámmal) előidézett quasi-teknitély. Presztízs utánzás (45).
- Preszugesztio* (259): ha a közönség magja, hatásforrása állandóan működik, úgy a hatásadó alkalmazkodik előre a hatásbefogadó várt irányzatához; előre számításba veszi jövő közönségét.
- Prezentizmus* (Kornis műszava): jelenlövés (56); a következetesen múltba nézésnek (historizmusnak) szükséges kiegészítése. Ellentéte a me-rev múlt-imádásnak („antikvarizmus”: Nietzsche szava).
- Précurseur-tragikum* (277): oly egyén társadalmi helyzete, aki „előhírmőke” (précurseur) egy bekövetkezendő dolognak, de akit a maga kora nem ért még meg.
- Prae-(pro-)telikus*: célelőtti; a közönség (1. o.) helyzetét jelzi: keresi az aktuális helyzetből való kibontakozást, valaminő értelmes cél irányában.
- Primary groups*: a személyes, ismert kis környezet, melyben a gyermek felnövekszik (face-to-face associations* Cooley: Soc. organisations).
- Privacy* (Gr. Wallas): magános élet; szükségképeni kiegészítője a társas létnek.
- Produkcio*: *termelés. Különbözik tőle (a hibásan belekapcsolt) kiaknázás: *edukció*; ez utóbbi megadott természeti készletnek pusztá kimerítése. Az előbbi újratermelhető javakkal foglalkozik.
- Professzionálizálás*: szűkebb és állandóbb cselekvésfajoknak szakközegre bízása; *munkatagolás.
- Programm, társas, (terv):* társas alakulat (*tartamegységéből folyó) jövő követelménye, (a köztudat számára) a társas cselekvés előre kijelölt racionális* útvonala. „Egyéni” Pr. csak ezen összhangzó kereten belül lehetséges, tisztán „egyéni” Pr. csak illúzió. A racionális Pr. ellentéte: mithosz.* Közbenő alak: tendencia.*
- Proletariátus* (173, 227): marxista értelemben az alsóbb rétegek összefoglaltan, a „kizsákmányolt” osztály. Hatóerejű, mert egy jövő társadalom – hősiesség, felszabadító, harcos elemei benne – idealizáltak – egybe olvasztatnak. A *pr. diktatúrája*: átmenetinek vélt állapot, mely átvezet az új társadalom szerkezetébe. *Ipari proleariátus.
- Proletarizálódás* (227): a társadalom eltömegesedésével, a külvárosok növekedésével, a nagyipari fejlődéssel

a tömeg-nyomor és biztosítatlansággal együtt jár; korrelatív a lélek értékrendjének változásával, s a társas ellenőrzés hanyatlásával, végül – last not least – a normális társas kapcsolat-szövedék lazulásával.

Promiszkuitás: szabály nélküli, nemi össze-visszakeveredés.

Propaganda (48): a tömeges társadalom valamely körének mesterséges eszközökkel való, külsőleges, irányító áthatása, szemben a **misszió*-val, mely bensőséges áthatás.

Prostituál: nemi rangtól megfoszt (nőt) lezülleszt.

Prostitúció: nemi rang-vesztés, lezül-lés elterjedtsége.

Protektió (115) rendszerint 1. a család tagjainak támogatása az elhelyezkedésben, 2. gazdaságilag gyengébbnek védelme, 3. olykor a gazdaságilag erősebbnek (pl. vállalatnak) politikai téren való támogatása befolyásosak részéről.

Protektorátus: védnökség; **gyámság* (politikai). **Gyarmat*.

Protektorátusi viszony (364): egyik állam gyámokdása a másik fölött; sokféle arányiatú lehet.

Protelikus: cél-előtti (telos: cél, pro: előtt), azaz cél felé tartó; a közön-ségek fővonása.

Protestál: nyilvánosan tiltakozó kijelentés tesz.

Provincia: 1. gyarmat; **Tájközösség*. 2. Közigazg. kerület*

Provincializmus: vidéki elmaradottság. Ellentét: urbanizmus.*

Pszichologizmus, szociológiai (80) egyoldalú kutatási irányzat, mely azt véli: elég, ha az alakulatok lényege és funkciói helyett azok lélektani szerkezetét (annak megélt-ségét) vizsgáljuk.

Pszichoszociológia (63) a társas tényeket lélektani alapon magyarázza.

Publicisztika: nem tömeghatásra célzó, magasabb értékszempontokkal ren-

delkező közönség befolyásoló műfaja. (Alacsonyabb: röpirat*). **Tört. műveltség* (159, 360).

Publicitás: nyilvánosság*; bizonyos körben közfigyelemben állás, pl. íróé: (**közönség*).

Quasi-hatóság: fejletlen államélet fokán átszarmazott (kifejezetten, v. hallgatólagosan átengedett) jogkörrel bír, minő a céh,* gilde.* Egykor gyakoribb, mint ma. **Féllammi hatáskör*.

Quasi-közösségek: nem igazi közösségek, mert igazi sokcélúságra (élet-egész-jellegre) csak törekednek^ ilyenek a „céhek” (a középkorban), általában a régi „corporatiok”. Ezek utánozzák a közösségi életformát; többnyire patriarchális jellegük van, és segítő tendenciájuk. az egyén részére többoldalú erkölcsi-anyagi támogatást nyújtanak; mai idők „foglalkozási szervezeteiben”** még megvan ez a tendencia.*

Rabszolgaság, ősi társadalmi berendezés, mely az embert – személyiség nélküli – munkaeszközzé, dologgá (res) degradálta s kihasználta. A rabszolgának „jogai” egyáltalán nincsenek, de a velük való bánást: – helyenként – korlátozta a patriarchális életforma számos, erkölcsi, szabálya.

Racionalizmus (104) észszerű életrendezés; ész által létrehozható mesterséges konstrukció. Félreismerte a természetes közösségek mivoltát. A *R.* nő az iskolázás folytán, s a mithosz* szükséglete mégis megmarad; „értelmiségi mithoszok” kelekeznek.

Racionalizmus, polgári (332): az újkori intellektuálist a, ill. racionalista életfelfogás összesűrűsödése egy rétegben, a polgárságban; „ésszerűnek” tartott berendezésekkel telíti

a társadalmat, s kevés tekintettel van a társadalom nem észszerűsíthető elemeinek „gondozására”.*

Racionalizálás: társadalmi alakulatok 1. belső és 2. egymásközi viszonyainak ésszerű (racionális) elvek szerinti átrendezése (238). Hibás: mindenüvé mesterkéltnél rend behozatala; *artificializmus. A R. észrevétlenül egycélúsításra, a munkamegosztás túlhajtására és üzemesítésre vezet.

Radikalizmus (56) a múlttól elszakadó szemlélet, a múlttal „szakítva” mereven törtet jövőképzetei irányába.

Ragaszkodás: vonzalom, társas érzelmi (pozitív) beállítottság 1. valakihez (pl. szülőhöz), 2. valamihez (pl. hagyományhoz), mely a személyiség mélyéről ered; *hűség.

Ragály, lelki: tömeglélektani jelenség, az érzelmeik és akarati impulzusok szándéktalan és heves terjedése.

Raison d'état: államérdek; ésszerű, elvtelen érdek.

Raj-öszön (állatlélektanból átvéve nyáj-öszönnek szokták nevezni): ösztönszerű összeseregésre s bizonyos együttműködésre bírja az embereket (44).

Rangok (170) a társadalom függőleges differenciálódásának következményei, melyeket a jogrendszer – elvileg – nem támaszt alá, csupán a társadalmi elismertetés, és közmeggyőződés tart érvényben. – Rang, a családoké (115). – Rangnemzet (167). – Rang-nemzetköziség, nemességé (168). – Rangosztály (177*). – Rangháború (179).

Rang-nyelv (154, 168, 192) az, melylyel a magasabb! állású réteg a maga előkelőbb rangját igyekszik ki mutatni (pl. nálunk a latin, v. ké-sőbb a francia).

Rangsora közösségeknek (200, 203): extenzitás és intenzitás szerint.

Rangvesztés: *bukás, *nemi R.

Rayonnáló, *körzetelő (kartell).

Rábészéles: irányítás-technikai mód, *tanács, plus meggyőzés.

Rádió: a közlélmények fő egyidejűsítő (szinkronizáló) eszköze.

Rádöbbenés: a társadalmi megismerés egyik alakja, mely a sors és a vál-ságos helyzet mélyét is átérzi. Ennek mélyebb foka: *megrendülés*.

Rágalom: erkölcstelen harci forma.

Rágondolás (vkire): vki távollétében, a társas viszony gondolatban át-élése, kapcsolat-fenntartás.

Reakció: 1. visszahatás, 2. mint csoport: amorf alakulat, mely egy kor-áramlattal szembehelyezkedik.

Reakcióitípus (34): a faji jelleg, és egység fő ismertetőjele.

Recepció: idegen elem (egyén, csoport, v. kultúrtermék) befogadása a csoport életébe.

Reciprocitás: kölcsönös érdek; keve-sebbértékű, mind a szolidaritás.*

Referendum: népkérdés, népszava-zás, a népi közvélemény, népi fel-fogás tudakolási módja; itt-ott köz-vetlen jogszabály-alkotónak tartják (Svájc).

Regionális, *táj közösség.

Regionális elit az, mely helyben lakva és helyben gyökerezve hivatottnak érzi magát egy helyi (regionális), kisebb közösség (pl. megye) veze-tésére.

Regionalizmus (127) társadalom poli-tikai elvrendszer, mely az átlago-sító „országos” szempontokon túl tekintetbe veszi egy-egy vidék (ré-gió) természetes életkövetelményeit.

Rehabilitáció: (erkölcsi, polgári) rang visszaadása.

Rejtőzés: társas kapcsolat elől elvo-nulás, különböző indokokból (hibák eltakarása, remete-álláspon, köz-életi undor, politikai R. stb.).

- Reklám** (123, 224): közfigyelem felhívása tömeglélektani eszközzel; a propaganda harsonázó eszköze.
- Reklamáció:** 1. kért teljesítmény sürgetése, 2. kölcsön stb. visszakövetelése.
- Rektifikáció** (260): a sajtó átlag helyesbíti magatartását, ha nem találta el a közönsége irányzatát.
- Rekvirál:** erőhatalommal lefoglal;
- Relációnál:** társ. helyzetre vonatkoztat.
- Remény:** aktív beállítottság a jövő felé; társas csoportok lényeges mozgatóereje. *R.-vihar:* tömeglélektani jelenség, a pánik* (közrémület) ellentéte.
- Renaissance:** újjáéledés, 1. időleges, 2. örök R.
- Rendek** (170) a társadalom függőleges differenciálódásának következményei, melyeket az állam, illetve a jogrendszer is elismer és alátámaszt.
- Rendi állam** (171) az, ahol külön jogú rétegek (rendek) vannak.
- Rendőrség:** állami szervezet a közrend fenntartására.
- Rendszabályok** azok, melyek a főképp gépies munka lefolyását előírják. – átelkesítés* nélkül. Minél magasabb rangosztályú a munka, annál kevésbé írható elő R. alakjában. Invenció munkának nincsenek R.-jai. A *R.-címet* a R. nem serkenti spontaneitásra, hanem függőségben partja, s autonómia-érzését nem csíráztatja, önállóságát nem emeli.
- Renegát** (89, 164): az, aki önző érdekből kiszakadt a maga természetes közösségéből, ennek hitét „megtagadta” (renegavit) s átpártolt egy, érzelmileg ellentétes oldalra.
- Rentier-típus** (franc., rente. járadék): járadékból élő henyé embertípus; hanyatló vitalitású társadalomra vall. A *R. t.* munkája kiesik a társadalom vérkeringéséből.
- Reparáció:** jóvátétel; helyreállítás.
- Reprezentáns:** képviselő.*
- Represszália:** (szervezett hatalmak?) megtorló eszközei, ill. eljárásai.
- Reservatio mentalis:** viselkedésbeli álarc* a belső érzület-eltérés palástolásával. *Érzületörés.
- Ressentiment:** 1. panaszos, kesernyés[^] érzület, mellyel pl. alsóbb rétegek, viseltetnek felsőbbekkel szemben. 2*. Bizalmatlan hangulat, mellyel különböző életformákban lévők állnak egymással szemben.
- Restség:** társas életcélokkal szemben való közöny; közös munkakódex érvénye elől való elvonulás; közösséggel szembeni magatartás.
- Retorzió:** megtorlás. *Garancia. Száncio.
- Revivals:** vallásos reform-mozgalom, újjászületőké.
- Revizionizmus:** a szocializmus tanainak egyik reformja (19. sz. végén).
- Revolúció,** forradalom: fennálló társadalmi intézményes rend gyors, éa* erőszak útján véghezvitt megváltoztatása; az *evolúció* a fennálló intézmények céltudatos és lassú, kíméletes átváltoztatása, átfejlésztése.
- Rezerváció:** kényszertelephely (USA) primitív nép (kiküszöbölése) számára.
- Rezerválság:** az egyén elzárkózása* közvetlen természetű társas viszony felvétele elől.
- Rezidencia:** úri székhely.
- Régiségkedvelés:** *antikvarizmus, olykor kissé elfajult, mert formalisztikussá vált, múlt iránti kegyelet.*”
- Réservoir-** (tartály-) elmélet (67) szerint az alsóbb népréteg bőven pótolja a felsőbb rétegek hiányait y. optimista és téves felfogás.
- Részesedési társaságok:** oly tőkések társulásai, kik vállalatokban közösen akarják tőkéjüket gyümölcsöztetni, ill. vállalatokban befolyásukat érvényesíteni. Vannak beruhá-

zási,* részvénytávételi, és ellenőrző* társaságok, (Heller F.).

Részletüzet (123,225): a család szűk-ségletrend jenek felbontója.

Részvénytársaság (295); gazdasági szervezet; nem szociológiai, hanem jogi fogalom. Rendesen anonim tőkéék és vállalkozó szellem egyesülése, a nagytőke előnyeivel dolgozik szervezési célkörben.

Részvét: mások fájdalmas helyzetének, sorsának át érzése; lehet alkalmi (individuális) jelenség, és közös sors átérésé alapján előálló, közösség-lélektani tény.

Rétegek, társadalmi (170, 117): a társadalom függőleges (vertikális) amorf csoportjai, fokai. *Osztály. – A család ápolja (117).

Rétegződés: felismerhető kisebb, mint nagyobb társas egységekben: alá- és fölrendeltségben álló csoportok keletkeznek. Leggyakrabban *társadalmi réteg:* egy „országos társadalom” egyes rétegei, azaz osztályai.*

Riport (társadalmi): nem szakszerű, aktuális helyzetről írt beszámolás a sajtó számára. A szociognózis* (elfogulatlan éleltátás) jelentkezése.

Rivális: féltékeny.* A rivalitás kiemelkedő politikai tényező; imperializmus.

Rokon: egyazon leszármazási csoportba tartozó.

Rokonság (9, 32, 123) – mint egyéni életkörnyezet eleme – a családi közösség kiegészítője; élményanyagban, fegyvelmező hatásban fontos a gyermeki fejlődésre.

Rokonszenv (szimpátia) (46): társas érzelem, mely ingadozik, ellentétbe; ellenszenvbe fordulhat, tehát nem állandó, társas jellegű érzület, (minő a szeretet*).

Romantikusa iskola: ellenlábasa az individualista racionalizmusnak a 19. sz. elején; felfedezi az öntevékeny természetes közösségeket (főképv.

Müller Ádám). Spann O. irányát *újromantikusknak* mondják. Mindkét irány a mesterséges társadalomkonstrukcióval szemben egészséges ellenhatás. A közösség fogalmára nézve alapvető.

Rögzítés (a hagyományban), pl. a szokái, a szájhagyomány leírása, kodifikálás.

Röpirat: főképv tömeghatásra célzó, politikai, anonim* közvéleményt alakító eszköz. Magasabbrendű: publicisztika.*

Rugalmasság a társadalomban: összefügg 1. a természeti környezet változtathatásával, 2. a környezet-cserével, 3. az emberi lélek potenciális táásával: a lélek csira-állapotok, potenciális elemek halmaza; a lélekben rejlő csirák kifejtése alapja a társadalomnak, egyben következménye a társadalmi intézménynek,* berendezéseknek,* 4. Függ a R. a közösségek virulenciájától.

Sablon: átlag, minta-szerinti; a „modern” társadalomban az átlagosítás hallatlanul növekszik (átlag házak, átlag bútorzat, átlag ruha stb.). *Standard.

Sabotage: oly munkarendbe való be tagolódás, amelyben a munkára beállított (v. végző) nem érzi át a közös célt, hanem bensőleg tiltakozik ellene.

Sacro egoismo (olasz: „szent önzés”): sok csoport jogérzése, a csoport mindenek fölött valónak tartása.

Sajátosság, egyéni (226) kevesebb a mai társadalomban, mint feltételezzük.

Sajtó (259): a közvélemény* kialakításának fő szerve. Anonim-személytelen hatáforrás (229), mely „mesterséges” közvéleményt képes teremteni, de igyekszik kipuhatolni, vagy előre sejtteni a maga közön-sége irányzatát (260), s így a ter-

- mészetes közvélemény-alakulás felé
gravitál-
- Sajtópolitika* (353): az állam újabb ambíciója a sajtó irányítása.
- Samschaft*: Tönnies szókezdeménye; kb. a m. sokaság. Nem képes önálló akaratelhatározásra, „még nem” szervezet, de vannak közös törekvései, akaratsírái, hajlamai. Középpütt áll: a „viszonyok” és a „tesztületek” közt (Hdw. d. Soz. 186).
- Segítség*: 1. társas együttérzésből származó, más előbbrejutását előremozdító (heterotelikus*) aktus, 2. ennek eredménye. Támasz.
- Segítség, kölcsönös* – erősebb társas hajlam nyilvánulása; igen általános, de nevelés nélkül elcsökevényesedik (44).
- Sejt, társadalmi*: elavult biológiai hasonlat; egyént, v. családot tekintették S.-nek.
- Self interest*: önérdek.
- Seablable* (fr. „hasonlók”): ember-társaink, kik potenciális* társaink.
- Seleges*: oly viszony, melyben sem ellenségeség, sem barátságosság nincs, de normális viszonyt elfogad. Elhajlik: rossz- és jóindulatú nemlegesség irányába. *Közömbös.
- Selegesítés*: egy politikai életet élő közösség politikai akaratának el-sorvasztása.
- Sereg*: hadcsoport.
- Segítő és kisegítő* funkció a „quasi-közösségek” *főjellem.
- Sérelem*: a társas (kölcsönös) kapcsolat megszakításának egyik mozzanata, oka v. következménye; pl. válasz-adás megtagadása sérelem.
- Sértődöttség*: kevésbé az objektív értékrend, mint szubjektív önértékünk és pozíció-igényünk társaink részéről való csorbításnak eredménye. *Szakítás oka.
- Sitte*, erkölcsi *közszokás.
- Slums*: rossz hírű szegénynegyed. *A1-város.
- Social control*: társas ellenőrzés, fegyelmzés (gyakori műszó az amer. szoc.-ban).
- Sofförtipus* (Keyserling szava 93): a modern társadalom kitermelte embertípus, mely csak gépek *kezelésére* alkalmas, de más téren is szerepel.
- Sokaság* (13, 219” 252): szétszórtan élő tömeg. – A *sokaság-lélektan* (252) a tömeglélektantól különbözik. – A S. jelleme: történetitlen,* korlátolt szellemi igényű, „közön-séges”, közhelyekben gondolkodik (223), félművelt stb.
- Sokcélú*: *politikus. Közösségek* fő-jellemvonása.
- Sollen*: (érték követelte) kellőség, szemben a kényszerűvel (Müssen).
- Sors*: azon ténykörülmények összesége, amelyet akarásunkkal lényegében befolyásolni nem tudunk. Részei: *sorselemek* (149). – *Sors-ézés* (149): ezen változtathatatlan és éppén ezért elviselendő helyzet féltudatos átélése. Különböző alakulatoknak más a sors-ézésük.
- Sors-ézés* és *néphangulat* (64, 149, 154, 159): első az ok, második a következmény; a múlt válságaiból, átéléséből ered. – Összekötő társas hatalommá is válhat: „*sorsközös-ség*” (146, 198 szubjektív egység-ézés) keletkezik, leginkább a nemzet keretében; a nemzet még inkább egységes történeti alanyának érzi magát a sors közösségének „ézésé” (élménye) folytán (autonómia-érezület, 124, 161).
- Sorsközösség*, *sorsézés.
- Sovinizmus* (Chauvin neve után): a hazainak elvakult túlbecsélése (156).
- Sógorság*: testvérek férjeinek viszonya. Nem jár közszokás szabályozta kötelezettségekkel, mint a komaság.*

Spekulatív tevékenység: a társadalom jövő viszonyait előre leszámító, többnyire számszerű művelet. *Sors, előrelátás.

Spirituális: *szellemi.

Spirituális fajlélet (142) szerint nem a test, hanem a lelkiség dönt valakinek népi, v. nemzeti hovatarozandóságát illetőleg.

Spirituális társulás az, mely tisztán, vagy lehetőleg tisztán a lélek, ill. a szellem életigényeit, s eszméit követi (377).

Spoils system: párt-politikai kizsákmányolásra berendezettség (USA).

Spontaneitás: önálló akarat, mely 1. külső társadalmi függés felfüggesztéséből, 2. belső önállóságból (hajlamból) tevődik össze, különböző arányban.

Spontán-reaktív aktus (337) a „köz-akarat” egyik forrása.

Stabilizáció: összhang, rend megteremtése.

Stadiológia: lépcsőfok-elmélet; történetelméleti fogalom. *Stádium:* fok* *Periódus* (időszak): tetszőleges kivágat egy idősből. *Korszak* (epoca): tartalmi egység, koregység a történet folyamán sajátos belső „értelemmel.”

Standard-ok: 1. magatartás-minták, ízlések, *értékmérők, szélesebb körben, 2. átlagok a tömegek számára.

Standard of life: életszínvonal, a gazd. jólét foka.

Standardizálódás: az élet, a berendezések egyformásodása (219, 221, 223, 225).

Standard-tek: a mai sokaság átlagositott egyedei.

Statikus: megálló, rendet, ill. meglevőt, fenntartó v. képviselő; szilárd. Ellentét: dinamikus.

Statikus elv: az állam elsősorban a meglévőt kívánja fenntartani (349), tehát nem elsősorban fejlesztő, hanem rendtartó apparátus.

Statisztika: a társas viszonyokat is számokban kívánja jellemezni, mert a lényegét nem a minőségben, hanem a mennyiségben kifejezhető tény elemekben keresi; ez utóbbinak értéke esetenként különböző; a St. értéke hipotetikus.

Statistikai csoport: csak elméletben összefoglalt, reálisan nem egységes csoport, pl. „20–25 évesek”.

Státus: 1. állapot. 2. tisztviselői rang-állapot, v. r. állomány, bürokrácia.

Stílus: *életstílus, életforma.

Szfilusegysége nem minden csoportnak van, csak annak, mely életformát képes kialakítani, v. jelentősen befolyásolni.

Szilmulus: indíték, indítás; eredménye: viszonzat. Az indító gyakran „társ”: aki befolyást, indítást gyakorol.

Társas indíték: az, amely embertársától, (nem pusztá természeti jelenségtől) ered, pl. *sugalmazás. „

Struggle for life (Darwin): életért való küszködés; az ú. n. „létért való harc” az előbbinek csak egyik formája). A Darwin-utódok túllétek a célon.

*Struktúra, szerkezet.**

Strukturális (szerkezeti) *magyarázat* a szociológiai vizsgálat leggyakoribb módja, mely az ok-kutatást sokszor háttérbe szorítja (*okság). A strukturális m. a társadalom valamely egységének szerkezeti elemeit feltárja, s összefüggésük módját kideríti.

Subsidium: (hadi) segítség (anyagi).

Sugalmazás: erőteljes egyéniség észrevétel nélkül ható benyomáskeltése. *Szuggesztíó.

Survivance, survival: túlélés maradvány, mely egy fejlődési fokon idegenül áll, értelmét már nem érzik. A hagyomány alacsony virulencia* foka (149).

Súrlódás, társadalmi: csekély, sorozatos összeütközés.

Sürgetés: a végrehajtás időpontját, a munkaritmus fokozását követelő gyakori alakja a *parancsnak.

Sűrűség: a csoport együttlakásos (szinoikizmis*) állapotának magasabb foka.

Synergia (Fouillée): együttakarás, **Synoikizmos** (gör.) (31): együvételepülés, települési központ-alakulás.

„**Szabad**” **érvényesülésvágy:** a társas csoport önjerejébe vetett hitének kifejezése lélektani sikon.

Szabadság (198, 221): nem a legmagasabb, de magas szerkezeti értékesszme; hipotetikus, mert szabadság csak akkor követelhető, ha a cselekvés a magasértékek elérésére tör*. Lehet pozitív (szabadság-nyerés valamire) és negatív (megszabadulás valamitől). A Sz. alanya nemcsak az egyén, hanem bármely társas alakulat.

Szabad verseny elve (42, 77): optimista liberális mithosz, melynek hite szerint a Sz. v. mindig a jó, az egészséges diadalát fogja jelenteni. A verseny pozitív (verseny valaminek elérésére), és negatív (v. valaki ellen). Az utóbbi domborodott ki, s így a Sz. v. társadalmi – közeli – viszonyokat szakító hatalommá lett. A verseny **alanyai** fegfőkép egyének. A sz. v. mögött individualista társadalomszemlélet rejtőzik.

Szabadosság (133), a szabadság túlhajtása, relatív a helyzethez képest; individualista korban az egyén túlbecsüli az egyéni szabadság lehetőségének a mértékét.

Szabály: norma, melyet követendőül tekintenek. Nem mindeniknek van kemény „parancs”: imperatívus alakja (modora).

Szabályozás-központ (334): nagy számban található a társadalomban, s téves egy „felülről” eredő szabályozás feltételezése.

Szabványosítás: 1. *standardizálás, 2. üzemi funkciók (és termékek) túlterhelése szabályzatokkal (240).

Szabotázs: a munkát végző a rábizott munkái társadalmi szükségét és végcélját nem tudja helyeselni és ben-sőleg ellenkezik vele.

Szakadás: a célok különbözőségének felismeréséből szokott eredni (49) ~ Ellentéte a bekapcsolódási Vágy-nak.

Szakma-egyesület (Berufsvereine): egy-egy szakma (foglalkozás, nem foglalkozási „kör”) érdekeit ápoló szervezet.

Szakszervezet: munkások gazd. és pol-rt. érdekképviselője; átmenet – mint párt – a politikai közösségek felé, tehát, bár „szervezet” mégis erős az érzület-fejlesztő hatása és existencialis jellegű, sorskérdést próbál megoldani.

Szalon: „társaság”* (társas kör) életének egyik, finom formája, mely az érintkezési szokások (társalgás, vita, előadás) művészetének kifejlesztésében jelentős; közvélemény-alakító; „magasabb körök” találkozására. 2. műkiállítás, 3. kereskedelmi üzemmű (pl. ruha-szalon).

Szanatórium: népbioiógiai* célú szervezet; többnyire magán-gyógyintézet.

Szankció: szabálysértés megtorlásának előre bejelentett módja és mértéke.

Szaporodás (34, 106) utódok létrehozatala, társas feltételéktől függ;; *család.

Szavazás: nyilatkozat* álláspont (döntés) kifejezésére.

Szálló: idegenforgalmi intézmény; *új-nomádság; *mobilizmus.

Száműzetés: a kiküszöbölés* esete.

Szegénység falusi (176): a társadalmi rétegfokok közt – „falusi oldalon” – a legalsó; igen szegény nincstelen, jövedelme sem állandó*-

Szegregáció: különválasztás. **Szeparáció:** elválasztás. Automatikus és mesterséges.

Szekta (273, 270, 283) vallási, v. politikai alakatlan, szűk körű kiscsoport, mely heves érzelmi beállítottságú, érzületét nem hajlandó tetőzés szerinti tágasságba kiterjeszteni, bár missziós ereje van. Tömörségével és nem tömegességével hat (274).

Szekularizáció: világias kultúrára átérés.

Szelekció, társadalmi: kiválasztás (v. ö. darwinizmus); a biológiai – léteri} való harcban történő – Sz.-val szemben a társadalom 1. érték szempont szerint válogat ki, 2. figyelembe veszi a fejlődőt („non rem, sed spem”: nem azt nézi, ami van valakiben, hanem ami várható tőle), t. i. a gyengét nem töri le, mert „meg” fejletlen; 3. a hatalmi viszonyokra, 4. a társas összhangra (zavarmentességre) is ügyel stb. **Szellem,** társas: e szó. 1. összefoglaló kifejezése a sokféle lelki kapcsoló tényezőnek. 2. Diszpozíció-fogalom: a társas életre bíró hajlam; v. ö. consensus, szolidaritás (46-9). 3. A szellem eltárgyasult (objektíválódott) alakban fennmarad, s későbbi korban kegyelet és „megértés” tárgya lesz (56, 148). 4. Állandó **iránytartalom** a történetben, s a csoport életében. → Csoportoknak szellemi **igénye** szerfőlött különböző (60).

Személyes (nevelési) **alapkörnyezet** (72, 75): a család, rokonság, ismeretségi kör, szülőföld és egyházközség, mely a nevelésre, mint homogen környezet, hat. Ez szükségkép „kismiliou”; kiskörnyezet, mellyel szemben az egyén saját szerű tulajdonosi viszonyt érez. – *Szomszéd-ság (124).

Személyiség (Hajnal L): a közvetlen személyi érintkezés rendszere. Ellen-

tét: **üzemiesség,** személytelen, gépies kapcsolódás életrendszer.

Személyiség: jórésztben társas termék* mert a motívumok rangosztályait, a személyiség „értéktábláját” a társadalmi fejlődés dolgozza ki; a Sz. belső hierarchiája nem a Sz. kizárólagos munkája, u. n. „önfegyelme”* **Személyiség** (18, 51) elmerülése a mai társadalomban (219). – Sz. vesztése üzemban (239). – **Ellékteleenedés** (241). – **Színvonal-vesztés** a „tömegben” (249). – Személyiség **fel-emelése** misszió által (381). – Személyiség kialakulása önuralom által (51).

Személytelenedés (228): 1. mobilista tömegtársadalomban az egyes egyéni-személyi vonások jelentéktelenné, s érintkezésben lényegtelenné válnak. * Anonim. 2. A tömegérintkezésiben bizonyos közöny áll elő minden személyiség hordozta értékkel szemben.

Szeminárium: 1. papképző, 2. egyetemi intézet.

Szenátus: (felső) törvényhozó testület.

Szenzáció (248): élmény-ütés; hirtelen erővel belerobban a tudatba egy váratlan élmény, mely elszakítja az élményfolyamatot a múltjától (a tapasztalatoktól), s iránytalanná, irracionálissá, sőt célúressé teszi a lelket. A tömeg* keletkezésének főoka.

Szenzáció-szomj: a modern sokaság (tömegek) élmény ürességének, az élet elgépiesedésének következménye.

Szeparatizmus: túlzott elkülönülési hajlam. Ellentéte a regionalizmus*: jogos összefüzdési hajlam térbeli alapon (is). A sz. olykor megbont egy táj- (regionális) egységet, ill. összetartozó táj komplexust (házát)

Szerep: funkció; teljesítmény.

Szeretet (46-7) – állandó jellegű, pozitív (kedvező irányú) társas érület, mely más személyre irányul, őt kereső és szolgáló magatartásra készlet. Lényeges alapja a társulásnak. – A családban (111).

Szerénység: 1. erkölcs-szociológiai fogalom, egyéniségnek magasabb értékek hordozása mellett is eltörpítése; 2. érvényesüléstől való visszahúzóds. 3. főlény éreztetéséről való lemondás.

Szerkezet: részek (elemek) összetevődése.

Szerkezeti érték: sajátossága a sajátlagos társadalomfilozófiai értékeknek, hogy szerkezetre vonatkoznak, nem pedig funkciókra, tevékenységi irányokra: ez utóbbiak az *etikai* értékek. A kettő rangsorát ez a szempont jelzi: mivel minden tevékenység végső értelemben társas (*munka), kell megfelelő társas „szerkezet”, hogy de facto kellő tevékenység megindulhasson.

Szerkezeti magyarázat, *strukturális m.

Szervertárs: ünnepélyes, disztanc'áló* magatartás külső folyamata.

Szerv (orgánium): elavuló, de még közhasználatú szó, mely az államot, v. nemzetet szerves szervezetnek, „morganizmusnak” tekintette, külön funkciójú részét pedig – hasonlatos – szervnek.

Szerves: „organoid,” azaz a szerves testekhez hasonló (nem azonos).

Szervesség (organicitas) társadalomszerkezeti értékeszme, mely az elgépiesedéssel szemben a sokoldalúságot, életrugékonyságot, a „szerves” jelleget (tehát a közösségi életformát) hangsúlyozza ki; *testvériség.

Szervezet (organizáció): mesterséges alakulat (86, 201, 209), szervezés eredménye; különleges célra ala-

kult, egycélnemű (monotelikus). Nem foglalja le teljesen a tagot, csak részt kér életéből (részleges tagság). Nem nevelő hatású, csak kiképzést nyújthat a tagjainak, Ellentéte a közösség.

Szervezettség (201): legnépszerűbb társadalomszerkezeti értékeszme, holott az csak egyik értékeszme lehet, mert a Sz. gépiességet, elmervedést és szükcelúságot hoz magával.

Szervezés (organizáció): 1. a társadalom akcióképes elemeinek összehozatala közös akció lefolytatására. 2. egycélú szervezet létrehozása; 3. meglévő szervezet javítása (ez utóbbi csak tovább-szervezés); 4. szervezet valahová beiktatása (99). 5. Törekvés a társadalom egycélúsítására.

Szervilizmus: állandó, (beidegzett) szolgai magatartás.

Szerzetesrendek: kisebb vallási közösségek az Egyházon belül, intenzív élményközösségben.

Szerző gazdaság (Erwerbswirtschaft): oly gazdaságtársadalmi tevékenység, melynek fő elve, ill. gazdaságérzületi beállítottsága nem az ellátás hajlama, hanem a (mindenáron, v. legfőképp való) szerzés.

Szerződés: egyeseket, v. csoportot képviselő egyének szabad, írásbeli, v. szóbeli, kölcsönös megállapodása, rendesen ésszerű mérlegelés alapján. A szerződés késői fejlemény a történelemben, az u. n. ös-szerződés pusztá hipotézis.

Szerződéses viszony – a racionalisták szerint tévesen társadalmat megalapoz; helyesen: csak kiegészít és pontosan formuláz (6–8). *Mesterséges* társulás esetében a sz. v. lényeges.

Szégyn: társas helyzet, melyet érez az, aki a közérzülettel szemben hibázott. Ellentét: szemtelen közöny.

Szégynkezés: magatartás (gör, aidós): erkölcsszociológiai fogalom, mely

- magasabb erkölcsi- társadalmi kul-
túra eredménye; megbánó bevallása
a hibának. Néha külsőleg (!) hason-
ló az „elfogódott” viselkedéssel.
- Szégyenlősség:* introvertált, visszahú-
zó magatartás.
- Széthúzás:* célok aktiv különbözősége,
minden társas alakulatban előfordul,
csak a Sz. foka változó.
- Szétzóródás:* a szinoikizmikusz* együtt-
lét megszűnése; a tömörség*, tömö-
rülés ellentéte, mely társas lazulás-
ra, majd a csoport megszűnésére
vezet. Mutatja, hogy a földr. köte-
lek* mindig fontos.
- Szféra:* *”kör”, ameddig érdeklődés,
akció terjed; alakatlan csoport-el-
képzelés.
- Szigorúság:* társadalmi normához va-
ló merev ragaszkodás.
- Szimbiózis:* növény-szociál kifejezés;
(különböző fajú lények) együttélé-
se, ahol kölcsönösen használnak
egymásnak.
- Szimbólum, társas:* 1. (meserséges)
jel, melynek egy társas körzetben
jelentményt tulajdonítanak, s meg-
értését feltételezik. 2. (Csoport) jel-
képe. *Zászló.
- Szimpátia,* *rokonszenv.
- Szimulálás:* (belső magatartást elrejtő)
tettetés, valóságos magatartás elhi-
tetése. *Színjátás:* tettetés nyílt já-
tékcselekvés képében,
- Szindikalizmus:* 1. francia szocialista
mozgalom, mely a szakszervezetek-
től reméli a szocialista forradalmi
átalakulást. Eszközeiben erőszakos;
polgár-ellenes, forradalmi osztály-
harcos. 2. Ezen mozgalom szelleme.
3. szervezeteinek összesége, 4. jogi
kapcsolat a foglalkoztatottakkal és
más szervezetekkel.
- Szindikátus:* 1. kartell*, mely közös
irodát tart fenn az eladásra, az
- értékesítésig terjedőleg felőleli a
szorosan összefogott vállalatok te-
vékenységét. (2. alkalmi egyesülés,,
pl. részvény-birtok tartására, 3.
szakszervezet, 4. vállalkozói egye-
sülés 3-4. francia szóhasználat).
- Szingularis reláció:* konkrét szükség-
képeni kapcsolat történeti tények
között. *Term. törvény.
- Színház:* sokaságot színművekkel szó-
rakoztató és nevelő társulat.
- Szinkronizálás* tömegeknek (219);
egy idejűre-hozatal.
- Szinoikizmus:* térbeli együttélés, ösz-
szetelepedettség; kis csoportoknál
gyakori. *Szinoikizmikusz:* térbelileg.
(szorosán) együttélő.
- Szívesség* (meggett): kedvező viszony-
alakító eszköz általában.
- Szívélyesség:* (általában) kedvező vi-
szonyforma fennállása,
- Szikizma:* hitszakadás; érzület*-váltás.
- Szóbeliség:* oly társas állapot, amely-
ben az érintkezés túlnyomó alakja,
szóbeli és nem írásbeli.
- Szociális* (latin: socius = társ): a m.
társas, vagy társadalmi.
- Szociális alaptípus:* jellemteni kifeje-
zés (Spranger: socialer Mensch);
az, akinek lelki alapszerkezetében
főképp a szeretet* gyökeres indítéka
(motívuma) él.
- Szociális olló:* vállalatok termelési
értéke és a kifizetett munkabér-
összeg aránya. Az olló „szétnyílik”,
ha a termelt érték növekszik a
munkabérosszeg arányos emelke-
dése nélkül.
- Szociális pszichológia:* társadalmi lé-
lektan. *Lélektan.
- Szociális tisztviselői kar* szüksége
(233).
- „*Szociális tudomány*”: általában a
társadalomra vonatkozó tudomá-
nyok csoportja, tehát kissé homá-
lyos a Sz. t. szó, mert (egyes szám-

- ban) egy (szak)-tudományra látszik utalni (22).
- Szocializmus:** különböző társadalmi reform irányzatok összefoglaló neve, mely mind a társas kötelek szorosabbá tételére törekszik; a 19. sz. ban általában a reformot a magántulajdon kiküszöbölésével kezdik.
- Szociognózis** (19): (az életben önként alakuló), társadalomra vonatkozó szemlélet.
- Szociográfia:** társadalomrajz.*
- Szociológia,** társadalomban. Más: társadalomtudomány.*
- Szociológia és történelem viszonya:** a szociológia rendszerező, általános fogalmakkal dolgozó és nem genetikus tudomány, (mikép a 19. században vélték); szorosan támaszkodik azonban a történelem ismeretanyagára, sőt a történettudomány legfőbb rendszerező alapját képezi.
- Szociológiai műveltség** (56): a múlt század történeti műveltségének szükséges kiegészítése; az előbbi jelenvak.
- Szociologizmus:** az a túlzó törekvés, hogy mindent társadalmi alapon magyarázzunk meg.
- Szokás** (150): Valaminő társadalmi kör – sőt az egyén – életében kialakult, gépiessé váló cselekvés-mód több-kevesebb kötelező erővel.
- Szokásjog** (204): fennálló szokások közül egyeseket a jog is elismer, bíróságok előtt úgy lehet hivatkozni rájuk, mint a jogszabályokra; ezek az u. n. szokásjogok (consuetudo). Mutatja ez a közösségek önszabályozó erejét; azt, hogy számos élet-szabály „alulról” ered meg.
- Szoldateszka** (358): romlott, zsoldos sereg, melynek gyökerei a közösségi érületben már nincsenek.
- Szolgaság:** gyengébb fél tartósan alárendelt helyzete.
- Szolgálat:** 1. személyeké; 2. értékes-méké.
- Szolgáltatás:** szociális diszpozíció (hajlam).
- Szolidaritás** (47, 71, 77, 96, 204) oly társ is hajlam (diszpozíció), mely közösségi élet egészre hangolja a személyiségeket. – Sz. távolkörnyezetekben (77) csekélyebb. – A szakembert kiragadja egyoldalú, tlechnikai életbeállítottságából (797). – Sz. a családban (71, 111). – Szolidaritás a falun (131).
- Szoliditípus:** kisközösség ember eszménye. *Aszcendizmus. Család.
- Szomszédság** (124) egymáshoz közel települteknek közös élete; sorsközösség, amennyiben ritka az, hogy a közel-szomszédoknak nem azonos a sorsuk. Kölcsönös segítség fejlődik ki.
- Szomszédságos viszony** (31, 82) földr, alapú; fontos alapja egymás segítésének. Természetes kapocs, közös sors alapján áll, tagjai beleszületnek a szomszédságos közösségbe (82). – Szomszédságos érintkezés (124) barátságos és meghitt.
- Szó-féltis:** félelemmel tisztelt jelszó.
- Szóonoklat:** jelenléti közönséget* szóbelileg befolyásoló, sőt átható tömegpszichotechnika.
- Szórakozási csoport:** közös üdülés céljából kerül össze; a társulás fokozására szolgál.
- Szórványok** (66): kisebb közösségtöredékek más nép közepett, rendszeren a határszélén.
- Szótartás:** erkölcs-szociológiai erény, érület lektőzése a jövőre, s ebből folyó *magatartás biztosítása. *Tartamegysége a csoportnak.
- Szökés** (desertio): társas viszony titkos elhagyása.
- Szövetkezések:** *konfederáció.
- Szövetkezet** (296): a gazdasági szervezetek egyik faja; nem szociológiai, hanem inkább jogi fogalom; a szövetkezeti tagok elsősorban maguk számára dolgoznak, egy szer-

vezetbe *részcél*t egyesítenek: hitel-, fogyasztási, beszerzési, termelő, értékesítő stb. szövetkezet. Ilyen *specializáció* szövetkezet mellett van (részben) *integráló* sz. is.

Szövetség (Bund és Bündnis): egyének valaminő, többnyire aktuális célra való egyesülése, mely „aktuális érzelmi élmények által forrasztatik össze;” – „anélkül, hogy a tagok egymás közt természetes közös alapon” lennének (Schmalenbach). Ez író egyenrangúnak tartja a *Sz-et* a közösséggel, Ül. szervezetekkel. A *Sz.* többnyire individualista alapú és gyakran politikai célú; *föderalizmus.

Sztrájk (175): az u. n. osztályharc eszköze. *To strike* (ang.) a munkaeszközt lendülettel – „eldobni”. Sztrájk: munkabeszüntetés, rendszeren béremelés céljából.

„*Szubjektív*” elemek a szociológiai megismerésben nem mindig használhatatlanok, mert egy élethelyzetet revelálnak.

Szubjektív környezet (76); a lélekre ható, észrevett és érzett környezet-elemekből áll.

Szubjektív környezetkép: *környezet.

Szuboperatív viszony: nem hatalmi tényező, de szellemi sugárzásnak eredménye; v. ö. alárendeltség.

Szubordináció: hatalmi alárendeltség viszonya.

Szubraciónalis (157): a köznapi észszerű tudat alatt van az u. n. irraciónalis, mely pejoratív értelemben szerepel. A *Sz.-t* (szűkítve) az ösztönök síkjának mondják.

Szubszidiaritás: a kisegítés elve „az alacsonyabb fokú közösség funkciójának akadályoztatása esetén e funkciónak a magasabb fokú közösség részéről való átvételét igazolja, mely azonban csak pótló, kisegítő jellegű lehet s nem semmisítheti meg az

(alacsonyabb fokú közösség létét” (Kecsksés).

Szubvenció: (állami) támogatás.

Szuggesztibilitás: sugalmazhatóság.

Szuggesztívó: más személy kényszerítés nélküli befolyásolása; néha egy mű lelki hatása. Rendszerint szándékos, de működési módjában nem kiszámított, nem technifikált. —■ A közönség (154) életében nagy a szerepe.

Szukkesszió: utódlás,* követés.

Szuperracionális (157) azon elmebeli sík, mely a köznapi ésszerűség síkja fölött van; sokan irracionálisnak, mások → szűkítve → az ihlet síkjának mondják.

Szuperstruktúra: oly szerkezet, vagy szerkezeti elem, mely önállóan meg nem változtatható, mert egy alap-ténynek pusztá függvénye.

Szuverén – (lat. superanus, legfelsőbb) – racionalista szerződéses állam-, ill. társadalomkeletkezési elméletek szerint (7) az „ósalapotban (status naturalis) élő „egyének” természetes állapota: abszolút függetlenség és úr-nélküliség; az ököljog állapotát vonja maga után (Hobbes). – Az állam (Bodin szerint) tulajdonsága: korlátozott és önkorlátozott¹ (319 lk.), voltaképp az állam *igénye* legfőbb uralomra, s más államokkal *szemben* való beavatkozás nélküliségre. – Fontos ma is, mint állam-*érzeti* elv. (322).

Szűkebb környezet, *környezet.

Szükséglet (223): oly naiv elgondolás szülötte – főképp a kögazdasági elméletekben, – mely szerint emberek tetteit általában *Sz.-ek* indítják meg, melyek mechanikus nyomást gyakorolnak az emberre, a *sz,* eket ki „kell” (müssen) elégíteni. Primitív elképzelés ez egy bonyolult lélektani tényállásról; rövid formula, mellyel a kögazdász megsza-

badulni vél súlyos anthropológiai kérdésektől.

Szükséglet, társadalmi: 1. naturalista” lélektani elgondolás, mely a „felmerült” közös kívánságot természetszerűen” kielégítendőnek véli, a ténylegest a helyessel összehajrja. A társad. Sz. sem más, mint szokványossá, sőt gépiessé váló együttes kívánság, ill. mechanizálódott vágy, mely társas* tevékenység jogalapjának nem tekintendő. *Naturalizmus, 2. A társad. Sz. társas alanya megjelölten, levegőben lóg.

Szükségletek forradalma (229).

Szükségletek rendszere (123) századokon keresztül alakult ki az ősök hagyománya, szülők tekintélye, társadalmi szokás, rang és állam alakította ki. Felbomlik a mai társadalomban: a családok többnek akarnak látszani, mert a hagyományok felborultak és rangítéletek összekuszálódtak. Elveszett a szolid alap és mindenki szabadon utánozhat -mindenkit. *Merkantilizálás.

Szülőföld (72, 74, 197) – nem a születés, hanem a gyermekkori felnevelkedés helye; otthonérzéssel jár; ez nagyvárosi környezetben esik.

Szülők: férj és feleség; házastársak Legintenzivebb közösség* gondozói.

Tabu: tiltott dolog, v. cselekvés, misztikus félelemkeltéssel. *Tabuál:* ily módon tilt.

Tag: 1. közösségi (természetes), 2. szervezeti (mesterséges) egység része.

Tagozat: 2-3 osztály *elem* együtt; pl. a középosztályban egy „tagozatot” alkot a tisztviselőelem és a szabadkereseti pályán lévők eleme: ez az u. n. értelmiség.

Tagozottság: „a” társadalom nem homogén közeg, hanem részekre differenciálódik és kell is külön rész-

leges egységekre tagozódnia. – Ebből folyik az önrendelkezés.

Tagozódás, osztály: „rétegződés.

Tagság: az egyes ember bekapcsolt-sága; közösségbe: „szerves” (teljes) tagság; szervezetbe: részleges tagság (88, 198).

Tagszervezet: oly szervezet, mely egy⁷ másik szervezet tagja. *A1-szerv. Mind a kettő viszonymegjelölés, s nem külön szervezet v. alakulat-faj.

Tanács (Rat): vezető ténykedés: irányjavasló, rábeszélő, de nem parancsajellel (*norma, *attitűd); a vezető az irányt megadja, de követését a vezetettre hagyja. Az introcepció* nem szükségképeni. Bizonyos fokú közösségi és bizalmi kapcsolatot tételez fel. A személyiség autonómiáját a *T.* nem érinti, a parancs* erőteljesen csökkenti.

Tanácsok (Beiräte): oly hivatalos szervezetek, melyek bizonyos ügyben véleményt adnak (pl. O. Közokt. Tanács) s bíráló tisztük van; olykor jelentéseket is adnak ki.

Tanintézet: *iskolai.

Tanítás: tudás-*hagyomány átszarmaztatása.

Tanya: extrém geogén települési forma; szélsőségesen individualista, alapon a kiszagda családjával ráköltözködik a maga földjére.

Tartalék: szervezet erőhatalmának szándékosan inaktív, későbbre fenntartott, aktivizálható része.

Tartamegység: számos csoport ben-ső tendenciája (*immobilizmus) arra nézve, hogy időben tartson és azonos maradjon. Tömegnél hiányzik; mobilista társadalomban gyengül.

Tartamigény: a társadalom intézményt, berendezést, szabályt csak bizonyos időtartamra képzel el, v. tart érvényesnek. Ellentét: perpetu-alizmus (örökérvényűség), mint igény.

Tartamosság *elve*: kiveszöben van a modern társadalomban, épügy, mint a kellő nagyságarány elve; a társas alakulatok egyre kevésbé tartósak, csak efemer, átmeneti jellegűek, sőt olykor – mint a perc-embereké – beállítottságuk szerint perc-intézmények, rögtönzöttek.

Tartomány: nagyobb, rendszeren állami egésznek részben önálló része; olykor a regionalizmus* közösségi maradványa (*tájhaza), olykor mester-séges közigazgatási beosztás.

Tartósság (55) a közösségek jellemvonása; V. ö. perpetuizmus: örök jövőre nézés.

Taylorizmus (93): Taylor amer. mérnök munkarendszere, mely szigorúan gazdaságos, de egyben gépies munka-mozdulatokat ír elő; a munkás elléktelenítésére vezet.

Táj – földrajzi egység; néha „vidék” szóval. Ősi, vad állapotában „nyerstáj”, s csak emberi munka árán nemesedik „kultúrtájá” (30, 50). A társadalom mai, földi alapja tehát történeti munka akkumulációja, és nem u. n. „szabad természet”.

Tájékozódási nehézség, egvéni: a mobilista-individualista társadalomban egyre nehezebb eligazodni, miután az életritmus gyors, minden nagyméretű, kevés az irányítottság (hagyományok elértéktelenedtek), a tömörülés az együttélésben lazaságba csapott át, tehát a „közegritkaság” is megnőtt, s így az egyén, mint a vízből kidobott hal, vergődik, anélkül, hogy az okokat tudná.

Tájhaza (territórium) az „országnál” kisebb területi* (helyi alapú) közösség (82, 127, 197). – Uralkodó összefüggésforma a középkorban.

Táj-közösség (regionális k.) – egy vidékre összetelepültek természetes életközössége, a „helyi” közösség egyik faja (125, 126). Pl. a megye,

mielőtt az pusztá „közigazgatási” beosztás volt.

Táj-nyelvek: nyelvjárások; a regionális közösségi életnek egykori tartozéka; az iskolázás megbontja.

Támadás: a harc* kezdeti fázisa.

Támasz: vkinek: aki állandóbb, nem ad hoc jelleggel segít vkinek; támogató fél.

Támaszkodást szükséglet: gyengesség érzetéből ered és másokhoz kapcsol, tehát társkereső*.

Tánc (társas): a közös üdülés faja.

Tárgyakkal való viszony, szociális: 1. összenöttség, tradicionális viszony; 2. hasznossági viszony; 3. emocionális viszony (kedvelés); 4. tulajdon (v. ö. Schmalenbach Jb.). Soz. III). Komplex viszony: öröklött tárgyak.

Tárgyalás: vita egy egyezmény céljából.

Tárgyi hagyomány (148): a közösségnek múltból származó fizikai berendezései, ill. eszközei.

Tárgyiasság (Sachlichkeit), 240; ügyszeretet.

Társ: korrelatív viszony egyik oldala, avagy *tag egy csoporton belül. Lehet átmeneti és állandó viszony („élettárs”).

Társadalmi alakulattan: *morfológia.

Társadalmi etika: normatív tan, erkölcsstan, mely főleg „másokkal” szemben (v. ö. altruizmus) való magatartásra vonatkozó szabályokat (normákat) állapít és indokol meg.

Társadalmi érték (65): a társadalom szerkezetében rejlő (strukturális) érték; pl. szervezetség, szerves rugékonyság, sokcélúság, tartósság, szabadság, tagozottság (differenciáltság), felemelkedhetőség aszcendencia-képesség), stb. *Csúcsérték*: az igazságosság (végső értelemben vett helyes szerkezet),

Társadalmi normák (65) valaminő társas körzetben kötelező életszabályok.

Társadalmi osztály, *osztályok.

Társadalmi valóság (65) minden társas tény, mely csak megléte, minősége, szerepe (funkciója), – de nem értéke – szempontjából jó tekintetbe.

Társadalom: fogalma, Gesellschaft, société, society (9-13): bárminő együttélő csoport a minőségre, az együttélés fokára, módjára, a csoport nagyságára való tekintet nélkül. – Közhasználatban: „ország” társadalomra gondolnak (itt: méretnagyság kiemelkedik) (15).

Társadalomelmélet: ezt a műszót összetévesztik a társadalomfannal (24); voltaképp a két., legelméletibb igényű tárgy: a társadalomion és társadalomfi7o267í'a egybefoglalása; nem jelenti ez azt, hogy egybe is kell őket olvasztani.

Társadalomfilozófia (23): 1. a társadalom lényegével (lényegtani, usziológiai vizsgálatával) foglalkozik, (s ez teszi lehetővé a szociológiai kutatás megindulását), 2. (társas) „szerkezeti” értékeket vizsgál, minő igazságosság, szabadság, szervezetség stb. Ez utóbbit Plátón alapította meg (társadalmi értékten, axliológia; axia = érték).

Társadalomgenetika (24): a T. fejlődése, története.

Társadalom keletkezése: hibás problémaföltevés a racionalistáknál (Hobbes, 6. 1.), kik őállapotot tételeznek fel elszigetelt egyénnel; társas kapcsolat normális és mindig volt. A „szerződés” (contractualis) viszony csak *kiegészít* fennálló viszonyokat, sokszor csak *tu-datosít* és pontosan formulázottá tesz, nem pedig társulást *megalapo-z*.

Társadalomkritika (180): a fennálló társadalmi rend bírálata; lehet szakszerű és szakszerűtlen; az előbbi

jó előkészítője a társadalompolitikának.*

Társadalompolitika (23, 64, 353): 1. tudomány: foglalkozik általában azon gyakorlati irányú *elvekkel*, melyek alapján a társadalmi szerkezet és élet megjavítható (tehát reform-tan); jelenleg mozaikszerű állapotban lazán sorolják fel *egy*es kérdések a szerint, hogy a – job-bára avatatlan – társadalomkritika mit vett észre, mint fontos problémát (lakáskérdés, munkanélküliség stb.). 2. *állami* tevékenység (353) főképp társadalmi rétegek segélye-zése, a társadalom vertikális fel-épülésének, szerkezetének javítása.

Társadalomrajz (szociográfia; gráféin = leírni) oly ága a társadalom-tudományoknak (22), amely nem általánosítva, hanem táj és időpont szerint *egy*es, körülhatárolható tár-sas jelenségcsoportot ír le, *leíró* (deskriptív) eljárásokkal. Tervezen „falu-kutatást” értelek ma {rajta, holott csak egy eset az, ha falut akarunk leírni.

Társadalomszemlélet (szociognózis): spontán keletkező *szemléletes* ismeret a társas környezeteinkről (18, 19, 73, 230): hézagos, zavaros és rendezetlen; viszont *gazdag*, és személyes eredetű ismeret. Mélyeb-bé, rendezettebbé te, szí a társada-lom-Zen (21).

Társadalomtechnika: (66) a társada-lompolitika elveinek megvalósítása során a gyakorlati ízü mesterfogá-sok felsorakoztatása, illetve alkal-mazása.

Társadalomtan (szociológia, Gesell-schaftslehre): a társadalommal, mint valósággal, *általánosítólag* fog-lalkozik (22); tehát valóságtudo-mány, (mint pl. a fizika, biológia). Szellemtudományi jellege is kidom-borodik, tehát tiszta „természet-tudományak” nem tekinthető.

Társadalomtudomány – egy tudomány-csoport neve, (tehát sokkal szélesebbkörű, mint a társadalom-Zen = szociológia): 1. a társadalommal általában mint valósággal, 2. leíró módon foglalkozik, 3. normative – szabályokat, ill. átalakításra célzó elveket tűzve ki – foglalkozik (21-24).

Társadalomvizsgáló (19) helyzete: része a vizsgált tárgynak.

Társaság (267): szorosabb, ismeretségi kör, mely konkrét cél nélkül is összegyülekezik, csak azért, hogy a személyes kapcsolat fennmaradjon; munkacélja nincs, ezért játékos jelleg, pusztán „időtöltés” jellemzi. Modor, nyíltság, emberismeret nagy iskolája. – A társasági (ú. n. társadalmi) kötelezettségek a felsőbb rétegekben a férfit és a nőt teljesen elrabolhatják a családtól (117).

Társas együttélés *együttélés.

Társas „természet” (7, 42, 50): racionalista feltevés szerint az embernek (aki önző) nem eredeti sajátossága, hanem az Ész által alapított állam kényszeríti az emberre. Voltaképp eredetileg is vannak társas hajlamok (pl. anyáé gyermekével szemben); ezeket nevelés által lényegében fokozhatják. Az ember társaslény, mert kezdettől fogva valamennyire társas jellemű és társas állapotban él.

Társas vállalatok: összefoglaló név, *kereskedelmi v.

Társkereső aktusok: segítségkérő, panasztévő stb. (még feltáratlan kérdés).

Társláda: bányászok önszegélyző szervezete.

Társulat a magyar szóhasználat szerint (következetesség nélkül) a mesterséges „szervezet” szóval egyértelmű.

Társulás: 1. társas kapcsolatok keletkezése, 2. ily kapcsolatokba belépés,

Távolító viszony alakítás, pl. lenézógőg. A t. v.-ok rendszere hiányzik.

Távolkörnyezet: *anonim K.

Távolodás: *viszony-aktus.

Távolság, szociális: érzület és az elérendő cél szerint különböző. A *távolság-vétel* tudatos esete disztanciálás.*

Technicizmus: a modern gépkultúra erős megbecsülése, sőt túlbecsülése; jellemző a XIX. sz. végére.

Technika: nem céladó fórum, hanem csak nem tőle megadott célokra szolgáló eszközök ügyes kombinációja és mozgásba hozatala.

Technikai munka: *munka-rang-szabályok.

Technikai vezér (208): csak a keresztülvitel módozataiban, nem a céladásban hatékony. *Üzemi v.

Technokrácia: azon 'irányzat, (mitosz*), amely szerint a mai társadalomban a vezető szerepet a gép, a gépiesség, s ennek szakértői játsszák, s a jövő a technikai fejlődéstől függ.

Tegezés: 1. közvetlen meleg, patriarchális, v. rokon közelség jele; 2. kaszinói egyenrangúság külső formassága; 3. alárendelttel szemben az úr önmaga disztanciáját hangsúlyozza. Látható: a *T*, nem jelent egyértelmű viszony-formát,

Tekintély (111) a családban: a fejlettebbek „természetes tekintélyt” élveznek. – A tekintély a magasbrendű értékhozó személyiség természetes fölénye az alacsonyabrendű fölött; az előbbinek magatartásából önként kisugárzik, minden mesterkedés nélkül. – A család tekintélye (115). – Tekintély-vágy (182).

Telefon: modern érintkezési eszköz, a mobilizmus egyik oka. * Anonim.

Teleológia, társadalmi (telos = cél) r a társadalmi célok fajaival és a helyes cél-sorrenddel foglalkozik. Ma

még kifejeletlen tudományág. A társadalmat irányító szellem teleológiázt és teleológizáló (52), – Teleológiai tradíciók (150): *célhagyományok.

Település: az ember földrajzi térben való gyökérverése. Ideális eset: egy darab szerves természet (kisbirtok) és egy szerves kisközösség (kiszgazdacsalád) szoros viszonya. (25, 31, 39, 130). – Település-tömb (66, 91) a nemzet. – Település-terület esete az ország* (164).

Település-javítás és térrendezés, (66–67). – A család helyzetét javítjuk vele (122).

Teljes család: az, amelyben sem férfi, sem nő nem tölti – rendszeresen – nappalait távol, t. i. munkahelyén, a t. cs.-ban teljes az együttélés.

Teljesítmény elve (principe de l'apport): 1, spontán munka-végzést önálló teremtő erőt, odaadást, kötelességteljesítést mások (közösség) javára; 2. ennek fejében járó jogokat, 3. általában tudatos szolidaritást* tartalmaz.

Tendencia, társas: a programmal szemben a társadalom fejlesztésének kevésbé tudatos, de követett irányzata; nem értékfogalom.

Termelés: értékes javak előállítás.

Termelési tényezők (a közgazdaságtanban): a „föld”, „tőke” és a „munka”. Kezdetleges tan ez, mely mögött a társadalomkapcsoló tényezők tana rejlik: föld, biológikum (ez a „munká”-ban), gazdasági, mobilis javak (ez a „tőké”-ben), és lelki-szellemi tényezők (ismét a „munka” fogalmában) (26, 62).

Természetes alakulat (84) az, amelynek létrejöttéhez sem emberi, céltudatos szándék, sem szervező aktnem szükséges. Tagjai beleszületnek (természetes tagság), természetes pozíciót nyernek és megered bennük a pozíció- és kötelékérvés.

Természetes tekintély: *tekitély.

Természeti népek (régebben „vad” népek): kezdő stádiumon (v. ő. stadiológia) álló embercsoportok (törzsek, hordák stb.); a természeti erők még túlhatalmasak az ember kultúrteremtő akaratával szemben.

Természeti törvény nem követelő parancs, hanem tények (okok) szükségképeni kapcsolata *általános* formában kifejezve. – Szükségképen!

konkrét kapcsolat: *szinguláris reláció* (a történelemben). – Minden, valóság tudomány, a szociológia is” elvileg számol T. r.-ekkel; más kérdés, mennyire tudja azokat gyakorlati (módszeres) úton elérni, s formulálni (*naturalizmus).

Természetes társadalmi rend: homályos társadalomszerkezeti értékfogalom, ellenhatás túlhajtott mesterséges berendezésekkel szemben. V. ő. artificializmus.

Természetjog (340) többféle értelmű: 1. Kiindulás abból, hogy a természet maga teleológiázt, magától célszerű, tehát a természet járását követnünk is „kell” (sollen); ilyenek az „egészséges életmód” természetes szabályai; 2, a természet részben jelent értéket, részben értékelleneséget, s így maga a természet irányadó csak részben lehet, részben nem; így a természet „követése” csak egyik eleme lehet a tudatos, érték felé haladó jogalkotásnak. 3. A természetjog „elvi sík” a jogi (pozitív) normák fölött, ezeket az igazolja.

Territórium, *tájháza (58, 82, 123, 147). Uralkodó kisebb közösség, főképp a középkorban.

Terrorizmus: 1. erőszak, megfélemlítő és lenyűgöző eszközök-gátlás nélküli alkalmazása, 2. ezek rendszeressé válása.

Területi és népi elv az államban (328).

Terv: *programm, társas cselekvés előre kijelölt útvonala, *Raciona-
lizmus.

Tervezés: aktíve ésszerű elgondolás a jövőre; *sors. Irracionális. Ellen-
tét: fatalizmus.

Tervező munka: *munka-rangosztá-
lyok,

Testület: mesterséges szervezet (szerv),
de némi közösségi jellege is lehet;
*céh, korporáció. Mint szoc. műszó,
elavulóban van, akár a „közület”.

*Testületi, *korporációs rendszer.* –

Testületi szellem: szűkebb (hivatási)
csoport, kör erős, hagyományos ösz-
szertartása; saját szokásai alatt ál-
lása.

Testvér: 1. családon belüli viszony-
forma tagja, 2. nem családi, szelle-
mi rokonságot vallók „testvérek”;
3. szerzetesrendek tagjai stb.

Testvériség: a társas csoport benső-
ségességét hangsúlyozó jelszó. Mint
szerkezeti értékessége, * a közösségre
(szervésség) utal népies formában.

”Tényező, társadalmi”: akinek aktivi-
tásával a társadalomban számolni
kell.

Tényező, társadalomkapcsoló, v. *t.-*
alkotó (28): azok a hatóerők, melyek
az embereket egyáltalán kapcsolják,
s társas egységet teremtenek meg
(képes kif.: kötelékek): föld, faj,
gazdaság, lélek (szellem).

Térbeli együttélés: *együttélés.

Térigénye csoportoknak (57): nagyon
különböző. Van térigény-nélküli
(*extraterritoriális) alakulat is (F.
Carli: egyház). – Család térigé-
nye: „otthon” (58).

Tértítés: vallásos, általában érzületi
téren való hódítás.*

Tértartás: az állam, mint területiális
szervezet fő funkciója (91, 312, 378).

Térrendezés (67, 122): földrajzpoliti-
kai fogalom; egy nép (népegység),
v. bármely csoport megfelelő össze-

hangolása (pl. szétosztása) az adott
földrajzi környezet elemeihez.

Tiltás, tilalom: negatív parancs,* mely
vítát, v. ellentmondást nem tűr.

Timokrácia (timé: vagyon, timézis:
vagyonbecslés, census): a vagyonos-
nak minősítettek uralma.

Típusfogalom: ott használható, ahol
sok „változat” van, s ezek belső
lényeg-súlypontjuk szerint rendez-
hetők. A *teljes* (merev) *fogalmak-*
kal szemben a *t. L-k* rugékonnyak
és nem cihatárolók: valami „többé-
kevésbé” tipikus lehet.

Tirannisz: szubjektív zsarnok uralmi
rendszere.

Tisztelet a családban (111),

Tisztesség: közéleti morálkódex ált.
eszménye.

Tisztesség, rendi: oly erkölcsi szín-
vonal, melyhez egy osztály kötve
érzi magát (Standesehre: a magyar
nyelv alig használja).

Titkosság: *szekta; részleges (r=inti-
mitás): *család; egész kis közössé-
gek maximálisan intranszitiv* maga-
tartása.

Titkos társulatok: szektárius jellegű
egyesületek, zárkózók; gazdasági és
főképp politikai téren.

Toborzás: egy társas csoport külső-
leges összehozatala; belső áthatás,
*misszió nélkül.

Tolakodás: erkölcs-szociológiai foga-
lom: egyén v. kis csoport érvénye-
sülési módjának elfajult, bántó
alakja; mértéktelen önkiemeléssel,
társas viszonyba történő beillesz-
kedés.

Torz-emelkedés: a hibás aszcendencia*
alakja; a felemelkedő kiáltóan nem
nekivaló helyre (pozícióba) jut, pl.
öröklés, v. protekció, avagy önmaga
erőinek hibás megtételese követke-
zésében.

Torzalkodás: * villongás.

Totalizmus (85): közösségek kiteljese-
dési irányzata. *Totális:* egészes,

- egészre hajló (a közösségek jellemvonása).
- Totem* (indián szó) primitív csoport képzelt őse, mely lehet állat is; a totem-állatot különösen tisztelik.
- Többségi elv*: a társadalom egyedekké atomizálásán alapul; az atomok pusztá összeszámlálásából vezetői jogcímet! magyaráz ki.
- Tőke*: 1. nem külön faja a javaknak, hanem egy aszpektusa („termelni lehet és tudunk vele”), azaz termelési (nem fogyasztási) célra diszponálható termelt v. kitermelt javakból áll, melyet tehát nem kényserülünk elfogyasztani, hanem szabad rendelkezésünkre állva, termelésre fordíthatjuk őket, 2. „A” tőke nem kifogástalan szóhasználatban: a tőkések együttsége. *Dehomizálás. 3. A *T.* relációt jelent egy személyel: a tőkessel, t. i. azzal, aki diszponál (187).
- Tömeg* (fr. la foule): különbözik a szétszórt sokaságtól (fr. la masse). A tömeg: 1. alaktalan csoport. 2. együttes (jelenléti) alakulat; 3. alkalmilag jó létre, mint a csődület, előkészítés nélkül, 4. célüres, célját keresi – a vezetőjében, 5. passzív tömegelemből (100) áll, akik az uralkodóvá lett, élmény-ütés „szenzáció” következtében tapasztalataikat elvesztik, ésszerűtlenné, felelőtlené, törpévé lesznek; * atomérés; funkciója: tömegelemből stb. (19, 223, 248-51).
- Tömegember, tömegelem* (113, 220) vonásai: a személyes múlttól elszakadás, rögtönzésre való hajlam, párányérés, emocionalitás, célban való elszegényedés stb.
- Tömegesség* 218) modern társadalom vonása.
- Tömegelem*: *tömegember.
- Tömegszerű jelenetek* (251): nem tömeg a szereplő, de tömeghez hasonló a cselekvése.
- Tömegtechnikai állam* (175) új állam-típus, mely a rendet biztosító „jog-állam” után a tömegekkel való bánásmódra (motivum-keltésre) rendezkedik be.
- Tömkeleg*: nem személyek, hanem javak rendezetlen halmaza. Ellentét: rend, rendszer, éleategyüttes.
- Törpebirtokos* (135) birtoka (5 holdon 'alul) liem elég ahhoz, hogy családi munka-erejét kimerítse saját földje megművelésében, s így napszámba is eljárnak. A törpebirtokosok alkotják a falusi szegények, az agrárproletáriátus típusát.
- Történefilizofia*, elvileg különbözik a társadalomtantól, mert ezt a társas összefüggés ténye, az összefüggés módjai, a csoportok szerkezete érdekli, míg a tört. fil.-t ama tények kialakulási meneté, tehát (az idői szempont a főszempont (*stadiológia, historizmus), míg ez a szociológiád vagy egyáltalán nem érdekli, vagy az időpont „általánosságban marad”.
- Történeti alany* (160): kisebb-nagyobb közösségek, mint a család, nemzet állam; stb., ezek főszereplők a történetben; van történeti (múlt-) tudatuk, jövőtávlatuk (v. ö. perpetuizmus), tényleges szerepük, s folytonosságuk (157). –i *Történethordozó* a t. a. (233).
- Történeti műveltség* (159, 360) elsősorban a nemzeti múlt tudatából ered. – A történeti *publicisztika* és tört.-politika a múlt helyes értékelésének és újjáértékelésének kísérleteiből áll, főképp az értékelés javítása céljából.
- Történetietlenség* (220) a mai „sokaság”* jelleme.
- Törvény* (205): oly életszabály, melyet rendszeren az állam garantál. – (Különbözik tőle a *természettörvény*, mely nem normatív, azaz parancsoló jellegű, hanem pusztán szük-

ségszerű tény-összefüggést általános formában fejez ki). – írott törvény sokszor lerögzített szokásjog.
Törvényes család: *ál-csatád.
Törvényhatóság: szabály- (statútum-) alkotási joggal bíró állami szerv (megye, város).
Törzs (82) több nemzetiség fiktív rokonság alapján álló kapcsolata (lat. tribus, gör. phylé). Feje a törzsfő.
Tőzsde: gazdasági szervezet, főképp értékpapír- és áruforgalmi piac.
Tradicció: *hagyományok.
Tradicionalizmus (157): 1. hagyomány-szeretet, 2. (olykor) hagyománytúl-tengés.
Tragikum, *társadalmi:* egyre növekszik az áttekinthetlenség, csökken a szervesség, fogy az életégész, („közösség”) szerepe, nő a tömegesség, normainfláció, formalizmus keletkezik, személyes, közvetlen kapcsolat egyre ritkább, anonimitás nő, áthagyományozás nehezebb, értékeszmék halványulnak, anyagiasság kap lábra, motívumok erőtlenednek, kultúra; helyett civilizáció és gép (technicizmus), ridegen üzemies berendezés, artificializmus* egyre inkább előtérbe lép stb.
Tragikum, *vertikális* (189): lehet fel-emelkedési és visszamaradási. Az utóbbi a megrekedésben áll (nagy-gazdánál), ambiciótlan-ságban, iskolázás kerülésében s'tb.; az előbbi elvtelen környezet hatásában stb.
Transzylvanizmus (126): Erdély hagyományainak megőrzése, s külön regionális szükségleteinek jogos ki-elégítése; *regionalizmus.
Tranzitív: kifelé ható, nyílt (magatartás).
Treuga dei: vallásos (érzületre támaszkodó) íbéke (kötés).
Tréfal: játszó, üdítő magatartás.
Trip: rövid utazás, kiruccanas; turizmus.

Trust: több, hasonló vállalkozási körben mozgó gazdasági vállalat szerveződése.

Tudakoló szervek, hírszerzők, statiszt. intézet stb. (207).

Tudás: *hagyomány.

Tulajdonosi viszony (74, 75) fennáll a környezet elemeivel, nemcsak tárggyal szemben. – Fontos eredési pont a család (110): de ez nem „magán”-tulajdonra, hanem egy kis-közösségi tulajdon-formára vezet. A tulajdonosi érzést nem lehet a nép életéből kizárni.

Tülmerkantilizálódás: minden szükségletkielégítést kisajátít a kereskedelem, a házi munkát is.

Tülvárosiasodás (136): a földrajzi viszonyokhoz és a művelődési fokhoz képest túlfokozott városfejlődés.

Turizmus (233) jellemző a modern életmentelen otthon- és munkakörnyezetre; rövid útrakelés (*trip) köz-szükséglet lesz.

Tülerintkezés: modern, mobilista társadalmi betegség, mely az érintkezők számának indokolatlan emelkedéséből származik. Eredmény; el-zárkózás* hajlandósága, v. magány-keresés.

Tültengés: alakulat v. funkció aránytalan előtérbe-lépése. *Összhang.

Tűsz: „hármass viszony” tagja: aki tűsz, az aki szemében többet ér, mint az, akiért tűsz vki. A tűsz-ság (harc közepett) keményebb rend-szabályok bevezetésére fenyegetést jelent, egyben ideiglenes kiméletet.

Tükör (pl. száz 7\)) szokásjogot kodifikáló* jogkönyv.

Ugratás: tréfálkozó magatartás, valaki gyengéjének gyengéd kipellengézésével.

Új-nomadság: a mai társadalom egyik fő sajátossága, örökös helyzetváltásra törekvés, térben és rangban

- (233). – A család válságának egyik oka (121). – Külön *szálloda-vidékek* keletkeznek (234).
- Újrendiség* (174) (ellenhatás a társadalmi foglalkozások, illetve hivatások fennálló elvtelen halmozásával szemben: rendezett hivatások rendezett együttese, ill. erre való törekvés).
- Újság*: hírlap, aktuális hírekkel, egyben közvéleményt* alakít.
- University extension*: szabad egyetem.
- Univerzalizmus* (102): I. Spann O. nevezte így a maga közösségi irányzatú elméletét, tekintettel arra, hogy a „szocializmus” szó más irányból már le volt foglalva. II. Társad, morfológiai értelemben (191) egy nemzetfölötti „kultúrkör” kulturális tartalma.
- Uralom*: egy nagyobb hatásképességű egyén („vezető), vagy csoport többekévesbbé tartós fölénye, v. hatalom-érvényesítése másokkal szemben^ önmagában – a jogos célokból való igazolás hiányában – még nem tekinthető értéknek. Olykor formalisztikussá válhatik gyakorlása, önqéluvá lesz. *Imperializmus
- Urbanizmus* (urbs: város. 5, 136, 232): 1. a város, főkébb nagyobb város életformájának igenlése, a városi-polgári életforma uralma, 2. tudatosítása, 3. fejlesztése; – *Urbanisztikus utánzás*: a vidék várost-utánzása (45).
- Uszály* (Gefolgsehaft): 1. egy személyes tulajdonságai alapján kimagasló hősnek, avagy karizmatikus* vezetőnek különös hűséggel szolgáló csoport, kalandozó sereg; 2. alakatlan csoport (269): egy hangadó személyiség állandó, összetartó köre, melyet személyi varázs tart össze; konkrét célja sokszor nincs.
- Usziológia* (Pauler kifejezése): lényegtian (gör. usia = lényeg) előtérben van, míg a tudomány-ág a kezdetén

van; később megszokottá válik az, hogy a lényegre az ú. n. alapfogalmak minő mértékben mutatnak, v. tapintanak rá. A szociológiában a „lényegtani” kérdések még nagyon is előtérben vannak. A „lényeg” egy-egy alapvető definíció tömöríti.

Utazás, tömeges: *mobilizmus.

Utánzás (25) nem alapvető oka, vagy formája a társulásnak, (mint Tarde hitte), hanem következménye, mely elősegíti a közösségbe való beolvadást (107): akik már társultak, utánózzák is egymást. Idegenek utánzásával szemben sokszor ellenkezést látunk. – *Utánzás* a jogszokások terén (331): „praecendens”* alapján.

Udvar: a politikai magasvezetés országos központja; *klikkeket is tartalmaz; külön szabályok (Hofrecht) alatt áll.

Udvarias (magatartás): csekély érzelmi háttérű (nem bensőséges), konvenciókhoz ragaszkodó magatartás, mely más kiméi, v. kiemel, esetleg megnyer, legalább is érvényesülni enged.

Unió: egyesülés (morfológiailag semleges fogalom), t. i. egyénekből, illetve szervezetekből eredő (^másodlagos”) egység.

Unterbau: al-épitmény.

Uradalom: mezőgazdasági regionális egység (középkorban párhuzamos a városgazdasági egységgel agrár alapon).

Urbanizáció: városi kultúra fejlesztése. *Álváros, *civilizáció.

Usance: kereskedelmi (üzleti) közszokás.

Uszítás: 1. biztatás, rábírás ellenséges álláspontra; társad, harc szokásos előkészítése. 2. Düh-keltés kísérlete.

Utilizmus: hasznossági elvet alapul vevő életfelfogás.

Utódlás: trónon következés rendje.

Újromantikus: Spann iránya a 20. sz. elején, felújítása a 19. sz. eleji romantikus* iránynak.

Úri rend, úri osztály: nem „osztály” hanem több felső réteg, melynek hasonló viselkedés-kódexe van.

Utasítás: magasabbrangúnak ellentmondást, v. észrevételt nem tűrő, egyoldalú parancsa.

Utca: anonim nevelő környezet, kellő ellenőrzés nélkül; *nevelésszociológia, város.

Utilitarizmus, társadalmi: oly etnikai értékelő rendszer, mely a legfőbb értéket abban látja, ami a társadalomra hasznos. Bentham szerint: a legtöbb ember legnagyobb boldogsága. – Kifogásolható, mert nem lehet a hasznosság a legvégső érték, – Gyakorlatilag azonban a társad, ultilltarizmus magasrendű éthoszt hordoz (Széchenyi).

Utópia („sehol-ország”): képzelt jövőbeli társadalmi berendezés rajza; reális elemeket tartalmaz, s olykor alapja: egészséges társadalomkritika, kellő egyensúly és összhang nélkül.

Úr: viszonyfogalom, az alárendelttel szemben aktuálisan v. potenciálisan parancsoló állásban lévő.

Überbau: felső építmény, szemben az alappal (Unterbau); „másodlagos jelenség.

Üdülés: lehet társas, és magányos (privacy*); utóbbi ellenhatás a zsúfoltan társas életmóddal szemben.

Üdülőtelep: geogén,* idényszerű telep.

Üdvözlés: aktuális személyes érintkezés modor-követ élménye.

Ügyszeretet, tárgyiasság (Sachlichkeit) egyes alakulatban, ill. élethelyzetben kiemelkedik (205).

Üldözés: a bosszúállás, harc fázisa.

Ültetvény: gazdasági üzemegység; *gyarmat.

Ünnep: fontos társító tényező; köz-, napi munkasor megszakításával ösz-szejövevek keletkeznek, melyeken (istenek v. ősök) közös emléket fel-evelenítik, a hagyományokat injek-ciózzák, a kegyeletet* ébresztik, s egyben a közösen tisztelt értékekre ráeszmélnek, elősegítve az egyén ér-tékérzéseit s introverzióját.

Ünnepeltetés: vkinek kitüntetése, mi-által példakép* koncentráltan hat egyénisége, ill. tipikus elithez* tar-tozó vonása.

Üzem: erősen gépies, rendszeren gazda-sági szervezet. – Egész társadal-makat próbálnak üzemésíteni (237).

– V. ö. *Racionalizálás.* Az *Ü.* tag-jai speciális munkáikat egyesítik, tehát az t/.-ben jobbára csak a munkák, és nem egész személyisé-gek egyesülnek (integrálódnak)

Üzemi „közösség”* (Betriebsgemein-schaft): 1. kísérlet arra, hogy a gé-pies üzemek közösségi szellemmel telítődjenek, s tartósabb „személyes” életkapcsolatokat fejlesztenek ki. 2. Egy mechanoid életformának or-ganoid (szerves) ajakká árváltoz-tatásának kísérlete. 3. Beilleszkedé-se az üzemnek egy „egész” nép-közösség életébe, mint általános társadalompolitikai tendencia.

Üzemvezető: az, aki egy, számára má-soktól megadott (heteronóm*) cél-ra aj munkaeszközöket (gépek, nyersanyag) a munkavégzőkkel összerendezi, működésüket átlelke-síti* (!), vezeti és ellenőrzi. Az *Ü.* a „termelési eszme” intenzivítását képviseli, s totális felelősséggel tar-tozik – az üzemen belül.

Üzenés: személy közvetítésével tör-ténő parancs-adás, v. közlés.

Vadházasság: törvénytelen, de tartós viszony; álcscsalád alapja.

- „*Vagyonos osztály*”: propaganda kifejezés; az „osztályokat” tisztán vagy, ill. szegénység alapján nem lehet elválasztani.
- Vallásos „közösségek”* (191): rendszerint a nemzetnél tágabb, igen extenzív közösségek, többször a kultúrkörrel egyenlő tágasságú. Olykor erős politikai jelleggel, mohammedán vallásos közösség.
- Varázslás*: önszuggesztio alapján álló okozás, képzelt oktatás alapján.
- Vasút*: a társadalmi mobilizmus* fő oka.
- Vasútkorszak*, a v. közlekedés általánossá válása; hatása a falu elvertelenedése (134),
- Válasz*: a kölcsönös viszonyból kifolyó társas kötelem egy kérdés kapcsán. Megtagadása a sérelem* egy faja.
- Választás*: személyre vonatkozó döntés. *Szelekció.
- Válás*: házassági kötelék szétszakítása; egyben alapvető családi „közösség” rendellenes félredobása (*renegát): családrombolás. Gyakori oka merő individualizmus.*
- Vállalatok* (293) egyéniék és társasok. Utóbbiak: mesterséges szervezetek gazdasági téren.
- Vállalkozó*: egy gazdasági (termelő, v. forgalombahozó) szervezet vezetője, kitől származik többnyire a termelési eszme; szerzési motívum és gazdasági racionalitás hajtja, magángazdasági látókörben.
- Vándor-elem*: állandó telephely nélkül élő elem, részben egyéni alapú, részben a máii mobilista társadalom okozza.
- Vándortörvény szék*: stabilis, földhöz rögzített társas rendszer jele; *vándor munkás*: geogén javakhoz kényszerűen vándorló elem, nem a társadalom stabilitásának jele.
- Válság*: a társadalmi megismerés egyik alkalmi oka; a V.-ban mintegy geológiai feltárásban felszín alatti életfenyvek kerülnek napvilágra. *Megrendülés.
- Vár*: 1. megerősített telephely; 2. olykor nemes-ifjak és ők nevelési helye.
- Város* (123, 129, 175) nagyobb és extenzivebb (kevésjbbé benső) települési csoport, mely már nem a föld, hanem a közös munka (gör. ergon) érdekeit képviselő, munkaalapú (ergogenetikus) telep-egység. A természet konkrét viszonyainak közvetlen hatásától jobbra független.
- Város-állam*: ókori polisz*, önálló kis állam, város-központtal.
- Városgazdaság* (Stadtwirtschaft): gazdaságfejlődési stádium (*stadiológia); gazdaságforgalmi egység, t. i. vidék (gazd. territórium) város (piac) központtal.
- Vásárlás*: tulajdoncsere kölcsönös, megegyezés alapján.
- Vendég*: viszony fogalom; átmenetileg védettséget élvező idegen (323).
- Vendégbarátság*: idegen állapota háznépi védelem alatt.
- Verseny* (174, 199): élőlények egyetemes viszonya, mely ki nem küszöbölhető; lehet pozitív (verseny valami) és negatív (v. valaki ellen) – Csoportok is v. viszonyban vannak. A 19. sz.-ban egyoldalú; egyének közti (individualista) verseny „elvvé” vált.
- Verseny-csoportok*: individualista társadalmi fokon egyének egy-egy alkalomra, ad hoc összeállnak, hogy együtt versenyezzenek.
- Vertikális*: függőleges, v. rétegeképződésbeli.
- Vertikális (felemelkedési) tragikum* (183) *tragikum.
- Vetélkedés*: 1. egyének v. csoportok pozitív versenye.* 2. Van pejoratív jelentése is.

- Vevőkör:* (laza amorf csoport, mely egy üzlethez szokott.
- Vevővédelmi kartell:* vállalatoknak vevőkörüket biztosítja, rögzítve a kartell megkötésekor fennálló vevőkört, s ezt csak akkor engedni kiterjeszteni, ha új vevők jelentkeznek*
- Vezetés:* egyesek vagy csoportok különböző módú irányítása a magasabb rendű, vagy helyzetű által. Módjai: parancs*, 'megbízás*', tanács*, tilalom.*
- Vezetők típusai* (v. ö. elit): 1. technikai vezető, alsó fokon, 2. ügyintéző (szellemi) vezető, 3. ügy-politikai (szélesebb fogalom mint állampolitikai) vezető, 4. invenció-s magaszvezető (eszme-teremtő); 5. a modern üzemekből rendszeren hiányzik az emberek lelkét gondozó és felemelő: missziós vezető.
- Vezérkar:* magasvezetői kör, 1. katonai, 2. közigazgatási; szervez és éppen nem mindig iniciál; szellemi alkotás terén hiányzik.
- Vezérségi elv:* 1. annak elvi elismeretése, hogy közösségi akcióban egy személy dönt végső fokon, impérium. 2. Modern mítosz.*
- Védekezés:* egyén, v. társas csoport ellenszenvének*, v. aktív támadásának elhárítása.
- Végrehajtó munka:* *munkarangsztályok.
- Vérhosszú:* ősi felfogás szerint a sértésért nem az felel, aki megtette, hanem a sértő egész csoportja (nemzetsége stb.): ennek bármely tagján lehet bosszút állni.
- Vérségi kapocs* (32, 123): átöröklésből származó hasonmúségból, s ennek érzéséből áll.
- Vidék:* korrektív fogalom a várossal* szemben. Az *agrárszociológia tanulmányozza.
- Világirodalom:* kumulatív kifejezés irodalmak* összesítésére.
- Villanegyed:* városkörnyéki településforma,
- Virtus:* egyénieskedő, szabálytalan erő kifejési mutató magatartás (virtuskodás*) *virtus:* közösségi létérdek kíméletlen érvényesítése (Machiavelli),
- Virulencia fok:* hagyományok.
- Virulens elemek* a társadalomban: 1- természetes „közösségekben”*, 2. bizonyos (vezető és termelőképes) egyénekben található.
- Viselkedés:* külső magatartás*, mely a társas viszonyt fenntartja, v. módosítja.
- Viselkedésegység* (18): a társas csoport egységes voltának a jele.
- Viszály:* a harc egyik faja.
- „*Viszonya*” *van:* egyoldalú, szexuális értelmű.
- Viszonyformák:* egyesek, v. csoportok funkciói következtében (!) előálló, különböző kapcsolatok, módok stb., tehát nem önmagukban fennálló, „geometriai” alakzatok.
- Viszony aktusok* azok a tevékenységek, melyek a társas kapcsolat módját bensőségét stb. érintik, pl. távolodás vkitől, atyáskodás, pajtáskodás (fraternizálás*), szerződés-kötés.
- Viszony-tan* (ném. Beziehungslehre) – a szociológiai kutatás egyik, jogos ágazata (81); *formális szociológia.
- Viszonyító címzés:* 1. kiemelő és hódoló (Uram!) 2. megbecsülő (t. barátaim!) 3. lenéző, távolító (ők helyett: „ezek”); 4. formálisan általános (t. Cím!), ill. semleges.
- Viszony-textúra;* a „szövődésre” példák: „kettős” viszony (dualitás): baráti pár, jegyes pár, szerzőtárs, stb. „Hármas” viszony: vki jótáll vkiért vkinek. Többes viszony: párttagság, szekta-tagság, stb. Pozitív: szövetkezés; negatív: búcsúzás (a. viszony megmarad), távolodás, disz-

tanciálódás (de a viszony megmarad). Vertikális: felülkerekedés, alávetés. Funkcionális: megtétele, rábírási közös hiedelem befogadására; ráparancsolás. Egy- és kétoldalú stb.

Visszacsatlakozás: 1. nem sikerült (be-) költözés* és beolvadás esetén áll elő, 2. ha a törzsnép megerősödik, s a régi otthon (haza) vonzása erősebb lesz;* disszimiláció.

Visszavon: elhatározását megmáskítja, magatartását megváltoztatja érzelmi háttér nélkül; érzelmi háttérrel *renegát.

Visszavonulás: társas „magatartás, melynek oka lehet 1. a közös élet-célok terén beálló szakítás, összekülönbözés; 2. időleges magatartás további együttműködés (előkészítésére (egyedüllet). 3. kárakterológiai alapja introvertált jellem.* 4. magatartás aktív szerepe megszűntetésekor; 5. katonai V.

Visszhang, társadalmi: a közönnyel* szemben a ráfigyelés, hatáskeltés megértés jele.

Vita: egy helyzet, v. cél (irány) fel-fogására nézve szükséges szempontok szabad véleményalkotás közepett való tisztázása; a közönség fő-funkciója.

Vitázó közönség (259): az ily közön-ség az aktuálisan felmerült problémát megtárgyalja. „Általánosan vitázó” közönségben a hatásközpont állandóan vándorol.

Vizsgálat: intézményszerű felderítés a helyes társadalmi szelekció* javára. Platón felfedezése.

Volonté de tous: tényleges, de kaotikus közakarati, v. „nyers” közakarati. V. generálé ((358): „fejlett” közakarati (ideáltípus*). Ezt észszerű jogalkotás forrásának tekintik a racionalista individualizmus korától*

Vonatkozás (Beziehung): *viszony, érintkezés.

Vonzalom: *ragaszkodás.

Wesenwille (Tönnies különleges szava) egy-egy közösségi *életegész* lényegéből folyó akarása; közösségi *mély-akarati*; szemben az egyéni, önkényes akarással (ez „Willkür”).

Xenofóbia: idegengyűlölet.

Zadruga: délszláv „háznép” közösség.

Zálog: erkölcsi, v. fejlődésbeli (*sors) bizalom hiányának jele.

Zálogház: gazd. szervezet, mely kézi (tárgy-) zálog letétele ellenében kölcsönt ad.

Zárkózott magatartás: a közvetlenség* ellentéte, mások előtt elrejtözés. Individualizmusra vall.

Zászló: közösség létszimbóluma; különös tiszteletben áll. Sértését a közösség léterdekei ellen valónak fogják fel.

Zászló, nemzeti: külső közösségi értéköntudatot kifejező jel, mint a himnusz.

Zendülés: kisebb csoport fellázadása egy nagyobb (erősebb) által támogatott rend, akció, terv ellen.

Zoon politikán: közéleti lény. Z. *apolitikon:* közélettől elforduló lény.

Zsarnok, tirannus: egocentrikus egyed-uralkodó, ki alattvalói érzueteire semminő tekintettel nincs.

Zsákmánylás: harc v. anarchia közepett erőhatalommal „magához ragadása” anyagi javaknak. Rekvi-rálás csak „lefoglalás”.

Zsellér (135): éves mezőgazdasági birtoktalan cseléd, főképp nagyobb birtokon; a falusi szegénység je'entős eleme.

Zsinat: egyházi vezetők gyűlése.

*Zsiro, *gíro.*

Zsivány-becsület: cinkosok külön erkölcsi kódexe.

Zsúfoltság: csoport szük-térúsége.

PÓTLÁS

- Approbáció:** helybenhagyása vmely ténykedésnek a felettesek részéről.
*Social control.
- Asszociáció** (a növényenzociológiában): növényenzövetkezet, azaz oly „összetett egység, melyben a korreláció* annyira intenzív, hogy az elemi egységek önállóságából majdnem semmi sem marad meg s az összetett egység az elemi egység látszatát kelti. (Rapaics)”. Ellenben ha az elemi egységek között a korrelatív viszonyok csak íazák, „az összetett iker-AsszociációAK, asszociáció-komplexumnak (régii néven formáció-nak) nevezzük.”
- Athmoszféra:** társadalmi „légkör” melyben anonim és amorf tényezők nehezen ellenőrizhető, mégis egészében számon tartható, bizonyos jellegű befolyást gyakorolnak.
- Állandók** (konstansok): a csoportban azok, amelyek nélkül a csoport nem áll fenn; ilyen: a vezér az „uszályban”*; ha a vezér elhal, az „ő” uszálya szétbomlik; ilyenek általában a személyközponitú csoportok, a „személyes” (írói) közönség is.
- Állomány** (növényenzociológiában); „növénytársadalmi egység, melyben az egyedek (munkamegosztáson alapuló) alárendeltségi viszonyban állanak egymással, hogy a társulást jellemző állandók vagy egy faj egyedei, vagy – ha több fajhoz tartoznak – egymással a társulásban csak mellérendeltségi viszonyban vannak” (Rapaics R. A növények társadalma, 101. L). Van 1. tiszta, 2. vegyes Á. A korcsabb Á. rendje szilárd, konzervatív, terjeszkedik, új elemei nem vesz magába, sőt védekezik ellenük. Az állandó elemek (konstansok) mennyiségi viszonyai változatlanok.,
- Árulkodás:** tikos harc folytatása vki ellen.
- Beilleszkedés:** csoportban-meg jelenés,, lehet kevésbé mély; a mély B.: beolvadás, asszimiláció.
- Bekerítés:** *elszigetelés; ellenségektől körülvevés.
- Betriebsgemeinschaft:** üzemi (quasi) közösség,* melyben egyes Másodlagos közösségi vonások vannak. Alapjában ez is mesterséges szervezet.
- Bírálat:** magatartásnak, vagy alkotásnak más álláspontból való nézése, mint azé, akitől az ered. Társító mozzanat, mert a B. társadalmi *visszhangot jelent, s öntudatlanul közös – érvényes – értékvilág felé tör.
- Bokor** (népies); egyúvé szegődött csapat.
- Botrány:** közfelháborodást, közerkölcsi ellenhatást keltő tény.
- Buzdítás:** (jóra) indítás; motívum-keltés; először is a közöny megszüntetése; pozitív befolyásolás. Negatív: lebeszélés.
- Cáfol vkit:** ellenérveket hoz fel vki álláspontjával, v. észrevételével, szemben; a szellemi *harc módja
- Csalás:** értékellenes és társadalomellenes viselkedés (erkölcs szoc. fogalom). Mások szándékos [félrevezetése (tévedésből) eredő meg-tévesztés nem szándékos).
- Csítítás:** szenvedélyek lehiggasztása., Forradalmakban, midőn az önellenőrzés tényezői alig működnek, a csítító tényezők (*tömegeg szemben) ritkulnak *Social control. *Elit.
- Csődület:** egy inger (pl. látványosságá hatása alatt alkalmilag összeverődött csoport, ahol – mint a „sereg-íeiben”* – az egyedek alig fügnek

- össze, újak akadálytalanul beillesz-
kedhetnek, mások kieshetnek; az
egyedek mellérendeltek, vezetettség
nincs. A C.s. egyensúlya billené-
keny; bármikor széteshet.
- Destruálás:** metelyezés; oly lelki ele-
mekkel való áthatás, melyek az il-
lető életformájának végeredményben
alálására vezetnek. Elsősorban er-
kölcsei süllyesztés.
- Dicséret:** értékelés, megbecsülés al-
kalmi, különös; kifejezése. Célja
gyakran (*buzdítás) a helyes úton
megtartás, olykor kiténtetés.
- Dialogus:** párbeszéd; a kritika, a
vita szociális formája, a 'tudás-szer-
zés ősi alakja; „a tárgy mivoltába
való együttes szellemi behatolás”
(Kornis).
- Dialektikai mozgás:** ellentétes (szel-
lemi) irányzatok hullámszerű vál-
takozása (tézis: tétel, antitézis: el-
lentétel, szintézis: összetétel). **Dia-
lektika:** vita-tan (gör. dialogo: szét-
szed).
- Diszziál:** társas kapcsolatot szétbont,
széttársít.
- Dogmatizmus,** társadalmi: a legtöbb
csoport létminimumához, létbiztosí-
táshoz tartozónak vél bizonyos
számú dogmát (tant), melyhez ren-
díthetetlenül ragaszkodik. Némely
csoport (tömeg) dogmátlan.
- Ellenkezés:** együttérzés ellentéte.
- Ellenhatás,** társas: 1. konkrét követel-
lés, 2. szabály ^megsértésekor 'lép
fel; *retorzió.
- Ellenszegülés:** titkos, v. nyílt, a harc
kezdete.
- Elszigetelt:** célidegen környezettel el-
zár hasonló törekvésűek, (poten-
ciális barátok) kapcsolatától; tár-
sad, harc-módja.
- Emigráció:** politikai menekültek laza-
csoportja.
Erősz (gör): szeretet.
- Expedíció:** kutató küldöttség: k. szer-
vezet.
- Ethizálás:** erkölcsi jelleg kidombori-
tása, v. megerősítése.
- Élő példa:** szemléletes alapú egyéni
nevelés, hozzáalkalmazkodásra bír.
*Utánzás, aszcendens.
- Élethorizon,** társas: az a kör, melyet
áttekint vki a maga sajátos, szoci-
ális pozíciójából kitekintve. Külön-
bözően tágas a rétegbeli helyzet sze-
rint.
- Érdeklődés,** formális: udvariassági
aktus.
- Érdesség:** modor-hiba, sima érinke-
zésre való hajlam-hiány; gyakran
különccségből ered.
- Érintkezés fajai:** 1. személyes köz-
vetlen, 2. dolog (pl. távbeszélő) út-
ján történő (*eldologiasodás).
- Értekezlet:** tanácskozó ülés.
- Felbomlás:** társas egységek szétsza-
kadása oly mértékben, hogy töre-
dékei sem funkcionálnak tovább. Az
eredmény: anarchia, v. káosz.
- Fedőszervezet:** *héj szervezet.
- Feltes:** aki egy szervezetben 1. irá-
nyít, 2. ellenőrzést gyakorol, hierar-
chia.
- Felszólalás:** álláspont v. panasz kife-
jezésre juttatása.
- Felvétel:** taggá fogadás (szervezetben).
Közösségben *asszimiláció.
- Fenyítés:** büntetés, javító célzattal,
nem pusztá érzelmi reakció.
- Feszültség:** harc előtti cél-eltérés.
- Fészek:** irányzat, mozgalom, forrada-
lom amorf* aktivitásközpontja.
- Formáció** (növényeszociológiában): nö-
vényészövetkezet-komplexum. *Asz-
szociáció.
- Gletschschaltung:** egyenlőre beállítás.
Gondolkodóba ejt: vkibe megoldandó
problémát sugall.

Gyülekezés: együttes halmaz-alakulás.

Gyülelész (tömeg): heterogén, összevissza tömeg, pejorativé.

Határsáv, v. **határvonal** szinoikizmikusz együttlakásos, (települési területtel bíró) társas egység körül vonható; a legélesebb harcok tárgya, Amort egységnek nincs határa, kivéve a tömeget.

Hazugság: félrevezetni az igazságot illetőleg; társad, ellenes viselkedem (erkölcs-szoc. fogalom).

Helotizmus: (növények) szolgatartó együttélése úgy, hogy az egyik fél a másikkal nagyobb mérvű károsítása nélkül élve, lényeges hasznot lát (Rapaics). PL a zuzmó (gomba) moszatokat tart szolgaságban, mert ez utóbbi amaszt szerves vegyületekkel látja el.

Helybenhagyás: *approbáció.

Helyettesítés: azonos célra más funkcióképes egyén beállítása. Főnöknek rendszerint van „helyettese”. Azonban az utóbbi rendszeren csak ügykezelő munkát végez, s szinguláris esetben való döntést (invenációs munka) fenntart a főnökének.

Heteronóm morál: az, amelyben az érték felé közelítés nem saját jószántából indult meg, hanem arra mások (társai) indítják. Nem zárja ki az autonóm* cselekvést, ahol mások csak indítanak, s „elvárnak”, hogy az illető magaszántából cselelke jék. *Megtévedés. Buzdítás.

Héj-, v. **fedqszervezet:** a társadalmi álarc átmeneti szükségletéből fakad: egy szervezet nyilvánosan szerepel, hogy mögötti egy titkos szervezet-mag elrejtve működhessek.

Homofónia: szellemi egybehangzás; megalapozza a kifejezések, szellemi alkotások *megtévedését. "Visszhang.

Idomítás: automatikus cselekvésmódra begyakoroltatás.

Igézet (fascinatio): elragadó hatás-keltés.

Illeszkedés: (*beilleszkedés) hely-foglalás a csoportban. Lehet 1. alkalmi, 2. átmeneti, 3. állandó; utóbbi két esetben tagságról* szólnak.

Imponálás: vki meglepő kiemelkedésének érzése. *Tekintély.

Ingerel vkit: lelki egyensúlyából ki-mozdít; *kötekedik* stb. *Serkentés.

Incidens, összetűzés, apró-harc, melynek oka főképp a helyzetben van.

Indítás, **társadalmi:** befolyásolás, pl. az érték (eszme) felé közeledés megindítása, motívum-keltés; ha tartós, úgy nevelés.

Inzultálás: alkalomszerű bántalmazás; ellenséges érzület* kitérőse.

Jelentésmilieu (Kornis): hagyomány, mely az egyén jelentést hordozó és reáható környezete.

Kérdés: közvetlenül tudakozó viselkedés.

Kiáltvány: anonim felszólítás.

Kiképzés: míg a nevelés az egész személyiség fejlesztésére irányul, addig a K. csak szakirányú képességek kialakítására, v. begyakorlására. Más pl. a katonai „nevelés” és a katonai „kiképzés”.

Kinevezés: ügykör állandó ellátásával (felülről) megbízás (szervezetben). Ellentét: (alulról) választás.

Kommenzliátus: közös, (egy helyen) étkezés, fontos társító tényező.

Kompromittálás: jóhír rontása. Rangvesztés előkészítése. *Harc társad.

Koncentrációs tábor: gyűjtő, v. elkülönítő tábor.

Konfiskálás: elkobzás.

Konvergencia: (társad, célok) összehajlása. Ebből ered egy-egy alakulat (pl. állam) stílusjegysége is.

Kopás, szociális: idők folytán a fogai” mak „kopnak”, elvesztik eredeti

tartalmukat; intézmények virulenciája csökén; formalizmus kap lábra-
Korholás: megfeddés, gyakoriló értelemben.

Korrelláció (növény-szociológiában) elemi társas egységek viszonya; 1. térbeli, mikor a társas egységek egymás alatt, ill. felett helyezkednek el (ezek a „szintek”) 2. időbeü, mikor egyik társulás más időszakot vesz igénybe, mint a másik. Időszaki sereglét* pl. a plankton.

Korszerűség: nem társadalomszerkezeti értékeszme, hanem fejlődési fázisra utaló, *naturalista jelszó: a K* címén jogosulatlan törekvés is jelentkezhetik. „Korszerűtlen”: szimp-tómája érzett hiánynak, mely figyelemre méltó. *Al-korszerű:* minősített követelmény, mely végeredményben még nem igazolt.

Kötözöszerepü némely foglalkozás, pl. összekötötiszt, külföldi kiküldöte, titkár, telefonista stb.

Küldöttség: szervezet megbízottjai kiküldetésben.

Lebeszélés: a buzdítás ellentéte; ez motívumkeltés, az (a L.) meglévö motívum leszerelése.

Leigázás. erőhatalommal alavetés.

Lenyügözés: megbénító alavetés.

Logikum: szocializáló hatalom, mert „mindenkit azonos gondolatra kényszerít, aki törvényeinek útjait járja (Kornis). A L., mint tudomány, összekötö kapocs „nemcsak kisebb, történeti közösségben, hanem az emberiség nemzetfeletti és időfeletti egységében is.

Logokrácia: a tudós kiválasztottak (amorf) rendje, szellemi arisztokrácia.

Mar vkit: folyton gáncsokkal illet; kisebbbit. Társad, harc-forma.

Másodlagos (v. származékos) közösségi élettények (jelenségek) vannak szervezetekben is: ezek a közösségi élet-

formának csak átszarmaztatott, részleges mozzanatai; a közösség „visszfénye”. Ilyen: a német ú. n. „üzemi közösség” (Betriebsgemeinschaft), mely népi gondolattal telt, és szorosan közösségi célú; viszont az ily üzem is csak egycélú, mesterséges szervezet („berendezés”) végeredményben. *Quasi közösség.

Megfeddés, szemrehányás: erkölcsi behatás vki előtt saját hibájának fel-tárása, hogy belátva hibáját, ön-erejéből térjen rá a javulás útjára.. Heteronóm* morál.

Megfizet vmiért: 1. anyagi javat meg-térít, 2. erkölcsi sérelemért bosszút áll.

Megmutatás: cselekvés utánoztatás, v.-elsajátítás céljára.

Megrázkódtatás: 1. társas egység természeti környezethez való hibás alkalmazkodásának eredménye, 2. bel-ső szerkezeti válság, cél-szakadások, 3. társas összeütközés, 4. általános fejlődésválság, 5. háború következménye.

Megszállás: valamely kerület földrajzi igénybevétele,

Megszegés: 1. szabályt, 2. konkrét parancsot meg nem tartás következménye: ellenhatás, *retorzió.

Megütközés: szociális erkölcsi reakció bizonyos (amorf) kör érzületével ellentétes 'tény esetén, ellenhatás kezdete.

Mértékadó személyiség: 1. kiküldött, akinek tárgyaláskor döntö szava van. 2. általában mint tekintély szerepel,

Mételezés (destruálás): a társad.-harc egyik alakja.

Mű: emberi alkotás, mely egy társadalmi kör élettevékenységéből fakad, s ezen körben „megértést tsálva, többé-kevésbbé szervesen beilleszkedik ama társas egység kultúrájába.

Noblesse de robe: hivatali nemesség-

Oktatás: értelmi fejlesztés.

Összearkózás: 1. térbeli (pl. katonai csapatnál), 2. célbeli (funkcionális), idegen törekvést (kiküszöbölő csoport-tevékenység).

Parazitizmus: 1. élősködés. 2. Az élősködő fél a gazdanövény élő testéből vonja el a táplálékot.

Parveniü: (egy rétegben, alulról megjelent, külsőségeket majmoló) osztály-idegen, ál-művelt egyén.

Psichológia: lélekvezetés. ^Szociális pszichotechnika.

Rang, általában: érték-fok; a társadalom alakítja ki. *Közsokások.

Radikalizálás: gyökeres kérdésfeltevésre, v. megoldásra késztet, szít Propaganda*-hatás

Revnche: megtorlás, visszavágás. *Harc.

Respublica litterarum: „tudós körök” összessége, a tudósok társas világa, a szellem embereinek „köztársasága”, egyenlő vitafélként összekapcsolódva.

Rutin: szokványos bánásmód, v. cselekvés; érületi alap nélkül való automatizmus.

Rögzítés: 1. egy helyre kötés. Ily hatásuk van a *geogén tényeknek (pl. kikötő), gazdasági javaknak (pl. köszén, só: bányatelep), egyes szervezeteknek (pl. az állam kényszerlakhelyet jelöl ki), és általában közösségeknek (pl. családnak, szülőföldnek lelki hatások, hagyományok útján: *pietas). *Funkciórögzítők* az *intézmények (s intézetek), melyek munkamegosztás tagjai.

Segítés: alapvető társas funkció; alapjai: 1, közösségi alapú, szolidárus, mélyebb és fundamentális jellegű; 2, érdek-alapú, átmeneti jellegű, s ez lélektanilag csak szuperstruktúrának tekinthető.

Sereglet: 1. (növényzociológiai fogalom) oly növénytársulás, melyben „az egyedek viszonya egészen, v. túlnyomó részben csak mellérendelt, a társulásban azonban az alárendeltségi viszony v. egészen hiányzik, v. csak mellékes jelenség „(Rapaics R.), A S-ben „az egyensúly nagyon billenékeny, meglévő elemek kiesése v. újak beilleszkedése könnyen végbemehet; felületi feszültsége csekély, határai elmosódtak.” 2. (emberzociológiában): csődület.

Serkentés: mások által mozgatás, motívumokat keltő akció. Lappangó motívumok lendületbe hozatala, aktualizálása, pozitív irányban (negatív: *uszítás).

Sodalitas: tudós szövetkezet v. társulat.

Súrlódás: társadalmi cél-egység hiányának jele. *Tömeg-S.:* a tömeg nehézkes mozgásából ered.

Synoiikia: (növények) helyzeti együtélése. Pl. a kúszó növény a támasztó növényhez kapaszkodva együtt (vele egy helyzetben) él.

Szegődés: önkéntesen szolgálatba állás. *Kinevezés. Választás.

Szembe száll: nyílt harcot kezd. El-lentét: áskálódik.

Sziget (népsziget): idegentől körülzárt közösségi töredék. *Exkláv.

Szociológus: 'társadalomvizsgáló, része a társadalomnak általában, tehát nem „szemben áll” (mint a természettudós) a maga tárgyával. Társadalomszemlélet.

Szolgálati viszony: keletkezése: *szegődés, kinevezés, választás, ritkán sorsolás.

Szoliter: magányosan élő; társas vonatkozástól elvonuló (remete). Társadalom lazulásának, v. elfajulásának következménye; sokszor csak az *introvertáltság különös fokának jelentkezése.

Szociális pszichotechnika: bánásmódtan, azaz azon eljárások ismerete, mely megadja célszerű, befolyásoló viselkedésünket társainkkal szemben, minő: a nevelés, a vezetés; csak a két utóbbira alakult ki tudomány, a „befolyásra” általában nem.

Szorongatás: az alávetés előkészítése.

Szójárás, társadalmi (szociális dialektus): pozícióként (pl. a férfié durvább, a nőé érzelmesebb *Sz.) Műveltségi* rétegek (csoportok) szókincese nagyon eléró; *foglalkozás-nyelv* színezi át. Más a nők latin nyelve, mint a férfiaké, más a *vulgáris* latin, mint a közéleti latin (Schmidt J. *Nyelv és a nyelvek.* 171-77.).

Szülőföld-gravitáció oly erős, hogy idegenből visszatérnek egyesek (pl. nyugdíjasok) akkor is, ha a megélhetési feltételek kedvezőtlenek, v. kivándoroltak túlnépesedett helyre.

Tanfolyam: szakirányú oktató-képző (egyidőre rendszeresített) csoport.

*Kiképzés.

Teleológia (telos: cél): cél-elmélet; célkitűzés tana.

Tisztség: közéleti vezető állás.

Transzperszonális: személyen-tüli (összefüggés), személyeket összekötő.

Történeti telítettség különböző egyes alakulatokban; a tömegben csaknem nulla, magasvezető körökben sok.

Tömegzáródás: nagyobb zsúfolt halmozatok kialakulása, s idegenkirekesztő hajlama, pl. gyári (együzemi) munkásság elzárja magát az irodásoktól, vállalkozóktól, mérnököktől; párt-tömegek is záródnak forradalmakban, s idegent „gyanúval” fogadnak.

Töredékek v. *törmelékek, társadalmi:* társas egységek felbomlása után áll-

nak szemeink előtt; ilyenek népi v. családi közösségek törmelékei: népi „szórványok”, családi töredékek; szervezet-maradványok (csak névlegesen élnek); tömegtöredékek („előtömegbe” olvad); szétzüllött hadsereg-maradványok stb.; végül egyesek, közösségekből, v. szervezetekből kiesett) részek („utótagok”); ezek a maguk kapcsolatnélküliségükben leggyakrabban, mint „proletárok”* jelenek meg. A mai, mobilista (átmeneti) társadalomban egyre több a *T.*; innen a szervezés folyton felhangzó jelszava. *Törmelék:* apró töredék.

Utótag: szervezetből kiesett v. közöségtől elszakadt tag, mely előbbi alakulatával való kapcsolatát még „érzi” (fenntartja).

Újraélés (megélés): tárgyiasult kultúrtermékek (mű) szellemi tartalmának önmagunkban megelevenítése.

Villongás, v. *torzszalkodás:* apró-harc; 1. társadalmi, főképp párt-harc alakja; 2. politikai: határ V., v. incidens.

Virtuális társadalom (Kornis I. 84): az, amelynek számára a magányos elme gondolkodik, alkot. Tárgyi tartalmat váró és eszmeileg befogadó, eszmei *közönség. Ellentét: valószínű társadalom, melyet a politikus sugalmaz és vezet.

Záródás (exkluzivitás): némely csoport hajlama, tulajdonsága, idegen felvétellel szemben állás. Tömörülés.

Zsarolás: pillanatnyilag erősebb féltől eredő, alkalmoszerű akció erkölcsi ellenálló erő letörésével előny szerzésére. *Harc. Kizsákmányolás.